

Orientat ideologic spre dreapta tradiționalistă, adică legat de izvoarele de gândire ale trecutului, dar căutînd să adîncească sensul preferențelor lumii de astăzi, a fost silit să ia deseori în publicistică atitudini neconformiste, fapt pentru care a fost socotit cînd „fascist” de cei de la stînga, cînd „comunist” de cei din dreapta burgheză. În realitate, a căutat să înfățișeze o orientare spiritualistă, realistă și ortodoxă, apropiată de înțelegerea românească și țărănească a existenței, și o colaborare a tuturor forțelor generației tinere la clădirea unei Româнії mari și puternice.

MIRCEA VULCĂNESCU
Curriculum vitae

Lei 200

ISBN 973-28-0322-3

MIRCEA VULCĂNESCU

416744

Ultimul cuvînt

HUMANITAS

HUMANITAS

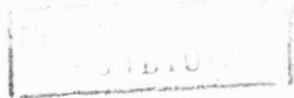
MIRCEA VULCĂNESCU (1904–1952) a fost filozof, sociolog, economist și profesor de etică. Studii universitare de filozofie și de drept la București, continuate printr-o specializare la Paris. Asistent de sociologie și de etică la catedra profesorului Dimitrie Gusti, a participat la campaniile monografice, impunându-se ca „filozoful” școlii de sociologie de la București. Unul dintre teoreticienii „tinerei generații”, deosebit de activ la Asociația „Criterion”. Referent la Oficiul de studii al Ministerului de Finanțe, director al Direcției Vămirilor și al Datoriei Publice, unul dintre conducătorii Asociației Științifice pentru „Enciclopedia României”. După 1937 s-a preocupat de elaborarea unui model ontologic al omului românesc, conturat îndeosebi prin *Omul românesc*, *Ispita dacică*, *Existența concretă în metafizica românească* și *Dimensiunea românească a existenței*. În perioada celui de-al doilea război mondial a fost însărcinat cu gestiunea financiară a treburilor țării. Ca fost subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe (ianuarie 1941–august 1944) în guvernul lui Ion Antonescu, a fost judecat și condamnat la opt ani temniță grea. A murit în închisoarea de la Aiud.

Pledoarie de o patetică sinceritate și de o solidă înțemeiere juridică, amplul cuvântul rostit în apărare de acuzatul Mircea Vulcănescu în cele două procese ce i-au fost înscenate prevestea la vremea respectivă era de injustiții, arbitrar și crime ce avea să se instaureze. Citindu-l astăzi, încercăm sentimentul dureros al unei tirzii restabiliri a adevărului pentru care s-a plătit cu singele celor mai nobili fii ai neamului. Este un text întru totul comparabil, prin înălțimea sa morală și eleganța argumentării, cu celebra *Apărare a lui Socrate* scrisă de Platon.

MIRCEA VULCĂNESCU

Ultimul cuvânt

Ediție îngrijită de Marin Diaconu

HUMANITAS

BUCUREȘTI, 1992

Ultimul cuvînt îl editez după un text dactilografiat (copie, indigou negru) la un rînd, cu modificări autografe ale lui Mircea Vulcănescu, operate cu creionul (pe pagina de titlu și paranteze drepte [] pentru pasajele care n-au fost citite în fața instanței) și cu cerneală neagră. Sînt două pagini (cea de titlu și planul apărării, nenumotate) + 65 pagini (numerate).

Firește, ambele texte au fost confruntate cu cele apărute în „Ethos”; am considerat că nu este necesară o confruntare și cu textul publicat în „Orizont” (mi-a fost suficient să constat că ambele texte au fost puse sub un singur titlu, iar eroarea din subtitlu, privind legea nr. 455 — promulgată în 1946, nu în 1945 cum i-a scăpat autorului —, a fost preluată fără cea mai mică îndoială cartesiană); de asemenea, n-am semnalat în note erori de informație.

Cele două texte mi-au fost puse la dispoziție cu deosebită solitudine de doamnele Margareta Ioana Vulcănescu și Măriuca Vulcănescu, soția și, respectiv, fiica gînditorului.

Cărarea către lumea lui Mircea Vulcănescu, către procesul acestuia mi-a fost deschisă și orientată de Zaharia Balinca — studentul de odinioară al asistentului de etică, viu angajat în punerea în lumină a personalității filozofului —, care m-a îndrumat vreme de cîțiva ani. (La rîndul său, acesta fusese călăuzit spre „comoară” de Constantin Noica.)

O serie de informații privitoare la articolele proprii (titlu, an de apariție ș. a.) Mircea Vulcănescu le-a dat din memorie, cu unele erori. Peste tot le-am îndreptat în mod tacit. (În „Ethos” s-a păstrat forma din manuscris.) Alte erori pe care le-am identificat (de exemplu, anul promulgării legii nr. 455 ș. a.) au fost și ele îndreptate corespunzător formei corecte.

Intervențiile în text, strict necesare, ale editorului, au fost marcate prin paranteze drepte [].

Transcrierea s-a făcut ținînd seama de normele ortografice actuale.

APĂRAREA

1946

Notă privitoare la ediție

Am reunit în volumul de față două texte: *Apărarea* și *Ultimul cuvânt*.

Apărarea a fost scrisă în decembrie 1946 pentru procesul care s-a desfășurat în decembrie 1946–ianuarie 1947 în fața Curții de Apel București, secția a VIII-a Criminală.

Ultimul cuvânt a fost scris în decembrie 1947–ianuarie 1948 și a fost rostit (aproape integral, timp de patru ore) în fața Curții de Apel București, secția a IX-a Criminală.

Cele două texte au fost publicate pentru prima oară de Virgil Ierunca în „Ethos” (Paris), caietul al IV-lea, 1983, p. 9–104. Ele au fost puse sub titlul *Ultimul cuvânt* (cu subtitlul corespunzător); în realitate, sînt două texte, fiecare cu identitatea lui concretă.

În țară, cele două texte au fost publicate o singură dată, în serial, în revista „Orizont” ce apare la Timișoara (an II, numerele 4–15, 26 ianuarie–13 aprilie 1990), după „Ethos”.

Pentru ediția de față textul *Apărării* l-am preluat după o copie dactilografiată în anii '70, aflată în arhiva Mircea Vulcănescu. Textul nu poartă titlu; i-am dat titlul *Apărarea*, spre a-l distinge de cel de-al doilea text, care are un titlu dat de Mircea Vulcănescu însuși.

Nu am avut la dispoziție un manuscris sau un text dactilografiat în anii '40, cu sau fără modificări autografe ale autorului. N-am reușit încă să identific exact soarta manuscrisului sau a dactilogramei originale.

Coperta:
IOANA DRAGOMIRESCU-MARDARE

Toate drepturile asupra tipăririi acestei lucrări aparțin
EDITURII HUMANITAS

ISBN 973-28-0322-3

ETHOS

redactori : † ioan cușa și virgil ierunca

Mircea Vulcănescu

*Părintele risipilor
de Virgil IERUNCA*

*Ultimul cuvânt
de Mircea VULCĂNESCU*

*Trei trepte pentru Mircea Vulcănescu
de Mircea ELIADE*

SEMNE, BIBLIOGRAFIE

1983
PARIS

Domnule Președinte și Onorată Curte,

Ascultînd rechizitoriul Procurorului General, ca și actul de acuzare, am avut impresia ciudată că mă aflu în fața unui caz dostoevskian.

Nu, Onorată Curte, în fața acelui judecător de instrucție din *Crimă și pedeapsă*, care, prin acțiunea lui persuasivă, unită cu muștrarea de cuget care lucrează dinăuntru pe acuzat, ajunge să-i smulgă pînă la sfîrșit mărturisirea crimei săvîrșite, ci în fața acelui caz straniu din *Frații Karamazov*, în care fratele mai mic ia asupra sa, spre ispășire, păcatele fratelui său.

Într-adevăr, nu vi se pare straniu, Onorată Curte, că dintr-un dosar de 200 de file, în care am expus activitatea mea sub trei miniștri, vreme de trei ani și jumătate¹, arătînd toate nădejtile, greutățile și rezultatele ei — și d-l procuror spune că pedeapsa se dă pe rezultate —, acuzația să nu rețină nici un fapt, Curtea să nu-mi admită probator decît pentru cîteva întrebări, cîte una de fiecare martor, din optsprezece, care ar fi putut dovedi tot, dar absolut tot ce am spus în memoriul meu — și să fiu pus să răspund pentru fapte pe care nu le-am făcut eu, prin deducție, pentru o solidaritate a mea cu *toate* faptele — auziți, Onorată Curte, pentru „toate” faptele trecutei guvernări — printre care se aleg spre încadrare — prin ce neexplicabilă îndurare — nu-

mai două; dar suficiente acestea să-mi răpească nu numai viața mea, care în cumpăna dreptății prețuiește cel mai puțin, dar cîntecul unui neam nepătat și viitorul unor ființe care nu au nici o vină.

Ascultînd această incriminare, nu mi-am putut stăpîni un amestec de mîndrie și de ciudă, pentru că, orice s-ar zice, pentru un creștin nu este mai mare cinste care să i se poată face decît de a fi pus să plătească pentru semenul său; dar și de ciudă, pentru că acest lucru, înfăptuit în zarea lăuntrică a lumii nevăzute, sfărîmă, în lumea văzută a lucrurilor de aici, unul din talerele acelei dreptăți pe care sînteți puși s-o apărați și fără de care nu e posibilă conviețuirea pămîntească.

Încercînd să văd dacă pot lua asupra mea învinuirea ce mi se pune în sarcină și pe care o prevedeam, din clipa în care, cu inima îndoită, împărțit între sentimentul interior al unei tovărășii internaționale neplăcute și obligația în care eram pus să fac față pentru apărarea semenilor mei, pe care n-o solicitasem, am acceptat totuși să fiu subsecretar de stat într-unul din cele mai grele ceasuri ale istoriei țării mele, într-un moment în care românii se băteau pe străzi cu românii, sub ochii străinilor, care nu așteptau altceva decît să folosească pentru ei această sfaadă — aș dori numai să vă lămuresc, pe scurt, și nu numai Dumneavoastră, care ascultați aci, dar și celor care sînt afară, departe, risipiți prin gospodăriile lor mărunte, din oraș ori de la țară, ale căror interese am avut greaua și nedorita sarcină să le apăr prin activitatea mea, într-un ceas greu, și cărora nu le-am putut da seamă pînă acuma — ce-am făcut, ce-am vrut să fac și de ce-am făcut ce am făcut?

Pus a răspunde, eu, subsecretar de stat al Ministerului de Finanțe, de întreaga politică a marelui Antonescu — neîndrăznind să iau asupra mea nici acest exces de cinste și nici această cumplită sarcină —, mă voi mărgini să vorbesc despre cele petrecute în sectorul în care am lucrat.

Și dacă nu voi putea vorbi de politica generală a guvernului — pe care nu o cunosc —, și din care unele lucruri le-am aflat abia aici, în ședință, voi vorbi numai de acea parte a activității mele, în care am colaborat cu guvernul mareșalului Antonescu, și anume aceea a *politicii sale economice*.

La această politică am lucrat, pe ea am urmărit-o, cu îngrijorare, dar cu continuitate sagace, aproape patru ani, și cu ea înțeleg să rămîn solidar, asumîndu-mi întreaga răspundere a rezultatelor ei.

Iar dacă din cele ce voi spune despre ea, Onorata Curte va reține vreo vină, înțeleg să mi-o asum, în sensul în care am spus-o și în memoriul înaintat procurorului care m-a cercetat: „convins că obligația de a face față pentru semenii, care stă la temelia obligațiunii obștești, este o îndatorire a noastră față de noi înșine, prin care ne constituim oameni”.

Onorată Curte, mă veți scuza deci cînd — răspunzînd d-lui procuror general, pe propriul său teren — voi îndrăzni să rostesc o apărare care nu va fi numai a mea, ci a întregului sector economic al guvernului, în care nu am fost decît un modest subsecretar de stat.

Dar procurorul general m-a făcut solidar cu *toate* faptele acestui regim, la care am colaborat, spre a deduce că eram vinovat și de fapte pe care nu le-am făcut — că am dreptul să arăt, în apărarea mea, cel puțin pe acelea pe care *le-am făcut*, sau la care am luat parte, personal, alături de toți miniștrii cu care am lucrat în acea vreme.

Onorată Curte, sînt acuzat că prin colaborarea mea cu mareșalul Antonescu m-am făcut solidar cu toate actele lui de guvernare și, în consecință, prin deducție, și cu acelea pedepsite de art. 1, alin. a [din Legea nr. 312/1945] — că, militînd pentru hitlerism și fascism și avînd răspunderea politică, am permis intrarea armatelor germane în țară, și de art. 2, alin. a [din aceeași lege] — că am hotărît declararea războiului contra U.R.S.S și a Națiunilor Unite.

În ce privește prima acuzație (art. 1, alin. a): „permite-rea intrării armatelor germane în țară”, pe care sînt acuzat a fi hotărît-o eu, legea cere ca elemente ale infracțiunii:

1. răspunderea politică efectivă;
2. militarea pentru hitlerism;
3. permiterea efectivă a intrării armatei germane în țară.

1. În ce privește răspunderea politică efectivă, apărăto-rii mei au arătat că ea nu poate să existe pentru un subse-cretar de stat.

2. În ce privește *militarea* pentru hitlerism:

a) sînt cel dintîi, din această țară, care, fără a fi comu-nist, am expus, la Fundația „Carol I”, teza leninistă², așa cum o înfățișa Stalin, și nu ca propagandist comunist, ci ca sociolog obiectiv, dorind să știe ai mei adevărul asupra unor lucruri copleșite — după cum spuneam și atunci — de propagandă interesată, de calomnie și prostie;

b) am făcut, în 1935, cinci luni cronică politică la ziarul „Prezentul”³, condus de răposatul Madgearu — cronică, care, prin obiectivitatea ei, era citată deseori la Radio Mos-cova și de Agenția TASS, înainte de război;

c) în anul 1940, după izbucnirea războiului mondial, am participat la tratarea, la Londra, a unui acord de contrablo-cadă îndreptat împotriva Germaniei și am explicat, la Lon-dra, într-un discurs, că scopul lui era apărarea independen-ței noastre economice împotriva presiunilor germane.

Mai mult, am ajutat, la tratativele duse la Londra în acel timp, pentru evacuarea tezaurului B. N. R., în caz de agre-siune hitleristă;

d) acceptînd postul de subsecretar de stat la Finanțe, în împrejurările arătate, nu am făcut decît să-mi fac datoria de intelectual și de slujbaş al statului, după cum aceeași datorie mi-am făcut-o în vara asta, cînd — între două închisori — am ajutat ministrului meu, la solicitarea lui, să redacteze

amendamentele românești la clauzele economice ale trata-tului de pace, care se discută la Paris și pe care guvernul român de acum și le-a însușit⁴.

Aceasta este „militarea mea”. Pentru țară, totdeauna și oricînd, și numai pentru ea, *spre a se salva, ce se mai putea salva* din situațiile grele pe care nu eu le-am creat.

Asta despre militare.

3. În ceea ce privește situația permiterii de fapt a intrării armatei germane, rechizitoriul a recunoscut că armata ger-mană era în țară mai dinainte ca eu să fiu numit subsecretar de stat.

Și că intrarea ei s-a făcut prin actele conducătorilor po-liticii externe românești împlinite mai înainte ca eu să fiu ministru.

Iar în ce privește argumentul indirect ce s-ar încerca să se tragă din așa-zisa „finanțare a armatei germane”, spre a se găsi în ea un sprijin permiterii acestei intrări, apărătorul meu a demonstrat că finanțarea armatei germane — care nu a fost o finanțare adevărată, ci numai o modalitate de-ghizată a noastră de a prepara o soluție care amenința să devină catastrofală acestui popor, într-o modalitate de satis-facere a nevoilor statului român — germanii acoperind, pînă la urmă, cu bunuri nemțești, toată finanțarea armatei lor, așa cum se arată pe larg în memoriul meu de la dosar —, nu poate constitui temeinic un cap de învinuire.

Tot apărătorul meu a dovedit că lipsa acestei așa-zise finanțări nu a împiedicat armatele nemțești să intre în țară, această armată finanțîndu-se singură, prin prelevări direc-te, prin jafuri sau prin alte mijloace incompatibile cu legile țării, cu suveranitatea ei ori cu siguranța averii cetățenilor ei, ce, ca miniștri, eram puși a apăra.

Și a mai dovedit că această așa-zisă finanțare nu s-a făcut în interesul german, ci în acela al țării mele, cu scopul de a o limita și de a face pe nemți să plătească singuri con-travaloarea bunurilor pe care le-au luat din țară.

S-a mai dovedit, în sfîrșit, că soldul activ al cliringului românesc — deoarece s-a făcut atîta caz contra politicii economice a fostului regim —, sold în care s-au acumulat și mărcile date de Germania pentru finanțarea armatei germane, care, aparent, ar reprezenta un export necompensat din România în Germania, este în realitate compensat de un sold egal de bonuri de tezaur românești în mărci/creanță a Germaniei asupra României, reprezentînd import românesc neplătit de *Germania*, a cărui valoare nu este trecută în cliring.

Că, deci, în fond, privind schimbările totale, în care se încadrează această finanțare, România a luat, din 1941 — în afară de armament —, calculate la prețuri antebelice, bunuri de 2,5 miliarde lei [la cursul din] 1938 mai mult decît a dat Germaniei; iar dacă socotim și armamentul propriu folosit exclusiv pentru nevoile noastre și întors împotriva Germaniei în 1944, acest plus de import reprezintă 15,5 miliarde lei [la cursul din] 1938, ceea ce, la cursul \$ din 1938, care era de 145 lei, face peste 100 milioane de dolari.

Și, pe deasupra, nemții ne-au mai rămas și datori în balanța totală a schimburilor în R. M.!

În ceea ce privește a doua acuzație, de declarație și continuare a războiului, avocații mei s-au ocupat amănunțit de încadrarea juridică a chestiunii.

Nu insist.

Ceea ce țin să se mai știe aci este că: finanțarea armatei române — care a luptat peste graniță, în acest timp — nu s-a făcut de Ministerul Finanțelor.

Ea s-a făcut de germani; iar armamentul ei s-a dat de către aceștia, fără plată — adică s-a pus în sarcina lor, prin convenții economice.

În schimb, toată activitatea de finanțare a Ministerului de Finanțe a vizat refacerea unei armate pentru nevoi proprii, destinate *altui război*, cu fața către Vest, pentru dezro-

birea Ardealului. (Mărturia generalului Borcescu, șeful Secției Marelui Stat Major, care a organizat această armată, a generalului Mardare și a generalului Stănescu, care, politicește și militaricește a folosit-o!)

La a treia mobilizare, ministrul de Finanțe Neagu s-a opus la Marele Stat Major — fiind eu de față —, după cum am dovedit cu depozitia generalului Mardare, ca această mobilizare să se facă în alte condiții decît cele care asigurau țării libertatea de acțiune, în cazul ieșirii din război.

Iar la Consiliul de Miniștri de la Snagov, din 23 august 1944, nu am fost de față; dar, din informațiile dobîndite de la ministrul meu, în acel consiliu nu s-a decis continuarea războiului, ci începerea discuțiilor pentru încheierea armistițiului.

În ceea ce privește acum rezultatele politicii economice la care am colaborat:

1. Este un neadevăr că teritoriul țării a fost jefuit, înainte de 23 august 1944, afară de cazuri izolate, și tocmai acolo unde ministerul n-a intervenit la timp cu un sistem de finanțare.

În cantități, cele trei produse principale de export: cereale, lemn și petrol, s-au exportat în cantități mult mai mici ca în vremurile normale.

În schimb, importul bunurilor necesare României a fost asigurat în cantități record.

Și rezultatul acestor schimburi a fost nu numai satisfacerea nevoilor țării, dar și crearea în țară a unei baze de aprovizionare pentru operațiunile aliate de după 23 august 1944. Ca exemplu, livrările de cereale făcute aliaților în nouă luni după 23 august 1944 au depășit pe cele făcute nemților în patru ani.

Toate afirmațiile de mai sus sînt dovedite prin datele oficiale aflate la dosar, filele 165–190, acte pe care le posed în original, cu semnăturile autorităților respective;

2. România și-a procurat, cu ajutorul nostru constant, începînd din 1943, un armament cu care a înzestrat o armată nouă, după dezastrul de la Don, destinată a face față la Vest (mărturiile Borcescu și Mardare), armată care era destinată să asigure — și care a asigurat — libertatea de acțiune politică a țării și i-a permis să realizeze actul de la 23 august [1944], liberînd teritoriul național de germani și executînd clauzele militare ale convenției de armistițiu, contribuind astfel la liberarea Ardealului, alături de armatele aliaților.

Iar Ministerul de Finanțe, pentru această finanțare, a zis: „Pentru asta, dăm!”;

3. În sfîrșit, România a obținut, pe deasupra, și *peste opt vagoane cu aur și devize aur de la nemți*, ceea ce i-a permis Băncii Naționale [Române] să-și dubleze aproape stocul de aur, față de situația din aprilie 1941, sporindu-se (și cu cumpărăturile interne) de la 15 la 24 vagoane aurul din stoc.

Aurul, știe oricine, fiind putere de cumpărare liberă, primită pe orice piață, este semnul însuși al independenței economice.

Și, pentru că d-l procuror a spus că ceea ce se plătesc sînt rezultatele, să-mi dați voie să rețin aceste trei rezultate, pentru care se cere să fiu condamnat, fiind dovedit că, în afară de ele, *alte fapte proprii nu sînt puse de acuzare în sarcina mea*.

Toate aceste rezultate, neasemănate cu cele realizate nici de statele mari (Anglia a cedat aur Statelor Unite ca să importe armament), s-au realizat de *mica Românie*, care nu avea nici monopolul exportului de cereale și nici pe acela al exportului de petrol — care se satisfăceau, în proporție de peste 3/4 de Germania din alte părți —, față de o Germanie, aflată nu numai în culmea gloriei militare, dar care avea și monopolul întregului tranzit european —, afară de statele vecine.

Lucrurile acestea nu le spun eu, le-au recunoscut, cum ați văzut:

1. Adversarii noștri de la Institutul de Conjunctură, condus de un comitet din care fac parte ministrul actual de Justiție, doi foști subsecretari de stat de după 23 august [1944] (Manuilă și Iordan), un fost ministru de Comerț (Christu), doi consilieri economici trimiși azi la Conferința Păcii (Zilber și Christu), doi secretari generali în funcție (E. Demetrescu și E. Ballan), din care unul (Ballan) este membru al Consiliului Superior Economic, și altul, conducătorul Institutului Statistic (Manuilă) și cei mai distinși economiști ai partidului comunist (Zilber și Pătrășcanu), doi subșefi de Stat Major din acel timp (Mardare și Borcescu), însuși șeful guvernului de la 23 august [1944] și șeful de Stat Major al operațiunilor țării împotriva Germaniei (generalul Sănătescu, în procesul generalului Stoenescu de la Secțiunea a VIII-a);

2. Lucrurile acestea le-au recunoscut neutrii, într-un raport, a cărui existență nu ni s-a permis s-o dovedim, din cauză că ni s-a redus numărul de martori și n-a fost permis a pune fiecăruia decît cîte o singură întrebare.

În acest raport către guvernul său, această Legație neutră afirma, asupra rezultatelor politicii economice a României față de Germania, următoarele: „Ceea ce România a putut obține de la Germania, în acești ani, ține de domeniul miracolului”;

3. Lucrul acesta l-a recunoscut (și vedeți că consemnul e unanim: foști aliați, adversari, neutri) însuși conducătorul poporului german, cînd a spus conducătorului statului român, în ultima lor întrevvedere, în timp ce acesta îi cerea aur pentru plata subzistențelor armatei germane care lupta pe pămîntul românesc: „Nu pot pricepe cum România, care a fost așa generoasă cu singele fiilor săi, a fost *meschină* cînd a fost vorba de livrarea de bunuri economice”.

Două politici, deci, clar deosebite:

a) una generală, de care s-a arătat că nu sîntem răspunzători;

b) una economică, la care am lucrat și care a fost o politică de *rezistență*, și ale cărei rezultate contrastează straniu cu dezastrul însemnat al celei dintîi.

Nu știu de ce, ascultînd restabilirea, printr-un martor, a mărturiei conducătorului german asupra contribuției economice negative a României la războiul german, spre deosebire de contribuția ei politică, mi-a venit în minte o poveste spusă de mareșalul tuturor rușilor, Stalin, în legătură cu felul în care țărani prețuiesc apărarea sărăciei lor, uneori mai presus chiar decît viața oamenilor.

Povestea odată, deci, mareșalul Stalin — voind să arate sentimentul prețuirii vieții omenești — cum, în vremea în care era închis în Siberia, în Niatka, apele fluviului din partea locului venind prea mari, au înconjurat o iapă într-o luncă.

Om după om, s-au trimis din sat trei feciori să o aducă, și s-au înecat, pînă ce ultimul a venit cu iapa. Mirat că se sacrificaseră trei oameni pentru un cal, mareșalul s-a apropiat de un om din partea locului și l-a întrebat: „Cum se poate, moșule, una ca asta? Să jertfiți trei feciori pentru o iapă?” Și moșul, stăpînit de un sentiment care nu era numai al lui, dar pe care l-am regăsit peste tot unde sînt țărani în lume, i-a răspuns: „Feciori facem fiecare iar, cîți vrei, dar o iapă? Pas de fă o iapă!”

Așa judecă tot omul acestui pămînt și așa judecă, peste tot, neamurile de țărani, care, după vorba unui scriitor francez din vremea lui Napoleon, dădeau împăratului lor „*volontiers leurs fils, rarement leur cheval, mais jamais leur écu*”⁵.

Sentimentul acesta că pentru o țară *săracă* fiecare *bun* nu este o marfă, ci un rod al acestei lumi, care se înfrățește cu personalitatea lui, e un sentiment adînc.

Sentimentul acesta l-a avut bunica mea, Rada, cînd, acum 92 de ani, zi de zi, a murit născînd pe tatăl meu, pentru că trecuse cu el în pîntece, înot, Oltul revărsat, ducînd în cîrcă vițelul pe care-l apucase în zăvoi puhoiul apelor.

Sentimentul ăsta l-a avut și tatăl meu cînd a robît o viață de om nepătat, să apere, timp de 41 de ani, fără nici o veleitate, avutul statului român, în slujba aceluiași minister.

Și, același sentiment l-am avut eu, cînd, pus — fără s-o doresc — să apăr interesele economice și financiare ale poporului românesc, mi-am încordat toate puterile ca să fac față și să scap tot ce se putea scăpa din starea lui de puhoale revărsate asupra sa.

Mi s-a lămurit atunci, mie însumi, temeiul pentru care atît eu, cît și acești oameni alături de care am stat și cu care m-am înțeles, fără să ne fi vorbit dinainte, și care ne-am coordonat acțiunile, fără să ne consultăm, pentru ca *sărăcia* acestui neam să fie apărută, oricare ar fi fost rezultatele unei aventuri din care nu putea rezulta — cum spunea d-l procuror —, pentru neam, și multă slavă, dar și multă jale, și pe care nu noi o făcusem.

Desigur, conducătorul unui popor întemeiat pe etica singelui poate înțelege greu etica aceasta a unor oameni pe care răposatul Nicolae Iorga i-a botezat atît de sugestiv: „oamenii pămîntului”, a căror zestre nu se vinde și care-și trag numele „de la moșie, de la riuri și de la plaiuri”, și care — după vorba lui Mihai Eminescu — și-au apărut totdeauna mai întîi „sărăcia” și „nevoile” și „neamul”...

Dar aceasta este etica neamului meu și lui, și numai lui, am a-i da seamă de gestiunea trecătoare și nedorită a treburilor lui, care mi-a fost dată în seamă, în aceste vremuri grele.

De aceea, tu, baciule Vasile, din Bîrsana Maramureșului, pe care te-am părăsit într-o noapte din 1939, cînd unitatea în care eram mobilizat se disloca spre miazănoapte, spre a face față mobilizării românești în sprijinul Cehoslo-

vaciei amenințate; tu, baciule Vasile, care mi-ai spus atunci cuvinte pe care n-o să le uit și care mi-au fost întotdeauna îndreptar, cînd am avut în mînă grijile bunului public; tu, baciule, al cărui chip mi-a stat în față, pe masa mea de lucru, cît am fost subsecretar de stat, și pe care te-am cercetat în gînd, întotdeauna — cînd am avut de rezolvat probleme grele, de resortul meseriei mele, ca ministru: probleme de cliring, de finanțare, de înzestrare — cu întrebarea: „Ce ți-e ție, baciule, de toate astea?!”; tu, baciule, sînt sigur că ai să înțelegi ceea ce conducătorul aceluia neam de care, din timpurile preistorice, dacii, erau „despărțiți — vorba istoricului grec — de munți și de frica reciprocă”, nu a putut să înțeleagă...

Și, de aceea, ție, baciule, îți dau astăzi, aici, mai presus chiar și de această Curte, socoteală.

Am zis!

ULTIMUL CUVÎNT

rostit în apărarea sa
de

MIRCEA M. VULCĂNESCU

în ziua de 15 ianuarie 1948
în fața Curții de Apel din București,
Secția a IX-a Criminală,
în procesul celui de-al doilea lot
al foștilor miniștri și subsecretari de stat
din guvernarea mareșalului Antonescu
— acuzați că au provocat dezastrul țării —
în baza legilor
nr. 312/1945, 455/1946 și 291/1947¹

Pe a vedea înodificarea
facută cu carnea.

Amela îndrăgita, care de cur
importantă, de pildă, kat' în bra
de "Est" de pag.

A vedea în tot, în creșterea
mele, amfuz, - din glab - fusela
verigile de fier.

"ULTIMUL CUVANT"

rostit, în apărarea sa, de Virgil S. Vulcănescu
în ziua de 15 Ianuarie, 1948, în fața Curții de
Apel din București, ca în XX-a Orizantală,
în procesul celui de-al doilea lot al foștilor
ministri și subsecretari de stat din Guvernarea
Mareșalului Antonescu, - cauzați că au provocat
dezastrul Țării, - în baza legilor 312/1945,
455/1945 și 291/1947. -

Paragule înseriate [] au
au fost citite în fața Curții, înaintea
antierului să mă redreț la 4 ore.

Cele de la pag. 13, 14 și 16 sunt necesare
de oare, constituie o dovadă în plus
cele de la pag. 13, 14 și 16 sunt necesare
de oare, constituie o dovadă în plus

I Introducere

Domnule Președinte și Onorată Curte,

Cînd am cerut să văd Jurnalul Consiliului de Miniștri
prin care s-a aprobat să fiu trimis în judecată și actele care
l-au premers², nu am făcut-o din spirit de șicană; ci, nedu-
merit asupra împrejurărilor în care se petrecea această în-
cuvîntare, am voit să mă lămuresc dacă prin acel act, care
hotăra de soarta mea, s-a urmărit pedepsirea unui vinovat
ori jertfirea unei victime.

Cinstita Curte va înțelege, poate, nedumerirea mea,
amintindu-și, din cele declarate înaintea ei de un martor, că
această aprobare pornea de la aceiași oameni care, cu cîte-
va zile mai înainte, socotiseră, lucru chibzuit pentru ei și
folositor pentru țară, să mă cheme și să mă consulte, ca teh-
nician, asupra răspunsurilor de dat, în numele țării, la scau-
nul cel mare care avea să hotărască soarta păcii³. Ba chiar,
își însușiseră păreri modeste izvorîte din judecata mea și
din rîvna mea pentru țară.

S-ar putea, Onorată Curte, ca asemenea nedumeriri să
nu tragă prea greu la cîntarul Dreptății, rătăcite printre legi
și paragrafe, dar, ca dascăl de etică ce am fost pentru multe
generații de studenți, deprins să deslușească în fața lor ros-
tul celor mai ascunse mobiluri ale făpturii omenești, publi-
ce sau private, nu m-am putut împiedica să încerc să dis-

cern planul de realităţi, în faţa cărora am fost adus ca să dau seama.

Pentru că s-ar fi putut să descopăr, încercînd să cercezez, că ceea ce se urmărea nu era decît un tragic sacrificiu silnic (ştiiu că în viaţa statelor sînt uneori împrejurări cînd se cer astfel de jertfe) — şi atunci apărarea mea ar fi trebuit să se reducă la tăcerea înţelegătoare, pe care m-au învăţat-o de mult cei mai scumpi dascăli ai mei —; sau, dimpotrivă, s-ar fi putut să discern că ceea ce m-a adus aci era într-adevăr o sete de dreptate, şi atunci apărarea mea ar fi trebuit să se îndirjească spre a ajuta pe cei meniţi să o împartă, ca să descopere şi să distingă binele de rău, faţa dreptului de faţa nedreptului.

Este, oare, judecata mea o tragedie menită să îmbrace, în haina augustă a Dreptăţii, o ispăşire simbolică a obştii, ori o dramă, în care cel împovărat de acuzări are dreptul să ridice capul şi să ceară celor care-l judecă să-l privească, mai întîi, bine în faţă şi să nu arunce cu piatra asupra lui, înainte de a se dumiri?

Cîntărind împrejurările în care s-a făcut prima noastră judecată⁴, acum un an, am înclinat o vreme să cred în cea dintîi din aceste presupuneri şi am răbdut, tăcut şi resemnat, în celula mea din Aiud, toate înjosirile şi silniciile, pe care le-am socotit legate de acest rol de victimă desemnată a unei ispăşiri obşteşti.

Pînă ce, într-o bună zi, aflînd că Înalta Curte de Casaţie a înţeles să sfarme judecata cea nedreaptă şi să retrimită lucrurile spre judecare altei Curţi — aceasta legiuită —, mi-am îndreptat părerea şi mi-am zis că, de vreme ce mi se cere să mă apăr iar, tot dreptatea este ceea ce se urmăreşte.

Greu lucru este, Onorată Curte, apărarea mea; după cum greu lucru — mărturisirea onoratul domn Procuror general — este şi acuzarea.

Pentru că, dacă este uşor să te aperi cînd ştii limpede de ce eşti acuzat: anume c-ai făcut asta şi asta: este nesfîrşit de

greu s-o faci, cînd nu ştii dacă vina ce ţi se impută este aceea de a fi făcut ceva, sau aceea de a nu fi făcut; aceea de a fi făcut un lucru sau aceea de a nu-l fi făcut; aceea de a fi făcut un lucru sau contrariul lui; faptul de a-l fi făcut tu sau numai de a fi lăsat pe altul să-l facă, ori numai de a-l fi ajutat, fie că aveai sau nu puterea să-l ajuţi, ori să-l împiedici să-l facă; fie c-ai ştiut şi ai voit să-l faci, ori ai avut numai nenorocul să te afli în calea năpastei ce ţi se impută.

O asemenea nedumerire încerc acum, în faţa învinuirii ce mă apasă!

Pentru că actul de acuzare — mărturia penei robite a domnului Procuror general — spune una, pe cînd faptele dovedite la instrucţie, în cercetările încheiate de domnul Procuror al Cabinetelor anchetelor, spun cu totul altceva.

Şi pentru că, în susţinerile lor orale, mărturie a cuvîntului lor slobod, domnii procurori spun, iarăşi, fiecare altceva, deosebit de celălalt, şi amîndoi lucruri deosebite de cele ce-au spus altă dată, cu privire la aceleaşi fapte.

În faţa acestei nestatornicii a gîndului, care caută să te învinuiască, orişicît de greu i-ar veni s-o facă şi oricare ar fi preţul cu care plăteşte această concesiune tristă — în faţa acestor meandre ale unei argumentări ale cărei teze răsar unde nu te aştepţi şi în care te pierzi cînd încerci în zadar să le reconstitui logic unitatea, presupusă de indivizibilitatea principală a Ministerului Public — mintea celui adus să se apere şovăie în chip firesc, şi rămîi cu sentimentul straniu că ai intrat într-o cursă, din care zadarnic te zbaţi să scapi, orice ai spune.

II

Cercetarea actului de acuzare

A. Acuzațiile generale

Încep cu Actul de acuzare, deci, Onorată Curte, încercînd să-mi regăsesc un chip adevărat în fața buchetului de învinuiri generale, privitoare la poziția noastră a tuturor în acest proces, despre care acuzarea spune că este primul de acest fel, în care sîntem înfățișați ca o grupare solidară de uneltitori împotriva bunului public, nepregătiți și veleitari profitori de vremuri tulburi, amăgiți de propaganda dibace a străinilor, pînă la a nu mai fi în stare să deslușim chipul Mamei dragi, uniți în voința vinovată de a împinge Țara la dezastru, împotriva vrierilor unanime ale obștii și a destinelor ei.

Încerc, Onorată Curte, mai întîi, să mă aflu însingurat în fața înfricoșătoarei învinuiri, pe care actul de acuzare o afirmă, că poporul o rostește întîia oară împotriva conducătorilor săi, care l-au dus la dezastru.

Și nu știu de ce, fără să vreau, văd coborînd alături de noi, din nevăzut, în această incintă, prefăcută dintr-o dată în Înalță Curte, chipurile venerate din trecut, începînd cu Manolache Costache Epureanu, sfetnicul lui Vodă Cuza; urmînd cu bătrînul Lascăr Catargiu, cel dat în judecată de coaliția adversarilor lui; Mihail Kogălniceanu, sfetnicul aceluia Vodă Cuza, părintele României moderne, alungat

din Parlament și amenințat cu darea în judecată, ca părtaș la lovitura de stat, care a dat pămînt țărănimii.

Și mai văd și pe alții, în urma lor: pe Ion C. Brătianu — tatăl, mai întîi, făuritorul independenței și al Regatului Român, dat în judecată la 1888, după guvernul său cel mai lung, de 12 ani în șir — și, în urma lui, pe Ionel Brătianu — fiul, făuritorul României Mari, amenințat să fie și el trimis în judecată, acum 30 de ani, la Iași, de un parlament ales sub amenințarea baionetelor nemțești, pentru că declarase un război socotit pierdut.

Îi văd coborînd printre noi și-mi zic: Cum de a putut să omită actul de acuzare acestea toate? Le-a uitat? Ori și-a închipuit că ajunge să nu le spună, pentru ca cei ce nu le știu să-și închipuie și că nici n-au existat?

Caracterul general al guvernului

M-afund în amintire atunci, și încerc să mă regăsesc făcînd parte, cum zice actul de acuzare, dintr-un guvern „cu o structură indisolubilă”, de oameni „legați — cum zice același act — unii de alții, în activitatea lor politică și guvernamentală, printr-un scop comun și printr-o reuniune a tuturor participanților la guvernarea și orientarea politică, așa că răspunderea lor să fie aceeași, fie că erau conducători, complici ori simpli agenți de execuție”.

Și ce aflu, în lumina curată a Adevărului?

Și ce-au aflat și Domniile voastre din mărturiile care s-au făcut aci?

Aflu că această structură indisolubilă se compune din oameni care au venit și au plecat, din oameni care nu s-au cunoscut, nici între ei, nici cu cel care-i chemase.

Caut politicieni și văd mai ales tehnicieni, oameni pricepuți în meseria lor și care n-au făcut politică vreodată; ci au fost smulși, fiecare de la treaba lui, cei mai mulți în serviciu

comandat, pîndiți de pedepse aspre dacă ar fi încercat să se sustragă.

N-au fost întrebați nimic.

Nu s-a cerut la numire părerea ministrului asupra colaboratorului său cel mai apropiat.

Nici la plecare.

Numirile s-au făcut, uneori, prin Ordin de zi.

Demisii date au stat neprimite luni întregi și s-au acceptat cînd cei care le făcuseră credeau că li s-au refuzat.

Nu li s-a cerut nici o părere.

Nu li s-a impus nici un program.

Este o situație ciudată, privită în perspectiva sistemului guvernării parlamentare.

Dar regimul era dictatorial și teoreticianul democrat domnul Raiciu, prim-acuzator public la Tribunalul Poporului, n-a caracterizat oare acest regim (la p. 75 a lucrării sale: *Din problemele democrației*) ca regimul guvernării unui singur om și răspunderea unuia singur?⁵

Un guvern dictatorial, dar nu o dictatură fascistă — cum zice actul de acuzare —, căci aceasta se lichidase prin înfrîngerea rebeliunii din ianuarie [1941], o dată cu statul legionar și cu mișcarea ce-l sprijinise, care fusese interzisă.

Ci o dictatură militară apolitică, de vremuri grele, de felul celor cunoscute în vremurile de grea cumpănă ale istoriei romane, în care „mîntuirea Republicii” devenea „legea supremă”, toată puterea și răspunderea fiind trecute nu în mîinile unui partid ori ale unei mișcări, ci în mîinile unui singur conducător militar — așa cum mai fusese o dată, între 6-14 septembrie 1940, și cum redevenise, după 27 ianuarie 1941, caracterul regimului politic românesc.

Martorii audiați aci au confirmat că Ion Antonescu nu a avut partid și așa-zișii „antonescieni” nu sînt, în cea mai mare parte, decît tehnicieni, necunoscuți de el, aleși pe baza competenței lor tehnice.

O dictatură militară apolitică, de apărare a țării într-un ceas greu, cu concursul tuturor. Așa mi s-a părut a fi regimul în care am primit să fiu subsecretar de stat. Așa devenise acest regim, cel puțin din ziua în care generalul Antonescu — silit de sentimentul public revoltat contra acelora ale căror gloanțe doborîseră cele două simboluri ale rezistenței românești posibile, din domeniile cultural și economic: Iorga și Madgearu — chemase la el pe comandanții de mari unități ale armatei și le pusese întrebarea dacă, față de cele întîmplate, se putea sprijini pe ei, și aceștia îi răspunseră — nu fără oarecare ezitare, pentru că fuseseră jigniți în adîncul sufletelor lor de evenimentele petrecute — că se poate, totuși, bizui pe dîșii.

Acest lucru fusese recunoscut și la începutul dictaturii antonesciene, cînd decretul prin care generalul Antonescu primise deplinele puteri ale fostului rege Carol al II-lea se întemeia, *expressis-verbis*, pe „starea de extremă necesitate” în care se găsea țara. (A se vedea textul Decretului nr. 3 051 din 5 septembrie 1940.)

Și abia la 14 septembrie 1940, după eșecul încercării de colaborare a generalului Antonescu cu partidele politice zise „istorice”, ea dobîndise caracterul fascist al „statului național legionar”, terminat și el cu rebeliunea de la 21 ianuarie 1941.

Caracterul acesta, de stare de necesitate, este recunoscut și de generalul Sănătescu, primul ministru de după 23 august 1944, adică primul ministru al regimului care a răsturnat dictatura antonesciană. Căci, în depoziția acestuia, făcută în procesul generalului Stoenescu, anul trecut, la această Secție, și depusă de noi în copie certificată, la dosar, se spune:

„Împrejurările formării guvernului după 23 august 1944 au fost asemănătoare cu acelea care au precedat formarea guvernului de la 27 ianuarie 1941. Atît atunci cît și în au-

gust 1944, militarii chemați în guvern nu puteau să refuze această sarcină, considerîndu-se în serviciul comandat”.

Iată recunoașterea limpede a necesității, care nu e altceva decît constatarea că: „ceva nu se poate să nu fie”.

Că asemenea regimuri dictatoriale, odată instituite, se dizolvă și pier prin lipsa de sfat luminat — viciu congenital al dictaturilor de orice fel —, ori pier prin exagerarea contradicțiilor lăuntrice pe care au fost aduse să le împace, atunci cînd aceste regimuri depășesc în timp rolul lor limitat — este un adevăr pe care istoria îl confirmă oricînd, chiar atunci cînd dictatorul e, ca Bonaparte, un om de geniu și cînd dictatura lui îmbracă o formă împăciuitoare față de realitățile pe care vrea să le încorseteze.

Pentru că așa e viața!

Ea se vrea liberă să-și croiască, în fiecare împrejurare, formula ei de echilibru între forțele în joc. Și ea se revoltă atunci cînd o formă care nu i se mai potrivește stăruie să persiste opresiv.

Dar acestea sînt vicii inerente oricărei forme de stăpînire omenească, pe care nu un subsecretar de stat, chemat să facă față unei sarcini limitate, putea să le împiedice!

Sînt însă acestea „concepții” ale unui om — cum zice actul de acuzare — „urmărite voit, cu echipe pregătite dinainte”? Ori sînt situațiuni întîmplătoare, petrecute pe deasupra voinței omenești, căroră ești silit să le faci față cu ce poți, poate în gînd cu ironia scriitorului francez care pune pe eroul său să spună, surprins de neprevăzutul evenimentelor: „Taina acestor lucruri mă depășește! Să simulez măcar că le sînt organizatorul!”

S-a ironizat aci, Onorată Curte, de către unul din apărători, iluzia acestor siluitori de destine, care-și închipuie că fac istorie și că țin, în slabele lor mîini, cumpăna vremurilor, înclinînd întîmplările să intre în tiparul vrerii lor, împotriva tendințelor firești ale acestora. (Nimic de zis.)

Se poate vorbi însă și altfel despre destin, evocîndu-se soarta unor altfel de oameni, aduși să plătească pentru greșeli care nu sînt ale lor, numai pentru că întîmplarea i-a făcut să poarte, în împrejurări tragice, pe care nu ei le-au creat, grija de soarta altora, știind totuși, vorba cronicarului, că „Nu sînt vremile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremi”⁶.

În această îndoită perspectivă, mărturie a măreției și a jalei făpturii omenești, încerc să situez astăzi, fără ură și fără părtinire, situația regimului în care am fost chemat să lucrez la 25 ianuarie 1941. Sau, așa mi s-a părut mie că este.

Scopul comun

Încerc să deslușesc, atunci, scopul comun al guvernului din care am făcut parte, ca subsecretar de stat, lucrarea acestor oameni, în concret, atunci cînd discută în delegațiile economice, căci la consiliile de miniștri nu discută, ci tac; la consilii ascultă și — din cînd în cînd — cite unul încearcă o precizare, urmată îndată de o ripostă care vine din capul mesei, ca un tunet.

Aflu, dimpotrivă, în aceste delegațiuni, în care nu sînt decît ei, discuțiuni aprinse, controversate, teze care se înfruntă tăios în problemele tehnice, cifre care se încrucișează, tablouri care flutură în vînt. Liber-schimbști se luptă cu etațiști. Teoreticieni discută cu oameni de meserie. Militari se înfruntă cu filozofi, cu gospodari.

E rîvnă și înverșunare între ei: să facă bine!

Nu aflu discuțiuni politice!

Acestea sînt, toate, rezervate altora! Ci numai un șir lung, nesfîrșit, de probleme gospodărești.

Un scop comun pare totuși a se desluși din acest concert de glasuri disperate. Nu este un scop afișat, strigat pe strășini. Dar îl poți desluși ușor, din felul în care glasurile se înfierbîntă deodată, uneori, cînd unul dintre ele pare că apără o teză îndoielnică.

Acest scop nu este, însă, acel de care vorbește actul de acuzare: voința unor orbeți de a pregăti o groapă pentru ce au mai scump, din pricina vanității lor zadarnice. Ci este preocuparea, pururi îngrijorată, a unor oameni care văd țara cu piciorul într-o groapă și se trudesă din rășputeri, punînd în cumpănă toată rîvna și toată priceperea lor specială, care-i mare, pentru că pe temeiul ei au fost aleși, ca să scape — ce se mai poate scăpa — de prăbușire.

Este un sentiment constant, nu numai în ultimele cearuri ale guvernării, dar încă din cele dintîi, cînd vremurile n-au fost mai ușoare.

Lectura oricărei discuții din ședințe — s-au cerut și s-au adus aci cîteva (de pildă, cea dramatică din 12 ianuarie 1944) — lămurește pe oricine!

Și parcă mai deslușesc, în sforțările lor, și o maximă comună, care revine ori de cîte ori acești oameni au în față o sugestie venită din afară. E o maximă asupra căreia nu par a se fi înțeles dinainte, dar care pare a izvorî din adîncul înțelepciunii neamului, ale cărui interese au ajuns a le apăra într-un ceas greu. Este maxima chibzuită a gospodarului ce se teme de cui străin:

„Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani mă apăr singur!”

Aceștia să fie, Onorată Curte, oamenii neverificați, victime ale propagandei hitleriste, incapabili să deslușească interesele țării lor de ale altora, de care vorbește actul de acuzare?

Politicieni încercați nu vor fi fost, Onorată Curte, acești oameni care au rămas să poarte greul și să dea seama de ce au făcut, cînd era atît de ușor să fugă, ori să arunce răspunderea pe alții! Dar este, în activitatea lor, prea multă îndoială de zări care amăgesc, prea multă tăcere în biruința aparentă, prea multă amintire proaspătă a umilințelor îndurate de țară, pentru ca activitatea lor să nu lase să apară, în toate

preocupările lor, un instinct de apărare, care dezmente învinuirea seducțiunilor ușoare, înfățișate de actul de acuzare ca pricini ale amăgirii lor.

Am spus că miniștrii și subsecretarii de stat nu fac politică, în consiliile lor, și lucrul s-a recunoscut de doi martori: prof. Petrovici — care a făcut parte și din guverne politice și care cunoaște diferența — a arătat-o și aici, acum și anul trecut. Nu insist;

și colonelul Radu Davidescu, militar, care știe ce este un raport și care a arătat că aceste consilii erau un fel de „raport colectiv”, de felul „punților”, care reunesc pe șefii de servicii — în doctrina organizațiunii administrative fayoliene: șeful ascultă raportul subalternilor despre felul în care i s-au executat dispozițiunile, în fiecare sector, și, pe urmă, le dă, la rîndul său, dispozițiuni, arătînd ce a hotărît pentru viitor cu privire la activitatea lor.

Sînt însă și alte dovezi, luate acestea din înseși discuțiile acestor consilii.

Nu am avut la dispoziție, niciodată, textul stenogramelor; dar am luat note după cele spuse în aceste consilii, care cuprindeau îndrumări privitoare la activitatea ministerului meu. Nu pot să garantez stilul. Dar ideile cuprinse în aceste note le garantez, pentru că, pe baza lor, am dat ordinele de executare. Onorata Curte poate, oricînd, să le controleze cu stenogramele ședințelor de la datele respective, care s-au depus, toate, la Acuzatorul public al Tribunalului Poporului și, din care, unele s-au cerut și s-au adus aci. De altfel, dacă stilul este omul, unele formule vorbesc singure, chiar dacă la persoana a treia. Or, poate tocmai de aceea.

Iată, de pildă, în ședința Consiliului de Miniștri din 27 februarie 1941, se pune problema îndrumării negocierilor economice. Citez:

„Nici un minister nu angajează față de nemți, afară de Mihai Antonescu!”

La 6 martie, același an, se vede cum sînt informați miștrii despre chestiunile politice. Citez:

„Chestiuni de ordin politic.

Nu se pot da detalii. Dar sînt foarte promițătoare pentru viitor”.

Iar la 20 august, același an, se vede care era puterea lor în acest sector. Citez:

„Sînt ceasuri cînd, dincolo de concepțiile tehnice, se iau hotărîri care depind de politica generală. Nu aveți dreptul de la lege, și chiar de l-ați avea, nu-l respect, pentru că generalul Antonescu a anunțat altceva”.

Ce a anunțat generalul Antonescu?

Că cel care guvernează este el și numai el.

Și că nu înțelege să împartă cu alții sarcina guvernării lui.

Și, cu un alt prilej, în care Mareșalul discută sfera și limitele atribuțiunilor lui, neîngrădite de nici o Constituție, el spune:

„Cînd veți fi chemați să răspundeți de ceea ce ați făcut, eu sînt acela care va răspunde pentru dumneavoastră toți. De aceea pretind să știu tot ce faceți în sectoarele dumneavoastră de activitate. Pentru că numai eu guvernez în țara asta”.

(Nu pot să controlez data, fiind de peste un an și jumătate în închisoare.)

La 12 septembrie 1941, același gînd este întărit lapidar. Citez:

„Politică face Mareșalul!”

Tot la persoana a treia!

În sfîrșit, la 23 noiembrie 1941, către generalul Pantazi, lucrul e spus și mai clar. Mareșalul a fost surprins că o comisie interministerială și-a depășit mandatul, făcînd Mareșalului imputări că nu ar fi destul de energic în conducerea guvernului. Citez:

„Nu e de admis ca mandatarii să depășească mandatul ce li s-a dat. Să se atragă atenția comisiei să nu mai dea lecții!”
Aceasta era situația!

Poziția mea

Trec la altă chestiune acum și caut, Onorată Curte, să mă regăsesc pe mine și să-mi aflu chipul adevărat, în perioada anterioară guvernării, aceea despre care actul de acuzare spune că a fost epoca de incubare a hitlerismului la noi și pe care o vizează anume anumite paragrafe ale Legii nr. 312, a căror aplicare mi se cere; de pildă, articolul 1, paragraful a.

Mărturisesc că mi-e nespus de greu să judec activitatea mea și să vorbesc despre mine, cum aș vorbi despre un mort. Dar fiindcă sînt nevoit s-o fac, o fac totuși!

Onorată Curte, am fost totdeauna naționalist, dar naționalist luminat, așa cum am învățat acest naționalism de la dascălii mei Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, și nu naționalist șovin⁷. Căci Iorga nu a fost șovinist, decît — poate — în vremea tinereții sale!

Am socotit totdeauna națiunea ca o unitate de vrere, întemeiată pe unitatea pămîntului, a singelui, a datinilor și a soartei, menită să exprime, în felul ei particular, valorile universale.

Am încercat să mă apropii de neamul meu ca să-l cunosc și să-mi aflu în el un îndreptar pentru singurătatea mea lăuntrică și ca să-i aflu nevoile, spre a-l ajuta. Și nu am disprețuit niciodată alte neamuri pentru că înțelegeau să trăiască potrivit felului lor de a fi. De aceea, atitudinea mea a fost socotită totdeauna ca o formă de universalism. Așa o găsesc înregistrată, cel puțin, în cărțile călătorilor străini, care făceau dări de seamă asupra curentelor culturale din țara mea, în perioada anilor 1933–1937. (Vezi: Paul Morand, *Bucarest*, p. 212)⁸.

Dar, ca formație sociolog, deschis tuturor experiențelor și formelor noi de viață, nu m-am speriat nici de încercările epocii mele de a introduce mai multă raționalitate în relațiile dintre oameni, nici de socializarea mijloacelor de producție în comun, într-o țară în care majoritatea populației este compusă din țărani. Și am scris-o. (Vezi: *Burghezie, proletariat și țărănime*⁹, scrisă în 1932.) Cu condiția, însă, ca ele să asigure obștii cît mai multă fericire, în împrejurările concrete. (Vezi: *Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești*¹⁰, în *Sociologie românească* din 1937.)

Am împărtășit acest fel de a gîndi, prin vorbă și prin scris, în numeroase publicațiuni și conferințe, în acea vreme.

Dar n-am fost național-socialist, pentru că între noi a stat, totdeauna, piatră de hotar: exclusivismul și violența, cu care nu mă putea împăca credința mea în Dumnezeu.

Am protestat de la început contra violențelor antisemite din universități (comunicat în „Adevărul”, în 1922¹¹) și împotriva arderii cărților, săvîrșită de hitleriști, după venirea lor la putere (depoziția lui Vasile Băncilă, în fața Onoratei Curți).

Și, dascăl de etică fiind, la facultate, am opus, în planul etic, activismului disperat al tovarășilor mei mai tineri de generație, un istorism resemnat, adică o invitație făcută celor mai buni să renunțe la propria lor sete de realizare, spre a face față chemărilor, pe care li le adresează obștea lor. (Vezi: *Tendențele tinerei generații și Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații*, 1933–1934.¹²)

Slujbaș, fiu și nepot de slujbaș, nu am avut alt patron decît pe Stat, pe care l-am slujit din toate puterile, ori de cîte ori am avut prilej.

Asta, ca atitudine generală în fața lumii și a vieții.

Mă văd acum, în epoca aceea, despre care actul de acuzare spune că era timpul în care noriele germanice șopteau acestui neam, la ureche, cîntecul amăgitoarei *Lorelei*.

Departe de a mă lăsa sedus de acest cîntec, atrăgeam atenția compatrioților mei asupra primejdiilor acestei vrăji.

În cronicile mele zilnice de politică externă, din „Prezentul” lui Madgearu, scriam, sub pseudonimul „Veritas” (identificat de martorul Paul Sterian în fața Secției a VIII-a, fila 67 din dosar), despre problemele zilei, denunțînd — comentat elogios de posturile de radio străine democratice, din corul cărora nu lipsea nici Radio Moscova — reînarmările nemțești, carența politicii de pacte, agresiunea Italiei în Africa; ori explicînd obiectiv temeiul noii Constituții sovietice.

Iată, de pildă, un articol de atunci despre reocuparea malului drept al Rinului de către Germania, în urma plebiscitului din Saar: după ce descriesem entuziasmul colectiv care a cuprins mulțimile teutone la glasul seducătorului, care părea că îndeplinește destinul rasei, terminam evocînd melancolia care avea să cuprindă aceste mulțimi odată întoarse acasă, deșteptate din vraja glasului seducător, pe care-l comparam cu acela al vestitei zîne, din poezia lui Heine, care prin cînturile ei atrăgea în adîncurile Rinului pe barcașii încrezători, care se lăsase prins de vrajă. (Vezi articolul¹³ și mărturia lui Paul Sterian¹⁴, din fața Secției a VIII-a, fila 67.)

Mă mai văd informînd, conștiincios și obiectiv, societatea românească la Fundația „Carol I”, ori la Institutul Social Român, asupra economiei sovietice, a sistemului și a realizărilor ei și nu asupra economiei hitleriste¹⁵. (Vezi depoziția prof. D. Gusti, din fața acestei Onorate Curți.)

Mă văd, pe același fir, renunțînd la cariera mea de cărturar, spre a răspunde chemării ce mi se făcuse de a fi vameș, într-o vreme în care — după declarațiile ministrului de Externe al României la Conferința de Pace din Paris, din 1946: „România a fost constant în tabăra adversarilor Germaniei” — aplicînd sancțiunile vamale edictate de Liga

Națiunilor împotriva Italiei fasciste și colaborînd la vînzarea redevențelor petrolifere ale statului către guvernul francez, pentru înzestrarea oștirii. (Vezi depoziția martorului Eugen Ballan.)

Mă văd, cîțiva ani mai tîrziu, ca director al Datoriei Publice¹⁶, făcînd sforțări spre a libera țara de servitutea datoriilor externe, sau votînd pe față împotriva unei Constituții noi, care introducea pedeapsa morții¹⁷. (Vezi depoziția aceluiași martor.)

Mai tîrziu, după izbucnirea războiului în Apus, mă văd însărcinat de ministrul meu de atunci — Mitiță Constantinescu — să scriu un articol dezvoltat pentru revista engleză „The Banker”, în care să arăt jertfele făcute de țara mea pentru a-și menține independența economică în fața tentaculelor ispititoare ale penetrației nemțești. Concluzia acestui articol trăgea semnalul de alarmă clar că, dacă piața engleză se menține în rezervă, în cumpărăturile ei, față de mărfurile românești, oricîte credite i s-ar acorda din Apus, țara noastră va cădea sub dependența economică a Germaniei hitleriste. (O copie a acestui articol după textul certificat aflat în arhiva Ministerului de Finanțe este depusă la dosarul de judecată al Secției a VIII-a, fila 178.)

Și, două luni mai tîrziu, în timp ce pe continent se desfășura bătălia de la Dunkerque, mă văd trimis la Londra de ministrul meu și colaborînd la încheierea unui acord comercial de contrablocadă antihitlerist¹⁸ și la negocieri pentru evacuarea tezaurului Băncii Naționale, în caz de agresiune hitleristă. (Vezi depoziția martorului D. Iordan, în fața Secției a VIII-a, fila 72.)

Mă văd, cu același prilej, la Junior Carlton Club din Londra — la masa rotundă la care lordul Beaconsfield, vestitul Disraeli, luase altădată apărarea intereselor românești — înfățișînd, cu sfiala celor 36 de ani ai mei de atunci, ascultătorilor mei din Occident, soarta tragică a țărilor

mici, care luptă de sute de ani să-și păstreze ființa nealterată, așezate cum sînt, fără voia lor, în calea marilor imperialismelor — „în calea răutăților”, cum zice cronicarul moldovean.

Și, întors acasă, spre a asista la sfîșierea trupului țării mele, mă văd, mai tîrziu, în toamna anului 1940 — în vremea cînd armata germană intra în țară —, iarăși în străinătate, de astă dată la Budapesta, luptînd, tot ca tehnician, cu sufletul frînt de arbitrajul de la Viena, pentru a-i înlătura efectele rele pentru neam. (Vezi depoziția dr. Georgescu, în fața acestei Onorate Curți.)

Și iarăși, întors în țară, mă văd refuzînd, în noiembrie 1940, un loc de subsecretar de stat, oferit de fostul meu ministru de Finanțe, Căncicov, pentru că mi se părea că, față de problemele ce se puneau în acea conjunctură, nu-i puteam fi de folos.

În sfîrșit, cîteva zile înainte de a intra în guvern, mă văd făcînd apologia lui Virgil Madgearu (și a lui Nicolae Iorga), răpus de gloanțele îndreptate împotriva lui de hitleriști — în „Revista de studii sociologice și muncitorești”, închinată lui¹⁹, ce se află depusă la dosar (fila 213).

Și ce atestare mai bună aș putea invoca aci, pentru felul în care mi-am făcut datoria de intelectual, care n-a trădat niciodată valorile spiritului — în sensul în care-i acuza Benda — în această perioadă dinainte de a fi subsecretar de stat, decît mărturia postumă a acestui intelectual de rasă care a fost Virgil Madgearu, care — vorbind despre felul în care i-ar plăcea să fie înfățișat posterității — spunea asistentului său, d-l Alexandru Hallunga, cuvintele pe care acesta le repetă în articolul său din aceeași „Revistă de studii sociologice și muncitorești”, aflată depusă la dosar:

„Dacă vei vroi să scrii vreodată ceva despre mine, ia ca îndreptar ceea ce a scris Mircea Vulcănescu”²⁰.

(A se vedea articolul la dosar, p. 24 a revistei.)

Onorată Curte,

A mai surprins altădată și pe alții faptul nemaiobișnuit ca cineva să fi suferit, în decursul formației sale intelectuale, influența a doi dascăli atît de adînc deosebiți, cum au fost pentru mine Madgearu și Nae Ionescu, fără ca totuși influența lor să fi alterat felul său propriu de a gîndi.

Totuși, acesta este cazul meu și nici în fața morții nu văd cum m-aș putea lepăda de aceste influențe, înfățișîndu-mi chipul propriu altfel decît a fost în Adevăr.

Veracitatea e cea dintîi și ultima obligație a unui intelectual! Așa am crezut totdeauna!

Și în acest cuget vreau să mor!²¹

Văd toate aceste lucruri și-mi zic: unde mi-e militarea pentru hitlerism?

Unde mi-e ambiția deșartă?

Unde sînt concesiunile făcute acelora care înșelaseră nădejtile neamului românesc?

Unde e altceva decît grija scrupuloasă de țara mea, cu renunțarea la veleitățile ființei mele individuale?

Încerc, Onorată Curte, și mă zbat să discern un adevăr prins în ochiurile plasei alcătuită din paragrafele actului de acuzare general și nu găsesc altceva decît confirmarea vechii zicale a lui Rabelais, despre judecata omenească:

„Legile sînt ca pînzele de păianjen; tăunii cei mari trec prin ele, pe cînd musculițele se prind!”²²

B. Acuzațiile speciale rostite împotriva mea

Trec acum la acuzațiile speciale ce mi se aduc prin actul de acuzare.

Sînt numai șase rînduri, în care se rețin, ca incontestabile, următoarele fapte:

1. că am făcut parte din guvern, în timpul cînd s-a declarat războiul,

2. că am colaborat la toate actele lui,

3. că am militat pentru hitlerism,

4. că m-am solidarizat cu toate actele guvernului, și — ca o consecință — zice acest act,

5. mi-am asumat întreaga răspundere a tuturor faptelor rezultate din această guvernare, deci și

6. aceea a continuării războiului.

Atît!!

Și nimic mai mult!

Nici mai puțin!

În fața acestei cascade de învinuiri, prin implicație, stau iarăși uimit și-mi zic:

1. Da! Este adevărat că am făcut parte din guvern, în timpul războiului.

Dar nu este adevărat că am colaborat la toate actele guvernului.

Am colaborat numai la unele din actele lui, din sectorul atribuțiunilor mele, și am arătat precis la care anume. În epoca războiului, atribuțiunile mele excludeau, cum am dovedit cu decizia de delegare și cu mărturia ministrului meu, generalul Stoenescu, contactul direct cu conducerea statului și cu Consiliul de Miniștri. Singurul meu rol era să asist pe ministrul meu în aceste discuțiuni, în care el avea cuvînt hotărîtor, eu avînd numai pe acela al informării tehnice și al controlului execuției ordinelor lui.

N-am luat parte la nici un consiliu în care să se fi hotărît declararea războiului. Nici la consiliile de ordine publică, nici la cele de colaborare civico-militară; iar la consiliile generale — numai cînd eram chemat, după cum am făcut dovada cu depozitia martorului colonel Radu Davidescu.

2. N-am colaborat la toate actele guvernului.

N-am militat pentru hitlerism!

Nu se face dovada acestei militări, afirmată de actul de acuzare.

Am făcut, dimpotrivă, eu, dovezile contrare, deși nu eram obligat.

Nu se face dovada, în sfîrșit, că m-am solidarizat cu toate actele guvernului și deci și deducția, pe cale de consecință, că mi-aș fi asumat întreaga răspundere a tuturor faptelor rezultate din această guvernare nu este justificată.

M-aș opri! Dar nu mă pot împiedica să mă întreb:

Ce se pedepsește aci? Solidarizarea mea cu actele altcuiva? Asumarea răspunderii actelor altuia?

Pe ce text?

În fața cui?

Presupunînd că aș fi fost altceva decît un simplu subsecretar de stat și aș fi declarat vreodată așa ceva — deși nu se face nici o dovadă —, nu văd în ce fel este admisibilă de conceput o asemenea asumare, cînd nu se pretinde nici că am uzurpat atribuțiunile conducătorului statului, nici că m-am substituit lui în luarea vreunei hotărîri din cele ce cădeau în sfera atribuțiunilor sale proprii. Mai ales, cînd am dovedit că contactul meu direct cu el era interceptat de ministrul de resort, care-și rezervase (a se vedea decizia de delegare din dosar), lui exclusiv, referatele către conducător și consiliile de miniștri.

Delegația aceasta este mai restrînsă ca delegațiile ce se dau de obicei și care se mărginesc să spună că subsecretarul de stat are toate atribuțiunile ministrului, afară de cele rezervate lui, prin legi și regulamente.

Aci — ca să nu existe nici o confuzie —, ministrul, care nu mă cunoștea, ține să specifice expres că își rezervă, personal, relațiile cu conducătorul statului și cu Consiliul de Miniștri.

Cînd a făcut această restricție inutilă, am zîmbit față de acest exces de precauțiuni.

Azi, însă, îl binecuvîntez!

Nu ar fi avut nevoie să o spună, pentru că chiar în textul Constituției suspendate din 1938 — ale cărei dispozițiuni continuau totuși să se aplice prin uz — se zicea că: deși

1. „Guvernul se compune din miniștri și subsecretari de stat”,

textul adaugă imediat:

2. „Miniștrii (singuri), reușiți laolaltă, alcătuiesc Consiliul de Miniștri”.

Deci, nu și subsecretarii de stat.

Totuși, decizia mea de delegare repetă lucrurile clar: Nu numai prezența la acel Consiliu nu mai era deci a mea personală; dar nici dreptul de a-i referi nu mai era al meu, ci al ministrului meu — eu neputînd să vorbesc decît atunci cînd domnia sa mă autoriză special, ceea ce am și făcut! Lucrul acesta l-am respectat totdeauna. Veți vedea că toate notele către conducătorul statului, pe care le voi cita, poartă semnătura sa.

Chiar atunci cînd, ca în cazul adreselor ministrului în chestiunea Ș. N. G., ele sînt precedate de note identice ale mele, premergătoare, adresate de mine domniei sale și aprobate de domnia sa.

Iată, de pildă, în dosarul Ș. N. G., nota mea prin care arăt, după cercetarea lucrurilor prin organele tehnice ale ministrului, că nici noua Convenție cu H. G. W. — menită să înlocuiască pe cea anulată în urma intervenției ministrului — nu satisface exigențele cerute de această Convenție. Ministrul scrie pe ea: „Aprob” — și nota este transformată în adresă către ministrul de care atîrnă întocmirea Convenției.

Acesta era modul nostru de a lucra!

Acest mod, cheazăie a încrederii ce se stabilise între mine și ministrul meu, nu a fost schimbat tot timpul ministeriatului Stoenescu. Și ministrul a recunoscut aci — în cunoștință de cauză — că nu mi-am depășit atribuțiunile.

Mai tîrziu, sub ceilalți miniștri, forma delegației a fost cea generală, refuzîndu-mi-se numai actele rezervate în general ministrului, fără nici o restricțiune specială. Dar și aci contactul direct cu conducătorul statului și Consiliul de Miniștri mi-era tăiat, pentru că textul Constituției din 1938, aplicată prin uz după 1940, făcea pe ministru singur răspunzător față de conducătorului statului și excludea pe subsecretarii de stat, de drept, din Consiliile de Miniștri. (Textele au fost analizate în pledoariile avocaților.)

Lucrurile mergeau pînă acolo, în vremea generalului Stoenescu, încît ordinele venite de la Președinție la minister nici nu erau transmise de mine mai departe, fără știința titularului. Iată, de pildă, un ordin primit de la Președinție, în legătură cu așa-zisa finanțare a armatei nemțești, singurul trecut pe la cabinetul meu în vremea aceea, cînd Președinția — cum vom vedea — dispunea direct de finanțarea ei, prin B. N. R. Era la 19 septembrie 1941 și ministrul lipsea din București. Ei bine, acest ordin a lăsat o dublă urmă în arhiva mea: o dată, o adresă către Președinție, prin care-i ceream să-mi transmită ordinul în scris (căci, în aceeași zi în care-mi dase ordin telefonic să cer B. N. R.-ului să plătească nemților cota lunară, îmi transmisese și o circulară ca ministerele să nu mai execute ordinele telefonice date de Președinție).

Pun atunci mîna pe toc și scriu:

„Avînd în vedere ordinul D-voastră circular, vă rog să-mi comunicați în scris ordinul D-voastră telefonic”.

În același timp, pun mîna pe telefon și, cerînd Rîmnicul Vîlcii, unde se afla, în inspecție, ministrul meu, îi comunic:

„Iată ordinul primit. Ce facem?”

Și urma acestei telefonice există la dosarul ministrului.

Am verificat toată seria de ordine date în legătură cu finanțarea armatei nemțești. Este singurul trecut atunci pe

la cabinetul meu și se vede din el perfect care erau raporturile mele de subordonare și cu Președinția și cu ministrul titular.

Voința, chiar de execuție, era a lui.

Complicitatea mea, dacă ar putea fi, n-ar putea fi decît o complicitate presupusă la o complicitate a lui, și aceasta presupusă.

Dar el nu a fost condamnat pentru aceste fapte. Ba chiar a fost achitat pe ele, de această Secție, în urma unei apărări amănunțite, pe acest punct.

Acesta este cadrul în care am colaborat în guvernul mareșalului Antonescu, pe care nu l-am văzut, în afara ministerului meu, decît o dată, sub ministeriatul Neagu, și atunci trimis de ministrul meu să discut planurile sistematizării Predealului, în locul lui, care era ocupat altundeva.

Relațiile mele personale cu mareșalul Antonescu?

Iată-le!

Îndrăznind să-l întrerup, într-un Consiliu de Miniștri în care expusese un lucru inexact, pentru a restabili adevărul, mi-am atras din partea lui replica aspră:

„Cînd te-ai născut dumneata, ca să îndrăznești să tai cuvîntul din gura mareșalului Antonescu?”

Ceea ce remarcă că, în speță, era just.

Faptul nu m-a putut însă împiedica să revin, îndată ce furtuna s-a potolit, pentru a spune ceea ce aveam de spus.

A mă face, în acest caz, coautor al tuturor faptelor guvernului Antonescu și deci și (prin implicație, nu altfel) al celor incriminate în actul de acuzare: adică de crimele de la art. 2, alin. a, și 1 alin. a, înseamnă, fără îndoială, să faci cel puțin „din fînțar, armăsar”.

Și, pentru că sîntem în domeniul comparațiilor entomologice, adaug că, dacă nu am fost unul din armăsarii înhămați la carul Soarelui, nu voiesc totuși să spun că — în sectorul care mi s-a dat în seamă — am fost „muscă la arat”.

Nu! Lucrul ar fi inexact.

Este adevărat — și am recunoscut și recunosc — că am colaborat la multe acte ale ministerului meu, deci și ale guvernului din care făceam parte, din sectorul economic și financiar și că am fost unul din capetele gînditoare care au contribuit la întocmirea și executarea sistemului de relații economice ale țării cu străinătatea, în perioada guvernării antonesciene. (Generalul Stoenescu a spus acest lucru aci.)

În acest sector, în care am lucrat, înțeleg să-mi asum răspunderea tuturor măsurilor pe care le-am preconizat eu, pentru care am luptat, ori pe care le-am executat eu.

Dar nici aci, măcar, nu sînt în măsură să-mi asum răspunderea tuturor măsurilor, pentru că pot dovedi oricînd opoziția mea categorică, al cărei ecou apare și în discuțiile uneia din ședințele ale căror stenograme s-au cerut aci. Vorbesc de aceea din 12 ianuarie 1944, în care se arată opoziția noastră, a ministerelor din sectorul economic, la politica dusă în Transnistria, cu care nu m-am solidarizat și nu înțeleg nici azi să mă solidarizez, precum și la alte măsuri — bune sau rele — pe care nu le-am voit și față de care m-am opus, și cu care nu pot consimți să fiu ținut solidar, chiar dacă aș fi solidar asupra multor altele.

Memoriul către procurorul anchetator precizează cu ce am înțeles să mă solidarizez și cu ce nu.

Un singur lucru mă surprinde, Onorată Curte, în actul acela de acuzare așa ciudat. Dacă argumentarea lui e justă și dacă este adevărat că m-aș fi solidarizat cu toate actele guvernului și mi-aș fi asumat răspunderea întreagă a tuturor faptelor acestei guvernări — cum zice actul de acuzare —, ca și cum aș fi fost eu însumi un substitut de fapt al fostului conducător al statului, atunci nu văd de ce, ca urmare a acestui „prisos de cinste”, dar și a acestei „lipse de vrednicie”, de a fi acuzat nu pe fapte proprii, ci pe fapte ale altora, atunci nu văd de ce — zic — nu am fost acuzat pen-

tru toate capetele de acuzare rostite împotriva acestui regim și nici de ce nu mi s-a pus în sarcină tot alfabetul din articolele 1 și 2 din Legea nr. 312; ci acuzatorii mei mi-au rezervat, parcimonioși, prin deducție, numai acuzațiile prevăzute în articolele 1 și 2, alin. a?

Mă trudesc zadarnic de un an, în singurătatea gîndului meu, ca fost dascăl de filozofie — obișnuit să caute lucrurilor un rost —, care a putut fi măcar logica acestor acuzații, dacă nu pot descoperi care este adevărul ei?

III

Încadrarea generală în art. 2,
alin. a din Legea nr. 312/1945

Este o greșeală să se creadă că vorbele pot suporta orice.

Că înțelesul lor se poate întinde în toate sensurile, fără ca lucrul să aibă consecințe!

O spune un om care — prin îndeletnicirile lui profesionale de logician — a fost adus, cînd nu era încă învinuit de crimă, ba încă și după aceea, să exercite un fel de poliție a înțelesului cuvintelor folosite de contemporanii săi.

Este o eroare, care se poate strecura în mintea cuiva, cînd privește lucrurile într-o perspectivă îngustă: *hic et nunc*, dar care se risipește de îndată ce ne gîndim la consecințele vorbelor pe care le rostim. Pentru că înțelesurile cuvintelor reprezintă hotare pe care mintea le pune între *lucruri*, tocmai pentru a nu se rătăci în judecata și acțiunea ei, trecînd, în chip nelegitim, de la un lucru la altul.

Aceste reflecțiuni mi le trezește felul în care Onoratul Parchet General răstălmăcește textul clar al articolelor Legii nr. 312.

În cartea chineză a rînduielilor și ceremoniilor: *Li-Ki* — una din cele cinci cărți care alcătuiesc tezaurul literaturii clasice chineze — stă scris că un tînăr prinț, de curînd urcat pe tronul părinților săi, din Principatul Lu, s-a dus să întrebe pe înțeleptul Kong Fuzi (vestitul *Confucius* al ieziuților): „Care este prima îndatorire a unui stăpînitor de curînd urcat pe Scaun?”

Înțeleptul i-a răspuns:

„Să păzească dreapta accețiune a termenilor, și acolo unde, de pe urma vitregiei împrejurărilor, această justă accețiune a termenilor s-a tulburat, să o îndrepte!”

Și cronicarul acestui principat chinezesc povestește, mai departe, cum un înaintaș al prințului în chestiune ar fi greșit odată, cu prilejul săvîrșirii unui act impus de ceremonial, cu mai nimic, înțelesul cuvîntului „*Li*” — care pe chinezește înseamnă „lege”, „normă”. Și el adaugă că, după 259 de ani, tot crescînd pe nesimțite, din prinț în prinț, greșeala a ajuns atît de lată, încît nedreptatea a luat locul dreptății în faptele stăpînirii și strănepoții prințului vinovat de ea și-au pierdut Tronul.

Nu mai puțin grele de urmări pot fi greșelile cu privire la accețiunea cuvintelor:

- a hotărî,
- a avea răspundere,
- a milita,
- a permite,
- a contribui într-un fel la,
- a pregăti, ori
- a desăvîrși ceva,

mai ales cînd e vorba de „continuarea unui război” ori de „intrarea unei armate străine pe teritoriul țării tale”.

Într-adevăr, Onorată Curte, textele a căror aplicare ni se cere sînt niște texte clare, care prevăd limpede capetele de acuzare împotriva fiecărei categorii de infractori și nu-i confundă pe unii cu alții. Un alfabet întreg se înșiră după primele două numere din seria numerelor cardinale, ca să definească faptele celor pe care legea îi socotește a fi autori ai dezastrului țării, în articolul 1, și autori ai acestui dezastru, prin crime de război, în articolul 2.

O nuanțare subțire din articolul 3 deosebește apoi, după natura pedepselor, ceea ce legiuitorul a voit să caracte-

rizeze ca infracțiuni politice, de ceea ce a caracterizat a fi crime de drept comun.

Parcurgînd acest alfabet de crime, este destul de ușor de distins pe acelea dintre ele care au putut viza pe conducătorul politic, de cele ce au vizat pe colaboratorii lui și pe simplii executanți, definiți, uneori, categorie cu categorie.

Articolul 2, alin. a — îndeosebi — este clar, definind vinovăția autorului principal al vinii ce ni se impută. El folosește o dată cuvintele: „au hotărît”, pe lângă două alte cuvinte: „declararea” și „continuarea” războiului, arătînd astfel limpede, că *actul* de hotărîre este același în amîndouă cazurile și numai *obiectul* hotărîrii e diferit.

Pe ce temeieri distinge, atunci, domnul Procuror general între ele, făcînd din cel dintîi — actul „hotărîrei declarării” — un act expres și solemn al celui care a avut competență să-l facă; iar din cel de-al doilea — actul de „hotărîre a continuării” —, un act diluat, inexistent, topit în multiplicitatea de acțiuni variate de executare a actelor de continuare a războiului?

Pe cine vizează deci Legea, pedepsind pe cel care a hotărît „declararea” războiului?

Domnii procurori au spus-o lămurit: pe cel care, avînd în sfera competenței sale puterea de a o face și, ivindu-se prilejul de a o face, săvîrșește acest act de alegere între lucrurile cu putință și hotărăște: să fie război.

Nici o controversă asupra acestui punct!

Pe cine vizează Legea, pedepsind pe cei care au hotărît „continuarea” războiului?

La fel, pe acei care, avînd, în sfera competenței lor, puterea de a ieși din război, ori uzurpînd această putere, și, ivindu-se prilejul de a-l opri, săvîrșesc acest act de alegere între lucrurile cu putință și hotărăsc să continue războiul.

Spre a-și face însă teoria admisibilă, reprezentanții Ministerului Public au afirmat, în rechizitoriul lor, că aseme-

nea acte de hotărîre a continuării se deosebesc de cele de hotărîre a declarării, pentru că actele de hotărîre a „declarării” pot să fie dovedite, chiar dacă nu se dovedesc în fapt, pe cînd actele de hotărîre a „continuării”, nu numai că nu sînt dovedite, dar nici nu pot să fie dovedite. Așa zic domniile lor.

De ce?

Pentru că declararea războiului e un fapt unic, instantaneu, pe cînd continuarea războiului e o situațiune durabilă, continuă, care rezultă automat din actele de execuție născute din declararea lui sau cere o reînnoire continuă a hotărîrii, presupusă în fiecare act de execuție. Hotărîrea continuării războiului nu ar putea fi astfel un fapt unic, la fel cu hotărîrea declarării lui, ci un fel de direcție generală, implicită, a voinței care comite actele de execuție.

În consecință, Legea trebuind interpretată, așa ca ea să aibă un sens și nu așa ca să nu aibă, textul — zic domniile lor — trebuie înțeles așa ca și cum ar lipsi din el cuvîntul „hotărîre”. Legea ar viza atunci numai voința de continuare pură și simplă a războiului, presupusă de faptul continuării lui. Hotărîrea de a-l continua ar echivala, ar fi totuna cu simpla voință de a-l continua. Iar complicitățile acestei hotărîri ar fi toți aceia care, continuînd în fapt războiul, prin exercițiul atribuțiunilor lor în stat, și-au unit ori alipit voințele lor particulare, implicit, cu voința hotărîtoare.

Straniu ocol! — spre a evita un lucru care stă totuși limpede, la îndemîna tuturor.

Dar acest lucru nu este cu putință.

Și iată de ce:

A hotărî, Onorată Curte, înseamnă a trage hotare!

A trage hotare în virtual. A alege din lumea nevăzută, multiplă și nedeterminată a lucrurilor ce pot fi, dar nu sînt încă, pe acelea care vor trebui să fie și care, prin determinarea spiritului tău, și prin actul tău, vor fi.

Voința omului se constituie din trei acte deosebite, care se înlănțuiesc în trei momente ale actului de a voi:

— primul moment este deliberarea, sfatul, cumpănirea motivelor în judecată, care te determină să alegi;

— ultimul moment — al treilea — este porunca, decretul, ordinul de executat, hotărîrea deja luată;

— între amîndouă stă, ca o limbă de cîntar în cumpăna ființei: hotărîrea.

Hotărîrea este actul al doilea al voinței, așezat între celelalte două. El urmează deliberarea și precede execuția. Le leagă și face din ele o unitate. Este momentul unic, în care motivele de a voi se adună în unitatea cugetătoare a ființei, pentru a face această alegere a viitorului de înfăptuit, din care va rezulta porunca.

Analiza aceasta a actului de voință e clasică!

O găsim și la Aristotel și la Toma din Aquino, ca și în tratatele cele mai noi de psihologie, de orice tendință.

Confuzia hotărîrii nu este posibilă nici cu actul de voință în totalitatea lui, nici cu fiecare din celelalte momente.

Numai ea este generatoare de responsabilitate, pentru că numai ea este un act separator de destine, mai concret — de separator al șirului evenimentelor posibile.

Unul din apărători a ironizat, aci, acest destin.

Se poate!

Dar acest rol al actului hotărîrii există netăgăduit, de vreme ce poate face ca întîmplările să ia un curs, în loc să ia altul.

Și, aci stă temeiul răspunderii care pune la grea cumpănă gîndirea domnului Procuror general!

Care sînt, în lumina acestor idei, elementele hotărîrii?

1. Nu există hotărîre, unde nu există posibilitate de a alege, de a face și de a nu face ceva;

2. Nu există hotărîre, unde nu există deliberare, reprezentare și confruntare a temeiurilor care te înclină spre fiecare alternativă de judecată, pentru a le despărți, alegînd;

3. Nu există hotărîre, unde nu există putere de a porunci și de a fi ascultat.

Un act prin care cineva decide să se facă noaptea, zi, și ziua, noapte nu este un act de hotărîre, decît dacă cel care zice: „Să se facă zi” — are și puterea să o facă.

Hotărîrea implică deci deliberare în sfera competenței.

Și, domnul Procuror general a recunoscut-o aci!

Aplicarea acestei idei de hotărîre la declararea războiului este ușoară: declararea războiului e deci ușor de detectat.

Continuarea războiului e un fapt automat continuu.

Cum poate avea loc atunci o hotărîre (act instantaneu) a continuării unui război (care este un fapt continuu)?

Poate fi!

Cînd?

Atunci cînd apare posibilitatea unei opriri a războiului, adică a unei ieșiri din război.

În acel moment, cînd apare această posibilitate, continuitatea se oprește și apare actul unic al unei noi hotărîri.

Mîntea, cumpănind atunci între continuare și încetare, alege, iar, ceea ce trebuie să fie; după cum alesese întîi. Și dacă, atunci, alege continuarea — hotărîrea lui cade sub incidența textului articolului 2, alin. a.

Hotărîrea continuării războiului nu poate însă presupune, prin felul în care o prevede legea, decît aceleași elemente ca și aceea a declarării lui și aceeași competență. Și numai un obiect schimbat.

Continuarea războiului poate fi un act automat și continuu; dar „hotărîrea” continuării lui nu poate fi decît un act unic, săvîrșit în situația în care putea fi săvîrșit, adică într-un prilej de a alege între două cursuri deosebite ale evenimentelor, din care unul ar fi fost puțința reînțoarcerii la starea de pace și altul puțința continuării stării de război.

Nu vizează, într-adevăr, pe nimeni acest text?

Nu vizează oare nici o situație concretă?

Ba da!

El vizează pe acei care aveau în sfera competenței lor legitime, sau uzurpate, puterea de a hotărî declararea războiului sau ieșirea din război. Și se referă la actele săvîrșite de ei în momentele în care, avînd de ales, adică fiindu-le cu puțință să hotărască ieșirea din război, au hotărît totuși continuarea lui.

Aceasta este interpretarea logică, coerentă și omogenă a textului, care păstrează cuvîntului „a hotărî” o singură accepțiune și îl aplică în două situațiuni diferite, și ele omogene, dar inverse: trecerea de la pace la război și de la război la pace. Așa cum o cere, clar, textul.

E oare adevărată, atunci, susținerea domnului Procuror general că — în acest caz — legea nu ar mai viza pe nimeni, așa încît interpretul ei să fie silit s-o interpreteze altfel, din respect pentru presupusa coerență a spiritului legiuitorului?

Nicidecum!

Cei vizați de acest text există!

Sînt cei care, avînd în sfera competenței lor legitime această putere: conducătorul statului — dacă se face dovadă că acesta s-a aflat în situația posibilității ieșirii din război, hotărînd, în această alternativă, continuarea lui; sau cei care, uzurpînd această competență, s-au constituit, peste graniță, în guvern românesc, asumîndu-și răspunderea politică efectivă asupra românilor aflați peste graniță și — uzurpînd dreptul de a vorbi în numele României, împotriva guvernului legal — au hotărît, în fapt, continuarea războiului alături de Axă.

Iată pe cine poate viza textul clar al părții a doua a alineatului a din articolul 2, și instanțele au făcut aplicarea textului în acest sens.

Nu este deci cazul să se pretindă, pentru justificarea unei interpretări forțate a textului, o absurditate a tezei contrare, care, în realitate, nu există.

În lumina acestei analize, a pretinde că eu sau unul din acei care nu aveau calitatea și puterea s-o facă, au hotărît să fie pace, sau să fie război; ori că ne-am asumat această răspundere, ar însemna să se pretindă că sîntem ori uzurpatori, ori nebuni.

Fost-am noi măcar complici?

Complici nu la voința de a continua războiul — pe care legea o pedepsește —, ci complici la hotărîrea de a-l continua?

Poate fi actul nostru de execuție — a unei hotărîri deja luate în momentul în care intervenea actul nostru tehnic de execuție — un act de complicitate la luarea lui?

Nu!

A spus-o domnul avocat Aznavorian, de ce nu.

Nu numai pentru că acest lucru nu se dovedește în fapt, pentru nici unul dintre noi; dar pentru că acest lucru — nu altul — e cel care nu se poate dovedi. Căci, dacă complicitatea implică cauzalitatea determinantă între două acte de voință concurente, nu s-a mai pomenit și nu se poate pomeni ca o cauză să fie posterioară producerii efectului său.

Lucrul acesta nu se poate, pentru că stă mintea-n loc!

Se sparge însuși conceptul de cauză, care leagă un fapt de un antecedent necesar al său. Și această cauză e — cum s-a arătat — elementul care leagă, una cu alta, voințele culpabile în complicitate.

Se poate vorbi de complicitate la săvîrșirea unui fapt, atunci cînd actele de execuție fac parte din săvîrșirea faptului incriminat el însuși; cum e cazul, de pildă, în săvîrșirea unei crime de omucidere, în care trebuie să pîndești, să alegi arma, să lovești. Dar actul de execuție nu poate fi un act de complicitate, atunci cînd ceea ce legea pedepsește nu este altceva decît luarea hotărîrii, hotărîre care — în chip necesar — premerge tuturor actelor de execuție.

Complicitatea la hotărîrea de a face ori de a continua războiul este deci cu totul altceva decît participarea efec-

tivă la continuarea lui, sau decît adeziunea implicită, ori chiar explicită, la această continuare, aderarea implicită sau explicită la scopurile lui, ori ajungerea, înlesnirea sau ușurarea acestei continuări, prin acte de execuție.

Pe acestea, legea nu le pedepsește!

Actul de execuție ar putea fi un act de complicitate — în cazul articolului 2, alin. a — numai dacă crima pedepsită de legiuitor ar fi fost faptul continuării războiului, sau voința de a-l continua, manifestate în acte de execuție, sau faptul negativ de a nu le fi împiedicat atunci cînd cineva ar fi putut s-o facă.

Dar toate aceste interpretări omit că ceea ce pedepsește articolul 2 nu este faptul continuării războiului, nici faptul voinței de a-l continua, nici faptul de a nu fi făcut nimic împotriva acestei continuări; ci numai faptul „hotărîrii” de a-l continua, efectuat de acel care avea calitatea să-l facă — care este un fapt bine definit și unic.

Pentru ca să existe complicitate — în cazul articolului 2, alin. a — este deci necesar să se dovedească că: miniștrii ori subsecretarii de stat antonescieni au participat la actul deliberării, care a precedat pe acela al hotărîrii și că, prin actele lor săvîrșite cu acest prilej, au determinat pe cel îndreptățit a hotărî să hotărască continuarea, nu numai că i-au ajutat să continue.

Dar această dovadă nu s-a făcut, ci, dimpotrivă, s-a recunoscut de Ministerul Public că nu a existat o hotărîre a continuării înainte de 23 august [1944]; iar martorul general Paul Leonida, ofițerul de stat major cel mai calificat să cunoască situația militară — pentru că a fost șeful Secției Operațiilor din Marele Stat Major și înainte și după 23 august 1944 (adică al Serviciului din Marele Stat Major căruia chiar acuzatorul public al Tribunalului Poporului i-a cerut lămuriri asupra intrării trupelor din 1940) —, acest martor a arătat că nici nu se putea ieși din război înainte de 23 august 1944.

Iar în ceea ce privește ținerea miniștrilor la curent cu intențiile conducerii statului, depozitia domnului ministru Petrovici și declarațiile lui Mihai Antonescu din ședința Biroului Păcii din 25 iunie 1942, arată că numai el și mareșalul Antonescu, nu numai că au cunoscut singuri data declarării războiului; dar au și făcut singuri pregătirea lui diplomatică și economică.

„M-am ocupat și de aprovizionare” — zice Mihai Antonescu, tocmai spre a-și revendica singur toată răspunderea acțiunii lui (în stenograma ședinței din 25.VI.1942).

Iar de hotărîrile militare luate în legătură cu conducerea războiului, se constată că nu a avut cunoștință nici el, de vreme ce s-a plîns formal de acest lucru în Consiliul de Miniștri.

Dacă, deci, Mihai Antonescu, consultat de obicei de conducătorul statului, nu a fost consultat în acest scop, cu atît mai puțin puteau fi consultați ceilalți miniștri, și mai puțin subsecretarii de stat.

A fortiori, cum pot fi declarați complici la hotărîrea continuării războiului miniștrii, care dovedesc că, în momentul intrării lor în guvern, intenția ieșirii din război încolțise în mintea celui care avea în atribuțiunile lui luarea de asemenea hotărîri, care începuse deja tratative în acest sens, care dispusesse luarea de măsuri ca să facă efectivă această ieșire și care (ieșirea din război neputînd fi faptul unui singur) aștepta numai momentul potrivit pentru a porunci ca această intenție să fie desăvîrșită în fapt.

Așa-zisele lor fapte de execuție a continuării războiului? Privite în această perspectivă, ele nu mai sînt măsuri de executare a hotărîrii continuării războiului, ci acte de pregătire a hotărîrii ieșirii din război, chiar dacă — prin imposibil — Curtea ar admite, principial, teza Ministerului Public privitoare la hotărîrea implicită.

Voi dovedi acest lucru, în amănunt, în cazul meu!

Acuzația formulată nu rezistă deci la o analiză serioasă.

IV

Expunerea activității mele

A. Colaborarea la convențiile comerciale și rezultatele ei

Onorată Curte,

Domnul procuror, care s-a ocupat mai îndeaproape de faptele fiecăruia dintre noi, a articulat două activități ale mele, asupra cărora a atras atenția Onoratei Curți, în legătură cu acuzațiile ce mi s-au adus prin actul de acuzare:

1. Una este participarea mea la pregătirea convențiilor economice cu Germania, în perioada în care am fost subsecretar de stat;

2. A doua este participarea mea la așa-zisa finanțare a armatei germane.

Cu toate că domnul procuror a găsit cu cale să caracterizeze cu elogi pe cea dintîi și a recunoscut categoric că nu-mi poate face o învinuire dintr-a doua, totuși, domnia sa a invitat apoi Curtea, mai întîi să aprecieze în ce măsură aceste activități ale mele pot face obiectul unei incriminări pe articolele pentru care actul de acuzare mi-a cerut condamnarea, pentru a conchide, la urmă, imperativ, în sensul că cere totuși aplicarea celor două texte.

Acestea, după ce domnul Procuror general, în rechizitoriile domniei sale, conchisese la nevinovăția de principiu a subsecretarilor de stat, sub rezerva încadrării fiecăruia potrivit faptelor care ar rezulta din activitatea lui proprie,

în măsura în care acestea ar fi susceptibile să fie considerate acte de complicitate la crimele prevăzute în actul de acuzare inițial.

Cu toate că fiecare din rechizitoriile domnilor procurori, luate în parte, m-ar fi scutit, deci, de sarcina să mă apăr altfel decît prin tăcere, bizuindu-mă pe nădejdea că Onorata Curte va reciti Memoriul meu către procurorul Cabinetului XII de Instrucție, luminîndu-se deplin; totuși, considerînd la un loc cele două teze dezvoltate în rechizitoriu, constat că prin suprapunerea argumentării lor, activitatea mea proprie, de care actul de acuzare nu pomeneste nimic, învinuindu-mă numai pentru faptele altora și pentru asumarea răspunderii lor, activitatea mea proprie — zic —, înălăturată în urma instrucției, continuă a fi reținută de domniile lor ca un capăt special de acuzare.

Și pentru că sînt, cum am spus, Stan Pășitul, care, socotind lucrul în această privință lămurit și neinsistînd asupra-i, m-am văzut totuși condamnat anul trecut de Secția a VIII-a a Curții Criminale la opt ani temniță grea, cu toate elogiile domnilor procurori (anchetator și din ședință), aceste elogi fiind considerate de Curte numai ca circumstanțe larg atenuante, dar care nu ar exclude — după ea — vinovăția trasă din considerația de fapt (nemaicenzurabilă de Înalta Curte), participînd la alcătuirea unui sistem economic și financiar care a permis finanțarea armatei germane, aș fi militat pentru hitlerism, contribuind la desăvîrșirea intrării armatei germane pe teritoriul țării, care intrare ar fi fost factorul determinant al hotărîrii mareșalului Antonescu de a ataca Rusia sovietică și, deci, sînt vinovat personal de crimele din articolul 1, alin. a și 2, alin. a — sînt nevoit, așadar, să mă apăr, arătînd limpede care au fost faptele mele în acest sector, care le-au fost obiectivele și care le-au fost rezultatele.

Aceasta, spre a limpezi răspunsul la întrebarea dacă aceste fapte pot fi considerate în vreun fel:

1) fie ca acte de „militare pentru hitlerism”, cum cere articolul 1, alin. a din Legea nr. 312/1945;

2) fie ca acte de „permitere a intrării armatei germane pe teritoriul țării”, de cineva care avea „răspunderea politică efectivă” (cum cere același articol), pe care sînt acuzat;

3) fie ca acte de „militare pentru pregătirea și desăvîșirea faptelor de mai sus”, cum ar cere articolul 1, alin. b — a cărui aplicare nu mi s-a cerut —, dar în a cărui perspectivă au raționat totuși și Secția a VIII-a a Curții, anul trecut, și domnul Procuror general, acum;

4) sau fie, măcar, ca un act de „contribuție la permiterea intrării acestei armate” prin vreun fapt al meu, din partea acelor care „au avut răspunderea politică” după 6 septembrie 1940 și „au militat pentru hitlerism”, cum ar cere-o (întemeiată pe tratatul de pace în vigoare) partea finală a articolului 2, alin. a din Legea nr. 291, care contopește cele două texte din Legea nr. 312 (întemeiată, ea, pe Convenția de Armistițiu, azi expirată), chiar în cazul cînd Curtea, respingînd aplicarea directă a textelor ultimei legi, ea ar recurge totuși la textul ei, măcar spre a lumina cu el intențiile invariabile de la Armistițiu la Pace, ale legiuitorului Legii nr. 312/1945, cum ar cere-o aceeași coerență a legiuitorului, afirmată de domnii procurori;

5) ori, în sfîrșit, dacă aceleași fapte pot constitui elemente de incriminare pentru „complicitatea” la „hotărîrea de continuare a războiului” din partea factorilor politicești calificați și răspunzători, care ar fi luat, ori ar fi avut de luat, o asemenea hotărîre, în concepția domnilor procurori.

Încincită posibilitate de acuzare, ce se resfiră din rechizițiile aparent neîmpovărate ale domnilor procurori, dar atît de primejdioase în concluzii, încît mă obligă să insist și să cer Onoratei Curți să mă asculte.

Fiindcă — dacă nu le spulber aici —, ele fiind considerațiuni de fapt, invocarea lor în apărarea mea nu-mi va mai

fi posibilă, în caz de condamnare, în fața instanțelor superioare, menite să se pronunțe numai asupra Dreptului.

Pentru aceste motive, rog Onorata Curte să mă ierte că insist ca, după apărarea în Drept — rostită de avocații mei —, să o lămuresc și eu asupra faptelor mele, intențiilor lor și rezultatelor acestora, judecate în perspectiva textelor a căror aplicare s-a cerut în cazul meu.

Declar aci că mă unesc cu toate cele spuse de toți avocații cu privire la temeiurile de drept și rog a se lua notă de aceasta.

Procesul acesta este un proces politic.

El privește activitatea mea de trei ani și jumătate, acuzată prin actul de acuzare, implicit, numai prin solidarizarea ei cu activitatea altora.

Onorata Curte mă va ierta dacă, acuzat astfel, prin actul de acuzare, de ceea ce nu am făcut eu, dar pus în cauză, în legătură cu această acuzare, de domnii procurori, prin ceea ce se pretinde de domniile lor că aș fi făcut — voi încerca să arăt ce am făcut cu adevărat: care mi-au fost scopurile și ce rezultate au atins aceste fapte, și în ce fel se pot încadra acestea toate în raport cu activitatea altora și cu incriminările ce mi s-au adus.

Voi examina deci, pe rînd:

1. Activitatea mea în legătură cu convențiile economice încheiate cu Germania — și

2. Activitatea mea în legătură cu așa-zisa finanțare a armatei germane.

Convențiile economice

S-a arătat și dovedit, în cursul acestui proces și al ceretărilor care l-au premers, că convențiile economice nu s-au încheiat de Ministerul de Finanțe, ci de Ministerul Economiei Naționale, mai întîi, și apoi de Ministerul de Externe

— care, prin Direcția Acordurilor, centralizau însă, în vederea lor, punctele de vedere ale ministerelor interesate în legătură cu chestiunile care formau obiectul acordurilor ce priveau sectoarele lor. Unele convențiuni s-au încheiat și de către Președinția Consiliului de Miniștri.

Sub acest raport, ministerele făceau, mai întâi, note, cuprinzînd dezideratele lor cu privire la chestiunile în discuție, note pe care Ministerul de Externe le colaționa și confrunța, hotărînd care deziderate pot forma obiect de revendicări, în ansamblul negocierilor, în conjunctura diplomatică a momentului.

În cursul acestor negocieri, se întîmpla ca departamentele să delege experți-tehnicieni, care să raporteze direct și să primească instrucțiuni direct de la ministere asupra unor din problemele în discuție, de resortul lor.

Nici una din aceste instrucțiuni nu se da însă de minister fără încuviințarea Ministerului de Externe. Dispozițiuni formale erau date că nici un act de acest fel sau angajament luat de vreun departament, fără știrea Ministerului de Externe, nu leagă Statul Român. (S-au arătat.)

Se înțelege deci că răspunderea globală a acestor negocieri o avea Ministerul de Externe, chiar cînd, în fapt, ele se negociau de altcineva; ministerele de resort răspunzînd numai pentru propunerile și actele pregătitoare (studii tehnice prealabile etc.), efectuate în cadrul atribuțiilor lor.

Răspunderea mea — pentru aceste negocieri — nu poate fi angajată în alt cadru.

Negocierile economice româno-germane priveau două sectoare generale de activitate:

1) una era colaborarea — așa-zisă industrială —, adică conlucrarea în vederea coordonării structurale a instituțiilor producătoare, afectînd mai ales organizarea în sectorul capitalurilor și al întreprinderilor;

2) a doua era colaborarea — așa-zisă comercială sau economică propriu-zisă — privind mai ales schimburile economice.

Prima era o colaborare prevăzută ca de mai lungă durată; a doua era o colaborare pe o perioadă limitată: de obicei șase luni sau un an (dar și ea în cadrul unei înțelegeri principale de durată).

Cea dintîi se făcea prin convențiuni de colaborare între diferitele instituțiuni din țară, din străinătate și stat: uneori direct cu statul (cînd era vorba de concesiile sau de instituții de stat), alteori numai sub controlul statului, cînd era vorba de colaborarea de instituții private (în care statul avea însă interese proprii de apărut).

A doua se făcea de la stat la stat, în cadrul unor convențiuni anuale, revizibile semestrial, în cadrul unui acord general încheiat în 1939, denumit Acordul Wohlthat, care se întindea pe o perioadă de 10 ani, prevăzînd o serie de acorduri speciale în legătură cu care, în fiecare an, aveau să se facă convențiuni noi de aplicare a acestui acord general, pentru perioada ce rămîne.

Acordul zis „Cancicov” din 4 decembrie 1940, acordurile din 16 ianuarie 1942, 17 ianuarie 1943 și 9 februarie 1944 sînt asemenea acorduri de aplicare anuală a Acordului din 1939, care legase, încă din timp de pace, economiile ambelor țări.

Acordurile din 29 mai 1941, din 12 iulie 1942 și din 17 iulie 1943 (în iulie 1944 nu s-a mai încheiat acord) erau convențiuni de revizuire semestrială a celor hotărîte prin celelalte acorduri arătate.

În cadrul lor se cuprindeau tot felul de acorduri particulare, privind diferite chestiuni anexe, care deveneau astfel conexe, ansamblul acestor relațiuni constituind un tot, a cărui aplicare revenea apoi fiecărui departament sau instituție de stat sau particulară, potrivit celor hotărîte.

Dimpotrivă, acordurile cu caracter de colaborare industrială nu erau periodice. Ele se negociau de Președinție sau de Ministerul de Externe, separat — uneori fără consultarea ministerelor interesate —, care adeseori se aflau în fața unor fapte împlinite, cînd acordurile veneau la aplicare și care, cu acel prilej al aplicării, ridicau obiecțiuni asupra felului defectuos în care convențiile fuseseră încheiate, fără consultarea lor.

Așa au venit în discuția Consiliului de Miniștri acordurile de colaborare ale industriei grele (Malaxa-Hermann Göring Werke, mai tîrziu Rogifer), sau, în discuțiile delegației economice a guvernului, acordurile de colaborare tehnică cu H. G. W., a Șantierelor Navale Galați (Ș. N. G.), de care a vorbit domnul procuror, ori chestiunea desființării și reînființării societăților exportatoare de cereale sau cele privitoare la industria petroliferă etc.

Este adevărat că, mai tîrziu, sub înrîurirea experiențelor proaste făcute prin negocierea unor asemenea acorduri direct de Președinție sau de Ministerul de Externe, fără consultarea prealabilă a departamentelor, s-a renunțat la acest sistem, anulîndu-se acordurile inițiale greșite (cazurile Malaxa, H. G. W. și Ș. N. G.) și încheindu-se altele în loc, tot de către Președinție sau Ministerul de Externe, dar după consultarea departamentelor, ținîndu-se astfel seama, uneori (dar nu totdeauna), și de sugestiile lor.

În amîndouă sectoarele de negocieri, conducerea statului formulase principii clare de conlucrare, în lumina cărora avea să se desfășoare activitatea de punere la punct tehnică a proiectelor de convenții, de către fiecare departament, și în lumina cărora erau judecate apoi și criticate ca inadmisibile, de către departamente, convențiile încheiate fără respectarea lor.

Care erau aceste principii și cum s-au aplicat de Ministerul Finanțelor cele ce-l priveau și ce rol am avut eu în aceasta?

Colaborarea industrială

A. Principiile acestei colaborări au fost:

1. Nu se colaborează decît în domeniile unde dezvoltarea întreprinderilor românești nu este asigurată în timp de pace, fie din lipsa materiilor prime, fie din aceea a debușurilor;

2. Nu se colaborează decît dacă partenerul străin aduce industriei românești: materia primă, utilajul tehnic, priceperea tehnică (specialiști, licențe, brevete), finanțare sau comenzi — pe care industria românească nu și le poate procura din interior;

3. Și numai dacă colaboratorul străin se angajează să formeze personalul tehnic românesc la dînsul în întreprinderi;

4. Nu se alienează fondul bogățiilor românești, în sensul că nu se cedează majoritatea acțiunilor întreprinderii;

5. Nu se cedează conducerea generală a întreprinderilor din mîinile românești.

B. Ce rezultate au dat aceste principii?

1. Domnul procuror a citat cazul colaborării Ș. N. G. — H. G. W., pentru că acest caz mi s-a pus special în sarcină.

În acest caz am fost acuzat, la Cabinetul de Instrucție, că am participat la aservirea țării către germani.

Am depus, în apărarea mea, exclusiv, dosarul chestiunii de la Ministerul Finanțelor, în copie.

Domnul procuror, care m-a anchetat, a conchis, cercețîndu-l, nu numai că n-am aservit țara în acest caz, dar că acțiunea mea demnă a dus la anularea contractului de colaborare defectuos.

Nu este însă unicul caz de acest fel. Am arătat domnului procuror anchetator că aceeași a fost situația în toate cazurile similare.

2. Același a fost, de pildă, cazul cu convențiile privitoare la Societatea Malaxa, cedată de Ministerul de Externe Grupului H. G. W., în care toți miniștrii despre care dom-

2. Schimburile se fac în mod echilibrat, la prețuri fixe; fiecare spor de preț dintr-o parte trebuind compensat de un spor corespunzător de cealaltă. Se admit depășiri momentane într-un sens sau altul, dar ele trebuie să fie compensate în cursul anului contractual;

3. În acoperirea exporturilor, se primesc mărfuri necesare pieței și investițiilor statului; unelte agricole, mașini, piese de schimb, dar și rente, averi mobiliare și răscumărări de datorii externe;

4. Petrolul, materialul necesar războiului, se exportă pe armament;

5. Efortul net de finanțare, făcut în interior pentru aceste schimburi, se acoperă cu aur și deize libere.

B. Care au fost rezultatele?

Chestiunea preinsei secătuirii a țării

România nu a fost secătuită.

a) România a exportat în patru ani, în cantități, cu mult mai puțin decît în toți anii anteriori; în afară de petrol, unde scăderea e mai mică.

România era, în timpurile normale, o țară exportatoare de:

- cereale
- petrol
- lemn
- produse animale și alimentare.

În ce privește cerealele, România exporta, normal, între 100–300 000 vagoane anual (am anexat la Memoriul prezentat domnului procuror al Cabinetului XII de Instrucție cifrele oficiale ale exportului pe ultimii 15 ani, toți anii care au urmat crizei din 1929).

În patru ani (1941–1944), România exportă în total 85 000 vagoane:

- 28 000 vagoane în 1941
- 16 000 vagoane în 1942
- 12 000 vagoane în 1943
- 29 000 vagoane în 1944.

Pentru a ne da seama de situație, ajunge să spunem că după 23 august 1944, în nouă luni, pînă la capitularea Germaniei, România a furnizat aliaților, oficial, 63 000 vagoane cereale.

În ce privește lemnul, exportul nu a reprezentat nici 10% din exporturile normale: sub 10 000 vagoane anual, față de 50–100 000 vagoane, normal.

În ce privește petrolul, în scădere tendențial, din 1936, cînd atinsese aproape 7 milioane tone la export, el a continuat să scadă în jurul a 3 milioane tone, cu excepția unei creșteri în 1941 — la 4 milioane tone —, ajungînd la 1 400 000 tone în 1944, față de un consum intern sporit de la 1 700 000 la 2 500 000 tone anual. (A se vedea depoziția directorului general al Petrolului, Andonie, făcută în fața Secției a VIII-a, anul trecut, aflată la dosar.)

b) În schimb, România a importat, pe categorii, materii prime și produse industriale foarte importante, ale căror cantități înregistrează, în acești ani, cifre record. (A se vedea tablourile, la dosarul special.)

S-a zis că nemții n-au dat nimic în schimb, că au umplut țara cu jucării și muzicute.

Adevărul este cu totul altul!

Cu excepția produselor coloniale, interceptate de bloca aliată, al căror import s-a redus la 1/10 din normal, și a importurilor de țesături și pielărie — reduse între 1/4 și 1/3 din normal —, celelalte importuri au fost foarte însemnate. Chiar cauciucul sintetic importat a reprezentat 1/3 din importurile obișnuite de cauciuc natural. Cocsul, fierul în bare, vehiculele, culorile și lacurile, pămînturile, ceramica au înregistrat cifre record, nemaiafinse în nici un moment al perioadei care a urmat crizei din 1929.

Astfel, cocsul a atins 38 000 vagoane în 1942 și 15 000 vagoane în 1943; vehiculele și mașinile, fiecare peste 2 200 vagoane, în care se cuprind: camioane, automobile și tractoare (peste 4 000), mașini agricole și industriale etc.

În schimb, pretinsele jucării și instrumente muzicale nu au totalizat anual nici 170 vagoane, ca și instrumentele optice, acestea însă foarte valoroase.

Cifrele acestea se raportează la totalul schimburilor, nu numai la cele cu Germania, care ocupa însă Europa toată în acel timp și care ocupa, deci, în aceste schimburi, aproape 90 %.

c) În ceea ce privește valorile importate și exportate, soldurile anuale față cu Germania, după o balanță excedentară de 5 miliarde în 1941, situația s-a răsturnat, importurile întrecînd exporturile cu circa 500 milioane mai întîi în 1942, pentru a atinge un surplus de importuri în lei de 21 miliarde în 1943, ceea ce dă un sold total, în trei ani, de 16 miliarde lei, cu care importurile depășesc exporturile.

Acestea sînt cifrele nominale.

Vom vedea mai departe situația și în valori efective, în raport cu o bază unică.

d) Lucrul acesta s-a datorat faptului că, în această perioadă, România a vîndut produsele sale la prețuri relativ cu mult mai mari decît cele la care a cumpărat produsele din străinătate. Astfel, prețurile mijlocii au sporit cam de cinci ori la export pentru produsele fundamentale, în vreme ce la import prețurile produselor metalurgice și materiilor prime, care constituie principalul importurilor, abia s-au dublat față cu 1938: sporuri mari de prețuri la import înregistrîndu-se numai în sectorul bijuteriilor, ceasornicilor importate din Elveția, adică al produselor fără mare importanță cantitativă.

e) Ceea ce este de relevat este că, cu toată această balanță, în care importul a întrecut exportul, România a izbu-

tit să-și răscumpere creanțe din străinătate și să-și procure în același timp din străinătate aur și devize liber convertibile în aur de circa 11 vagoane (din care $8\frac{1}{2}$ din Germania), dublîndu-se, astfel, stocul B. N. R. de la $13\frac{1}{2}$ la $24\frac{1}{2}$ vagoane aur.

Este o situație unică, nemaîntîlnită în nici o altă țară, chiar victorioasă, cum e cazul Angliei, care nu a putut să-și acopere nevoile decît cedînd din aurul și portofoliile străine, pe care le posedă în alte țări, rămînînd și îndatorată.

Astfel, România nu numai că n-a fost secătuită, dar ea a putut să constituie, prin rezervele acumulate pe teritoriul ei, o bază importantă de aprovizionare a aliaților în războiul dus în Vest, după 23 august 1944.

În țară, pîinea albă se vindea liber la acea dată. La fel se făcea, fără cartelă, aprovizionarea cu zahăr, săpun etc.

Rezultatul acesta nu este un efect întîmplător, ci consecința unor dispozițiuni clare, date de cei în drept să hotărască.

Dovadă, instrucțiunile date, între patru ochi, subsecretarului de stat al Aprovizionării.

Dovadă, felul în care a fost modificat acordul privitor la vînzarea redevențelor petroliere cu Franța, după 1942, așa încît cotele de petrol ce urmau să-i fie livrate în teritoriul aflat sub control german să fie stocate în țară, la dispoziția ulterioară a guvernului francez, spre a fi folosită la momentul oportun, în favoarea aliaților.

Înțelegerea cunoscută atît fostului ministru al Franței din România, Truelle, trecut la Aliați, azi dispărut, cît și cu știrea atașatului comercial al Franței, Sarret, devenit după 23 august 1944 însărcinat de afaceri al Franței, iar din țară ea a fost cunoscută de directorul general al Mișcării Fondurilor din Ministerul Finanțelor, de ministrii și subsecretarii de stat ai acestui minister și ai Ministerului Economiei

Naționale, precum și de conducerea statului (președintele și vicepreședintele Consiliului).

Element important de apreciere a intențiilor reale ale factorilor hotărâtori, care dezminț presupusa hotărîre implicită de continuare a războiului²³.

Chestiunea armamentului importat

Dar domnul procuror a zis: în schimbul acestui export, ce-ați obținut? Ați obținut mai ales armament. Armament folosit în războiul din Est, pentru nevoi străine, și care nu trebuia plătit.

Altfel zis: bogățiile țării le-ați risipit pentru o cauză străină.

Și cu toate că acest armament nu s-a plătit, cum a recunoscut și domnul procuror, fiindcă s-a adus pe credit, el a costat totuși țara noastră în substanță, pentru că România a exportat în schimb și a prestat nemților în țară servicii egale cu valoarea soldului de cliring, rămas descoperit la Banca Națională, sold a cărui valoare se apropie de valoarea importurilor pe credit.

Las la o parte, pentru un moment, chestiunea soldului și a relației lui cu creditul, pe care le voi lămuri mai pe urmă, și mă ocup de armament.

Nu este adevărat că contravaloarea exportului românesc spre Germania s-a acoperit cu armament.

Am depus Onoratei Curți care ne-a judecat anul trecut, în copie identificată în fața instanței de către unul din membrii Institutului Românesc de Conjunctură, paginile referitoare la comerțul exterior al României, an cu an, în perioada 1938–1944. (Vezi filele 188–189 de la dosarul suplimentar, vol. II, al Secției a VIII-a și depoziția martorului Georgescu-Roegen, de anul trecut, în fața aceleiași secții.)

Acest raport a fost întocmit — zice martorul — la cerea guvernului român, în anul 1946, de către directorul in-

stitutului și a fost citit și aprobat de consiliul institutului, din care fac parte, între alții, și actualul ministru al Justiției, d-l Lucrețiu Pătrășcanu, d-l D. Iordan, fost subsecretar de stat la Finanțe după 23 august 1944, d-l Ion Christu, fost președinte al consiliului de administrație după 23 august 1944 și expert al delegației române în tratativele de la Paris în 1946, și de atîția alți economiști de stînga, care nu aveau motive speciale să fie favorabili guvernelor dintre 1941–1944.

Acest institut, care — de ce să nu o spunem aci? — s-a însărcinat să examineze post cu post tot comerțul nostru exterior în perioada războiului și cea imediat anterioară lui, tocmai spre a verifica politica economică de pretinsă aservire a regimurilor dictatoriale (Carol al II-lea și Antonescu), a făcut o muncă uriașă, nemulțumindu-se numai să ventileze, post cu post, importurile și exporturile, dar le-a și recalculat pe toate, la valorile din 1938, anterioare penetrației economice germane, pentru a se convinge dacă nu cumva, măcar pe calea aceasta subtilă, a raportului injust de prețuri, economia românească nu a fost cumva prejudiciată în schimburile ei cu străinătatea.

Ei bine, rezultatul acestei cercetări, ale cărei date se găsesc în paginile depuse și identificate la dosar, afirmă (și aceasta este — să nu uităm — o recunoaștere a unor oameni care nu au motive speciale să ne fie favorabili) textual:

„Astfel, convențiile României, aparent defavorabile, au jucat în realitate în favoarea României”!

Afirmația acestor experți contrazice formal afirmația domnului procuror, care a vorbit dimpotrivă în ședință, de convenții aparent favorabile, care în fond ar fi fost defavorabile României, fără însă a cita cifre.

În precizarea acestei concluzii, Onorată Curte, raportul Institutului de Conjunctură nu a neglijat chestiunea armamentului.

Dimpotrivă!

Dacă veți examina datele pe care se sprijină concluzia acelui raport, aflate la dosar la pagina 6 (fila 189), veți vedea că autorii lui au avut grijă, ca niște experți ce au fost, să pună de o parte importurile de armament și să le scadă din cifra importurilor totale, spre a degaja cifra importurilor reale, utile țării, după ei.

Din cifrele lor, care se referă la anii 1938–1944, an cu an, noi vom reține aci numai pe cele referitoare la perioada anilor 1941–1944, care singure interesează răspunderea noastră și dacă veți privi cu atenție tabloul veți constata, poate cu uimire, că ele sînt mult mai favorabile țării noastre decît acelea ale perioadei 1938–1940, contra cărora totuși nu s-a rostit acuzația de aservire.

Veți binevoi a vedea, totalizînd și făcînd diferențele coloanelor care privesc importul total — 68,2 miliarde — și pe cel fără armament — 43,6 miliarde —, față cu coloana care privește exportul total — 41,1 miliarde — (operație pe care noi am făcut-o în tabloul aflat la dosarul cuprinzînd Memoriul prezentat domnului procuror instructor), că — în perioada anilor 1941–1944 —, chiar dacă eliminăm cu totul importul de armament (24,6 miliarde), importurile românești întrec exporturile cu circa 2,5 miliarde lei, valoarea 1938. Adică, dacă punem față în față tot importul util și tot exportul României, în valori fixe, neinfluențate de conjunctura de război, ajungem la constatarea că România a obținut, în acest timp, din străinătate mărfuri utile economice cu 2,5 miliarde mai mult decît a dat, chiar dacă excludem din socoteli tot armamentul primit în această perioadă.

Adică exact contrariul de cît a afirmat, fără să se sprijine pe cifre, domnul procuror!

Dacă socotim și tot armamentul, diferența în favoarea României este de 27 miliarde lei, valoarea 1938, pentru această perioadă.

Trebuie observat că cifrele Institutului de Conjunctură nu cuprind decît armamentul livrat în țară și trecut prin controlul vamal românesc, nu și cel livrat direct pe front, care ar spori aceste cifre. Dar folosul acestui armament a fost contestat în bloc, deși s-a salvat și o parte a acestuia. Dar nu insist în această privință.

Însă, chiar cu acest corectiv, rezultatele acestui calcul sînt în realitate mult inferioare situației adevărate, și iată de ce:

E adevărat că armamentul importat în țară în anii 1941 și 1942, pînă la bătălia de la Stalingrad, a fost folosit în mare parte și pierdut pe frontul de Est și ca atare el nu poate să figureze în balanță ca un post în favoarea României.

Dar armamentul importat în țară, după bătălia de la Stalingrad, adică armamentul plătit începînd din iulie 1941 și importat începînd din ianuarie 1943, deci în tot timpul anilor 1943 și 1944 (care figurează în tablou în coloana anilor respectivi, cu cifra 13 miliarde lei 1938 — exact 12,8 miliarde) nu a mai fost trimis peste graniță și folosit în războiul din Răsărit. Dimpotrivă, acest armament a fost folosit la dotarea unităților care au luptat împotriva germanilor, în războiul nostru din Vest, de după 23 august 1944.

Acesta constituie deci un armament propriu, folosit pentru nevoile noastre de cooperare cu armatele aliate și de eliberare a Ardealului de Nord.

Așa că aceste aproape 13 miliarde lei 1938, trebuiesc adăugate cifrei de 2,5 miliarde, care reprezintă surplusul valorii importului util economic asupra exportului.

Ajungem astfel la cifra de peste 15 miliarde lei, valoare 1938, care reprezintă surplusul total de import pentru nevoi proprii, peste exportul românesc al anilor 1941–1944.

La valoarea \$ din 1938 — care era de 145 lei —, aceasta reprezintă un avantaj net pentru țară de 100 milioane dolari [valoare] 1938 (adică o dată și jumătate valoarea împrumutului de stabilizare din 1929, care a fost de 60 milioane dolari).

Acesta este soldul de substanță favorabil României, care caracterizează balanța economică a țării cu străinătatea, în cei patru ani considerați.

Înțelegem acum sensul concluziei raportului și consecințele pe care acesta le-a avut cu privire la răspunderile noastre în sfera de acțiune care ne-a fost proprie și de ce rezultatul acestei expertize a dus în fapt la spulberarea acuzației ce ni se adusese, că România a fost aservită intereselor economice ale Germaniei și poate, în drept, și la desființarea alineatului c al art. 2 din Legea nr. 312/1945, rămas fără echivalent în Legea nr. 291/1947.

Să nu se uite că rezultatele acestea erau obținute de mica Românie, care nu avea:

1) nici monopolul aprovizionării germane cu petrol; — tot exportul de petrol al României fiind de circa 3 milioane tone anual, față de o producție internă germană anuală de circa 12 milioane tone petrol sintetic și de un consum total anual de circa 15 milioane tone. (Aportul României nu acoperea deci nici un sfert din nevoile Germaniei de petrol);

2) România nu avea nici monopolul aprovizionării cu cereale al Germaniei, care ocupase toată Europa și aflase în Răsărit baze de aprovizionare cu mult mai importante decît cerealele exportate de România, care, în patru ani, la un loc, n-au atins nici exportul unui singur an normal, cum am văzut.

În schimb, Germania deținea:

1) monopolul producției industriale și de armament, în spațiul în care România avea acces în vremea războiului;

2) monopolul tranzitului românesc către toate țările Europei, cu excepția Turciei.

Cel care cunoaște însemnătatea acestor condițiuni relative, în situația unor negocieri internaționale, își dă seama de ce rezultatele obținute de România, care capătă produse industriale, arme și aur — nelivrînd, în afară de petrol, decît furnituri derizorii — apar aproape ca neverosimile!

Și totuși sînt adevărate.

1. Înțelegem acum ce afirmă raportul Institutului de Conjunctură, întocmit de adversarii regimului de dinainte de 23 august 1944, cînd conchide, în fața evidenței de nedezmințit a faptelor că: „convențiile economice, aparent defavorabile, au jucat, în realitate, în favoarea României”.

2. Înțelegem și de ce conducătorul aliaților de ieri, Adolf Hitler, spunea șefului Statului Român, în ultima întrevvedere avută cu el, că: „contribuția economică a României către Axă a fost meschină”. Declarația aceasta a fost confirmată de fostul guvernator Angelescu anul trecut în fața Secției a VIII-a, care a reprodus cuvintele ce i-au fost repetate de Mihai Antonescu, la întoarcerea din Germania, în august 1944.

3. Și mai înțelegem și de ce un raport al unei legații neutre, interceptat de Serviciul nostru Secret, mărturisea autorităților sale tutelare că: „ceea ce România a izbutit să obțină de la nemți în cursul negocierilor sale economice cu Germania ține de domeniul miracolului”.

Adevărul acesta este recunoscut — în ce privește armamentul — și în mărturia depusă în procesul generalului Stoenescu în fața Secției a IX-a a Curții Criminale, în octombrie 1946, de către însuși generalul Sănătescu, șeful guvernului de la 23 august 1944 și șeful de Stat Major în timpul operațiunilor armatei române împotriva Germaniei în 1944/1945. Este deci un martor deosebit de calificat să cunoască realitatea și care nu poate fi suspectat că ar avea motive speciale să fie favorabil nici el acuzaților de azi.

Ei bine, în depoziția sa (pe care am depus-o în copie certificată la dosarul acestor dezbateri) acest martor declară textual:

„Campania în contra nemților și ungarilor a putut să fie dusă de țara noastră cu materialul de război ce ne-a rămas de la predecesorii noștri; miniștrii de Finanțe, de Război, șefii Marelui Stat Major și cei de la Armament și Muniți-

uni. După 23 august [1944], țara nu a fost în stare să creeze, nici să procure nici un fel de armament și chiar din cel existent am fost nevoiți să dăm o bună parte”.

Mărturia sa este, de altfel, coroborată și confirmată întocmai prin mărturia generalului Socrate Mardare, subșeful Marelui Stat Major din perioada 1943–1945, făcută anul trecut în fața Secției a VIII-a a Curții (aflată la dosar), coroborată și cu depoziția generalului Borcescu în fața aceleiași Curți. (*Idem.*)

Domnia sa arată că a existat un plan de ieșire din război întemeiat pe constituirea de mari unități în interior, menite să asigure țării libertatea de acțiune, luptînd către Vest, la momentul oportun. Că înzestrarea lor a făcut obiectul unui plan de dotare, că germanii au refuzat, la început, să livreze armament altfel decît pentru front; dar că pînă la urmă l-au dat, așa că acest armament a servit la dotarea unităților mobilizate în interior, în aprilie 1944. Acțiunea acestor unități — după mărturia de aci a altui general, a generalului Leonida (alt ofițer de stat major deosebit de calificat, acesta șef al Secției Operațiilor și după 23 august 1944, deci bun cunoscător al situației) — s-a manifestat începînd din august 1944.

Citez unul singur dintre ei: generalul Socrate Mardare (vezi în dosarul Secției a VIII-a, fila 87, depoziția de la 4 octombrie 1946). Extrase:

„Cunosc că a existat un plan pentru ieșirea noastră din război, care era strict secret și păstrat de șeful Marelui Stat Major, generalul Șteflea. La acest plan a colaborat generalul Jienescu, în chestiunea forțelor aeriene și antiaeriene. În ce privește aviația, planul prevedea ca pe toate terenurile unde existau forțe aeriene germane să existe și forțe române, iar la punctele sensibile vizate de bombardamente să sporim forțele aeriene române. Acest plan a dat rezultate...”

„Este adevărat că am predat d-lui general Arbore și dumnealui a continuat organizarea unor mari unități care

rămîneau în interior și care aveau scopul pe care numai cîțiva ofițeri din Marele Stat Major îl cunoșteau: aceste unități au fost acelea care au intrat în acțiune la 23 august. Este adevărat că germanii, în principiu, ne dădeau armament numai pe front și noi am stăruit din toate puterile și am obținut ca să ni se dea armament în interior, pentru motivul că trupele trebuiesc instruite cu armamentul cu care vor lupta. Și planul de dotare prevedea acest armament care ne-a fost dat”.

„Da! Îmi aduc aminte că a fost o conferință în primăvara lui 1944, cînd s-a prezentat d-l Neagu, ministrul de Finanțe, și d-l Vulcănescu, subsecretar de stat, la Marele Stat Major și am avut o discuțiune asupra efectivelor prevăzute în planul de mobilizare pe anul 1944. Atunci se punea problema să nu mai trimitem nici un ostaș român din interior și-mi amintesc chiar cuvintele domniilor lor, cînd — față de sumele mari ce se cereau — au spus: «Pentru asta, dăm!».”

Un buchet de probe convergente, care toate atestă că armamentul importat din Germania nu a fost tot irosit în războiul din Răsărit, ci a fost efectiv folosit în executarea clauzelor militare ale Convenției de Armistițiu, pentru eliberarea efectivă a Ardealului de Nord. Adică pentru nevoi românești, care nu se pot contesta nici în teza domnului procuror.

Dar să nu se creadă că e vorba aci de un rezultat în-țimplător, izvorît din afara voințelor celor care au luptat ca să capete acest armament. •

Căci iată ce aflu în însemnările mele din ședința Consiliului de Miniștri din 6 septembrie 1941, adică numai cu două luni de la începutul războiului și cu o lună și jumătate înainte de căderea Odesei. Citez tot după notele mele, garantînd sensul exact al celor spuse, căci în baza acestor note îmi transmiteam apoi ordinele. Curtea poate oricînd să mă controleze cu stenogramele care s-au depus la Acuzatorul

Public al fostului Tribunal al Poporului, din care unele s-au cerut și adus aci.

De altfel, dacă stilul este omul, nici aci nu este nevoie de altceva pentru a-l recunoaște.

„Armata. — Chestiunea cu armata. — Pantazi ia conducerea. — Din experiență se impune reorganizarea armatei. — S-au dat instrucții pentru o nouă reorganizare. — Să impunem nației sacrificiile necesare pentru a rezolva chestiunea definitiv și la Vest, pe calea armelor. Să se tacă și să se muncească. — Timpul oportun e cheia Providenței. — Tot materialul din plan s-a comandat. De la francezi s-a dat 105 și muniție. — La fel din Iugoslavia...”

„Vin lovituri pentru Brandt cu explozibil puternic. — S-au comandat din octombrie. — Să se comande materialul de 120 — Finanțele să audă și să dea banii.”

Lucrul acesta am încercat să-l facem înțeles și poporului român, ca prin oglindă, în ghicitoră — cum zice Apostolul — atunci cînd, pe afișele prin care i s-a cerut contribuția la împrumutul Reîntregirii, în fața ostașului din ultimul plan privind cu mîna pe armă într-o parte, se înfățișa chipul unui al doilea ostaș, acesta cu fața întoarsă spre Apus. În același timp, inscripția de pe afiș — care avea să provoace o întrebare a Legației nemțești — adăuga sibilin: „Vom mai avea nevoie de oștire!”

Lămuream astfel, cum puteam, populației românești, sensul contribuției sale, legate de cuvintele auzite în Consiliu.

Și aceasta nu a fost o afirmație de circumstanță, pentru că — după cum am văzut — acesta era scopul netăgăduit al împrumutului, și aceasta a fost și destinația reală a armelor care s-au plătit cu el, după cum văzurăm.

Cred că acest lucru răspunde complet — în ce mă privește — și exemplului nefericit ales de domnul Procuror general pentru a-și ilustra, în replică, teza greșită, măcar cu un singur fapt precis. Domnul procuror care a dat ordonanța de clasare a cunoscut aceste fapte.

Lucrul acesta l-au bănuț și nemții, de vreme ce, încă din aprilie 1941, cînd li s-a solicitat, prima oară, un credit de armament, aceștia și-au manifestat reaua voință de a ni-l da, întrebîndu-ne în ce scop îl cerem.

Acest lucru este atestat prin nota din 16 aprilie 1941, prin care am cerut ministrului meu să comunice conducerii statului convorbirea avută cu delegatul nostru în această chestiune, tocmai pentru că avea un cuprins politic, care depășea sfera mea de atribuții:

„În ceea ce privește creditul pentru armament, domnul Răsmeriță a comunicat că reprezentanții economici ai delegației germane au arătat că guvernul german e gata să discute acest credit; dar că totuși au întrebat dacă contractarea lui n-ar constitui o greșeală din partea statului român.”

„În concepția lor, situația actuală, în care guvernul român a lichidat datoriile vechi, este particular de favorabilă pentru ca economia românească să poată contracta credite de investiții productive, menite să favorizeze ridicarea și dezvoltarea economică a României, în locul creditelor neproductive de armament.”

Și mai departe:

„D-l Răsmeriță nu se poate împiedica să nu raporteze asupra impresiunii ce i s-a făcut simțită, că folosirea creditului pentru utilizarea economică ar fi mult mai bine văzută în Germania, pentru care rolul României în sistemul Axei ar fi mai clar acela de aprovizionare, decît acela de cooperare militară.”

„În aceste împrejurări, înlăturînd, firește, ideea că acest material ar fi comandat pentru a folosi României împotriva Germaniei, care, în lumina ultimei experiențe iugoslave, nu ar mai putea constitui o tentațiune, nu se vede bine la ce ar putea folosi statului român.”

De altfel, lucrul li se spune clar și nemților: în stenograma ședinței din 25 iulie 1942 — pe aceasta am cunoscut-o,

căci ni s-a trimis roneografiată —, ministrul de Externe arată că la sugestia ministrului german Luther, care oferise conducătorului României compensațiuni în Răsărit, pentru ca să nu se mai revendice Ardealul de Nord, i s-a răspuns:

„Așezat de veacuri în Carpați, poporul român nu e un popor de stepă și leagănul neamului nostru nu poate fi un obiect de schimb. Nici Mihai Antonescu, nici în trecut și nici azi, și nici Mareșalul n-au renunțat la Ardealul de Nord. Aceasta constituie o poziție ireductibilă.”

Lucrul acesta l-au simțit cred și ostașii căzuți în război peste Nistru cu fața la Răsărit.

Ostașii aceștia nu au fost nici ei străini, în sufletul lor, de năzuința unanimă a neamului lor către Ardeal. Și dacă trupurile lor s-au risipit pe cîmpiile Rusiei, sufletele lor erau îndreptate toate spre Ardeal (dacă ne e permis să parafrazăm o perioadă cunoscută, cea din 1917).

Se vede aci care era substratul nevoilor de finanțare ale noului plan de dotare cu armament, care trebuia prefinanțat cu circa 18 luni înainte de a putea fi folosit; pentru ce intenții se pregătea acest material și ce înțeles exact avea — spre deosebire de armamentul folosit pe front și neplătit — expresiunea, devenită de stil în rapoarte, de: „armament propriu”.

Se vede, deci, că ceea ce afirmă depozițiile martorilor generali Sănătescu, Mardare, Borcescu, Leonida despre folosirea acestui armament în războiul din Apus nu e un rezultat întâmplător al unei conjuncturi neașteptate; ci împlinirea unei intenții premeditate, urmărită cu sagacitate și primejdie, încă de mult, care exclude astfel complicitatea celui care a făcut această finanțare, de la voința difuză a continuării războiului, în sensul susținut de domnul Procuror general, care — după noi — nu se poate susține nici în drept. Și aceasta — chiar dacă s-ar dovedi, ceea ce nu este

cazul, de altfel — că, în cuvinte de circumstanță, folosite spre a obține acest armament, ori în formulele folosite în tratate spre a justifica nevoia lui, s-ar fi invocat motive străine de rostul lui adevărat.

Și aș dori ca Onorata Curte să nu uite că armamentul comandat se livra în 18 luni de la comandă și, deci, tot armamentul livrat efectiv din aceste comenzi s-a făcut după 1 ianuarie 1943. El intră deci în totalul indicat ca armament propriu, pe baza tabloului dedus din cifrele Institutului de Conjunctură expus mai sus.

Și aș mai dori ca Onorata Curte să mai rețină și că armata care plecase în Răsărit fusese pusă — prin Convențiile de Stat Major: Becker-Șteflea și Hauffe-Tătăranu — în subzistența armatei germane, așa încît să nu constituie o sarcină pentru țară; iar armamentul ce i se livra pe front era trecut — cum am spus — într-un cont special, care nu intra în realitate în sarcina României, ci numai proordine și era lichidabil la pace, în condiții aleatorii.

Rog să mă ierte Onorata Curte că insist atîta; dar domnii procurori generali ne-au făcut complici, o dată în bloc, pentru că am fost în guvern, ca astfel să presupună că am ajutat la voința continuării războiului, socotită a fi tot una cu hotărîrea continuării lui, din articolul 2, alin. a.

Și ne-au mai făcut complici și a doua oară, pe fiecare în parte, la același lucru și pe unii încă și la altceva: la permiterea intrării armatei germane în țară; iar pe mine în special, pentru că prin faptele mele proprii de participare la convențiile economice cu Germania și la așa-zisa finanțare a armatei ei din țară, aș fi contribuit și militat la această permitere, fără a dovedi totuși nici un fapt în sprijinul ei.

Este deci pentru mine un lucru esențial să arăt intenția cu care am săvîrșit aceste fapte, scopul în care le-am săvîrșit eu și care este intenția clară în această privință, cu care mi-am unit voința proprie, spre a spulbera acuzația ce mi se aduce.

De aceea cer scuze Onoratei Curți că insist atît.

Mi se pare însă lucrul atît de evident și cred într-atît în puterea veracității, încît nu înțeleg cum domnii procurori (cu toată obligația lor profesională de a acuza, și cu toată subtilitatea cu care au știut să strecoare un venin atît de ucigător într-o pilulă atît de aurie) ar putea stărui în ce privește activitatea Ministerului de Finanțe în general și a mea în special, în acuzațiile domniilor lor, cînd facem dovada în fapt că, chiar dacă insidioasa și atît de subtil primejdioasă domniilor lor teorie juridică ar fi adevărată, ea nu ne poate fi aplicată în fapt în cazul nostru.

Care a fost contribuția mea în concertul măsurilor care au dus la procurarea acestui armament și la obținerea acestor rezultate?

Am dovedit-o domnului procuror al Cabinetului XII Instrucție, care m-a instruit, prezentîndu-i o serie de rapoarte, în fața cărora, cîvîrșit, după ce le-a examinat cu atenție mai multe zile, mi-a spus: „Ia-le înapoi, îmi ajunge unul singur!”

Și a păstrat numai dosarul Ș. N. G., cu privire la care acuzatorul public rostise, fără să cunoască realitatea, o acuzație precisă împotriva-mi.

Dar să evocăm cîteva din aceste note:

La 10 aprilie 1941, cînd izbucnise pentru întîia oară controversa între subsecretarul de stat al Economiei Naționale, Dimitriuc, și șeful Diviziei Economice a Ministerului de Externe, Christu, asupra chestiunii dacă importurile de armament pot sau nu să fie un post favorabil în balanța economică a României și cînd conducătorul statului trimisese chestiunea Ministerului de Finanțe ca să cerceteze lucrurile și să-i refere asupra-i, am scris într-o notă către ministrul meu:

Chestiunea dacă importul de armament este ori nu avantajos pentru țară este o chestiune de ordin politic, la care un organ tehnic nu poate răspunde cu „da” sau „ba”.

Principal, armamentul nefiind nici bun de consum, nici de producție, importul lui nu este economicște util (teza celor care afirmă acest lucru este deci adevărată tehnicște).

Răspunsul dacă importul de armament este sau nu util țării atîrnă însă de privirea lucrurilor în ansamblu, în care economicul nu se poate separa de politic.

Teza contrară poate fi deci și ea justă, în măsura în care posesiunea armamentului poate compensa politic dezavantajele economice ale posesiunii lui. Răspunsul atîrnă, în acest caz, de întrebarea dacă armamentul importat constituie o nevoie proprie a statului român sau nu?

Întrebare la care numai conducerea statului, care are toate elementele de apreciere, poate răspunde. (Citez din memorie.)

Răspuns foarte clar, care delimitează perfect sfera fiecărei răspunderi.

Cinci zile mai tîrziu, la 15 aprilie 1941, remiteam ministrului meu, spre a fi transmis conducerii statului, raportul delegatului ministerului nostru în tratativele economice cu Germania, citat mai sus, în care acesta relata întrevederea avută cu membrii economici ai Legației germane, în legătură cu creditul de armament, pe care-l ceruse Ministerul Finanțelor, din Germania, spre a-și degaja o parte din cheltuielile interne, de care am vorbit.

Mai tîrziu, în noiembrie 1941, cînd negocierile pentru credit ajunseseră să facă sistem cu cererile de acoperire cu aur și cu apărarea cursului leului față de urcarea cursului R. M., instrucțiunile eminate de la Ministerul Finanțelor, cu privire la clauzele financiare, atestă clar spiritul în care se duceau negocierile.

Pe atunci, nemții nu voiau să ne dea aur și chiar Banca Națională și Președinția Consiliului considerau pretenția Ministerului de Finanțe de a-l avea ca o utopie și s-ar fi mulțumit cu un bon de tezaur al Băncii Reichului.

Germania, de partea ei, condiționa acordarea creditului de înarmare de decontarea nelimitată de R. M. de către B. N. R., ceea ce B. N. R. refuza, și de revizuirea cursului R. M. în favoarea Germaniei.

Instrucțiunile elaborate de mine, după lungi cercetări cu tehnicienii ministerului și aprobate de ministrul meu, trimise delegației noastre de la Berlin, care raporta asupra stadiului negocierilor, sînt categorice. (Găsim iarăși: nota, aprobarea, instrucțiunile.)

Iată cîteva din ele:

Din instrucțiunile date ca răspuns la un raport al Subcomisiei Plăților din 21 noiembrie 1941, extragem:

(Romanoleg) — 1. Cereți aur: „...Cereți acoperirea soldului existent și, periodic, a celui nou cu mărfuri noi, aur și devize libere”.

2. Cereți împrumutul și refuzați decontarea nelimitată de R. M. la B. N. R., cerută drept contravaloare: „...Cereți împrumutul de 400 milioane R. M. pentru plățile statului, după rezolvarea problemei acoperirii soldului, care aparține B. N. R. Refuzați tragerea descoperită asupra B. N. R., pentru contravaloare”.

3. Refuzați sporul cursului R. M.: „...Refuzați categoric scrisoarea asupra cursului mărcii, factor de nesiguranță, care ar provoca reurcarea prețurilor interne. La insistență, amenințați cu contrascrisoare, cerînd reducerea cursului mărcii, cursul din tîrgul liber fiind 48 și cereți sprijin politic”.

4. În ce privește finanțarea armatei germane, ea se rezervă conducerii statului, cum s-a spus: „...Întocmirea imposibilă înaintea stabilirii planului financiar cu Misiunea militară. Se urmărește, conform înțelegerii vicepreședintelui la Berlin, o nouă comprimare importantă privind datele definitive așteptate asupra reducerilor. — Determinarea plăților necesare trupelor germane întîrzie. — Decontarea mărcilor în cliring, după comprimarea plăților pentru trupe

și a investițiilor numai contra export suplimentar sau acoperire aur și devize libere”.

Și, din alte instrucțiuni, trimise la 3 ianuarie 1942, extrag:

„În imposibilitatea de a obține aurul fără condiții; sau cu condițiune de răscumpărare potestativă — este necesar ca condiția de răscumpărare să pună B. N. R. la adăpostul obligației de a restitui aurul automat într-una din următoarele ipoteze...”

Și, mai departe:

„Se va refuza, în acest scop, orice formulă care leagă direct restituirea aurului de situația soldului sau care leagă restituirea aurului de situația acoperirii B. N. R. — și se va cere o formulă în care răscumpărarea să joace numai în cazul:

— în care aurul vîndut nu ar mai fi de folos B. N. R. pentru sprijinirea puterii de cumpărare a monedei, sau

— în cazul în care aurul vîndut nu ar mai fi de folos B. N. R. pentru a înlătura efectele inflatorii rezultate din emisiunea făcută pentru nevoile armatei germane”. (Piese-le se găsesc, cred, la dosarul generalului Stoenescu, la Secția a IX-a, acuzat pe acest fapt.)

Instrucțiuni de luptă și de rezistență pe linia apărării marilor interese ale economiei românești, care nu se deosebesc prin nimic de acelea date în chestiunea Ș. N. G., care au motivat elogiile domnului procuror.

Aceste instrucțiuni, note și rapoarte, bazate pe nenumărate altele, executate cu migală de toate organele aflate în subordine, sub conducerea mea, arată cît se poate de clar că, în această privință, între Ministerul de Finanțe și Banca Națională nu era nici o deosebire de păreri, cu toate că ministerul era perfect orientat că cererea de aur pentru B. N. R. miza, în fapt, pe o politică economică cu totul deosebită de aceea oficială afișată de conducerea statului, care aderase aparent la politica economică a unui regim care urmărea eliminarea aurului din mecanismul regulator al re-

lațiilor economice internaționale și înlocuirea lui cu un regim de cliringuri generalizate.

Conștient, ca tehnician economist, că pretenția de a obține aur reprezenta o voință explicită de aderare la sistemul țărilor cu schimburi libere, de îndată ce am fi scăpat de constrîngerile războiului, semnalam personal, la 10 aprilie 1941, acest lucru, într-un raport către ministrul meu și, prin el, conducerii statului, pentru ca cei care aveau răspunderea lucrurilor să nu se înșele asupra consecințelor cererilor lor:

„Toată Banca Națională continuă să gîndească aur și dolari, deși noi sîntem aliați Germaniei, care tinde spre etalonul marcă pentru Europa; pentru că tacit presupune că, după pace, tot economia anglo-americană va impune prețurile materiilor prime.

Este desigur un punct de vedere ce se poate susține, dar trebuie să ne dăm bine seama că el mizează în fond pe altă orientare decît aceea de astăzi a statului român.”

De vreme ce semnalasem acest lucru și mi se spusese de șefii mei: „Continuăm!”, aveau dreptul să conchid că cei răspunzători de conducerea politicii economice a României nu aderaseră decît aparent la noua ordine economică și politică europeană și că și ei, în fond, manevrau cu dibăcie să păstreze țării libertatea de acțiune pentru alte orienturi.

E aci un fir călăuzitor care lămurește multe taine și explică multe contradicții aparente între declarațiile oficiale făcute pe față, în ochii aliatului, și ordinele secrete primite de fiecare dintre noi, între patru ochi.

Un fir care, privit de-aproape, ar lămuri poate și taina angajării grosului armatelor românești în cîmpiile Rusiei în vara anului 1942, dublată însă de ordinul secret de reduce a efectivelor lor la jumătate și de dotarea și instruirea în țară, concomitent, a unui al doilea rînd de efective, avînd misiunea să opereze în altă direcție.

Iată de ce nu mi se poate aduce învinuirea că, în afara actelor mele tehnice, aș fi aderat și aplicat cu intenție altă politică decît aceea care avea să asigure țării, la momentul oportun, ieșirea dintr-un impas în care nu eu o băgasem și în care mi se părea că fusese angajată din greșeala altora.

Există, Onorată Curte, printre stenogramele aduse în fața Domniei voastre, stenograma unei ședințe din 12 ianuarie 1944, în care se poartă, între conducătorul statului și șefii departamentelor economice, o discuție dramatică asupra măsurilor de luat, care luminează mai bine decît orice spiritul și intențiile în care s-a desfășurat toată activitatea departamentelor noastre economice.

Aș ruga Onorata Curte s-o citească.

Va vedea acolo că miniștrii mareșalului Antonescu nu au fost niște simple „marionete”, cum zicea domnul Procuror general — căci va vedea pe conducător făcîndu-le reproșuri că au refuzat să aducă bunurile din Transnistria în țară:

„V-ați opus să aduceți bunurile din Transnistria”, le zice el, la un moment dat.

Și, într-alt loc, vorbind de epoca în care se săvîrșiseră relele din prima parte a războiului, el recunoaște că:

„Am cedat unor miniștri care s-au opus evacuării intelectualilor evrei din Cernăuți”.

Erau rezistențe deci și se poate ușor stabili unde.

Dar, va vedea și de ce, luptînd din răputeri să facă să triumfe soluția cea mai folositoare pentru binele general, lămurind pe ministrul meu, specialist ori nespecialist, și, prin el, pe conducător, asupra tuturor consecințelor deciziunilor lui (de pildă, atunci cînd discută cu el dreptul de rechiziție al străinilor pe teritoriul țării) — ei știu să fie smeriți și modești în fața greutății sarcinii de a primi în piept, pentru a apăra pe alții, consecințele unei stări de ne-

cesitate pe care n-au creat-o ei, dar căreia au fost însărcinați să-i facă față.

Dacă faptul de a-și fi asumat, în acest spirit, sarcina de a face față la nevoi constituie o complicitate culpabilă, atunci înțeleg să mi-o asum.

Îmi îngădui însă să amintesc Curții o poveste pe care, ascultînd-o, va judeca dacă poate face vină unor oameni care nu s-au sfiit să-și pună obrazul și să riște feștelirea lui, numai pentru a apăra pe alții.

Se zice că Sf. Nicolae și Sf. Cassian, ieșind odată împreună de la slujbă, îmbrăcați în odăjdii sfinte, au aflat în fața bisericii un biet om cu carul înămolit în zloată, în mijlocul drumului, strigînd după ajutor. Știindu-se îmbrăcat în straie de cînst, Sf. Cassian, ca să nu le mînjească, s-a sfiit și a rămas pe marginea drumului. Își zicea că straiile lui sînt sfințite și că ar face păcat dacă și le-ar necinști. În schimb, Sf. Nicolae, mai inimos, numaicît și-a sumes mînecele și poalele și, intrînd în zloată pînă la genunchi, fără să-i pese dacă-și va feșteli straiile, a pus vîrtos umărul la căruță, ajutînd omului s-o urnească din mocirlă.

Lumea care privea la ei se împărțise în păreri și, privindu-i, graia în fel și chipuri.

Unii — la fel cu domnul procuror — dădeau dreptate Sf. Cassian, care-și păstrase hainele curate.

Poporul însă, cel nevoiaș, care știe ce prețuiește și cîntea obrazelor și ajutorul săracului, sărbătorește pe Sf. Cassian cu sfială, o dată la patru ani, în ziua de 29 făurar, care cade numai în anii bisecți. Pe cînd pe Sf. Nicolae, cu toată hlamida lui terfelită, îl sărbătorește, cu mare evlavie și cu cînst, la praznicul fiecărui an.

Povestea mi se pare destul de vorbitoare, pentru a răspunde singură întrebării domnului procuror: Ce au căutat acuzații de azi în balta din care a venit să-i pescuiască năvo-

dul argumentării sale, și cum de au consimțit să li se fește-lească cîntea obrazului?

Chestiunea soldului cliringului

Vin acum la ultima chestiune: chestiunea soldului.

Mi se reproșează anume că am păstrat Germania debitoare la B. N. R. cu circa 56 miliarde R. M., în soldul cliringului; atunci cînd noi ne îndatoram, în același timp, în Germania, pe cele două credite: cel economic, din 4 decembrie 1940, și cele militare, din 1942, 1943 și 1944, cu sume echivalente. (Vezi tabloul comparativ la dosarul Cabinetului de Instrucție.)

Ce conchide domnul procuror, de aci?

Că Germania a rămas descoperită față de România cu valoarea acestui sold?

Că nu i-a dat marfă în schimb?

Nu!

Căci am arătat că aci este numai o aparență, pe care n-au putut-o susține decît cei care nu știau că România a obținut pe credit — adică fără plată — din Germania, mărfuri de valoare echivalentă.

În fond, în valoare reciprocă, prestațiile sînt aproape echilibrate și bilanțul creanțelor reciproce întocmit de B. N. R. în 1945 (anexat la Memoriu) arată o diferență neînsemnată, rezultată din incertitudinea cîtorva posturi secundare.

Am arătat însă că, în substanță, România a importat bunuri pentru folos propriu cu 15 miliarde lei [la valoarea lui] 1938, mai mult decît a exportat.

Ce atestă această situație?

Că, prin jocul dibaci și subtil al variațiilor reciproce ale valorilor schimbate, România a reușit să importe substanță în valoare de 100 milioane dolari mai mult decît a exportat

și să facă, în același timp, ca Germania să-i mai rămînă și datoare cu o mică diferență de valoare. Dovada am făcut-o, cercetînd variația reciprocă a prețurilor, arătînd că, în vreme ce prețurile românești au crescut în medie de trei ori, față cu 1938, cele germane au crescut, în sectoarele fundamentale, cu mai puțin de două ori.

Ce ar fi voit, atunci, domnul procuror?

Să folosim mărcile din cliring ca să stingem datoria pe credit și să rămînă bilanțul curat de amîndouă părțile?

Era ușor!

Dar este ciudat că această pretenție este tocmai ceea ce a pretins d-l Clodius României, în timpul negocierilor din februarie 1944, la care noi ne-am opus.

Am arătat, în prima mea depoziție la Acuzatorul Public (aflată la dosarul generalului Stoehescu) și motivele pentru care ne-am opus:

1. Datoria României pe credit era o datorie la termen (pe șapte ani); pe cînd aceea a Germaniei în cliring era o datorie la vedere. Principiul financiar fiind că: „*Qui doit à terme, ne doit rien*”²⁴ — România putea oricînd cere Germaniei acoperire, în această situație, fără ca Germania să poată cere contrariul. (De aci, refuzul propunerii Clodius.)

Este adevărat că, în 1944, germanii au blocat soldul, spre a împiedica folosirea lui mai departe de B. N. R., în împrumuturi către stat, cum fusese pînă atunci. Dar această situație dura numai pînă la sfîrșitul anului contractual, cînd datoria reapărea la vedere și ne da dreptul să cerem acoperirea pe anul următor.

2. Menținerea unei datorii la vedere — aparent făcută în favoarea Germaniei, deși ea fusese o dată acoperită cu mărfuri pe credit de către ea — permitea însă B. N. R. (care era deosebită de stat, în această împărțire de roluri) să ceară germanilor acoperirea ei tehnică cu aur, refuzînd altfel să-și continue efortul.

Este o distribuție de valori care ne-a folosit mult în cursul acelor negocieri și de pe urma căreia — cum am văzut — s-au obținut $8\frac{1}{2}$ vagoane aur și devize libere de la nemți, ajungîndu-se practic la dublarea stocului de aur al B. N. R. — de la $13\frac{1}{2}$ la $24\frac{1}{2}$ vagoane —, situație unică în lume, recunoscută ca atare și de Consiliul Băncilor Reglementelor Internaționale.

În sfîrșit, punerea față în față: a soldului cliringului, în care veneau să se concentreze toate operațiunile pieței, al căror control scăpa, prin acțiunea societăților germane, guvernului român, cu *creditul*, a cărui manevrare era exclusiv în mîna statului român, permitea acestuia din urmă ca, prin efectuarea comenzilor lui pe credit, să restabilească singur situația reciprocă a prestațiilor, în cazul în care piața ar fi dezechilibrat-o.

Cred deci că, și sub acest raport, poziția noastră este perfect clară!

Situația, în fond echilibrată, a rămas cum este, pentru a lăsa în mîna țării o armă care ar fi putut fi folosită încă în avantajul ei.

B. Colaborarea la așa-zisa finanțare a armatei germane și rezultatele ei

Trec acum la finanțarea armatei germane.

Sub acest nume se înțeleg, de obicei, mai multe lucruri.

Așa-zisa finanțare a armatei germane cuprinde, în primul rînd, un post de 100 mil[ioane] lunar, pentru misiunea de instrucție a armatei române.

Acest post a fost hotărît să fie plătit, din octombrie 1940, de conducerea statului, care a dispus și sporirea lui ulterioară la 239 mil[ioane] lunar, în 1943, cînd au sporit prețurile.

El nu reprezintă o finanțare propriu-zisă a armatei germane, ci o finanțare a nevoilor de instrucție ale armatei române. De aceea, această sumă a fost cuprinsă în bugetul armatei române și s-a plătit prin creditul special, afectat cheltuielilor armatei române, ca orice cheltuială militară.

Finanțarea armatei germane se referă însă la avansarea de sume (pentru cheltuieli) puse la dispoziția armatei germane operative, mai întâi în trecere prin țară, în 1940 și 1941, apoi operînd pe teritoriul ei, în vara anului 1941, alături de armata română; pe urmă iarăși în trecere, în 1942 și 1943, spre Est, și, în sfîrșit, iarăși luptînd pe teritoriul țării, în anul 1944.

Această așa-zisă a doua finanțare a trecut deci prin mai multe faze și rolul Ministerului de Finanțe a variat, după cum se va vedea în fiecare caz.

Voi expune deci amănunțit rolul acestui minister, ca și rolul meu special în această chestiune.

Din examinarea lucrurilor, se va vedea că rolul meu nu poate fi considerat în nici un fel ca un rol de finanțator al acestei armate, care să reprezinte vreo participare a mea la permiterea intrării ei în țară, în sensul art. 1, alin. a.

Date fiind scopurile, actele și rezultatele actelor mele, acestea nu pot fi considerate nici ca acte de militare pentru hitlerism, nici ca acte de permitere a intrării armatei germane pe teritoriul țării, condamnabile de art. 1, alin. a, și nici măcar în sensul de militare personală, prin acte de execuție, pentru pregătirea sau desăvîrșirea permiterii intrării armatei germane pe teritoriul românesc, condamnabile de art. 1, alin. b, și nici ca acte de contribuție la pregătirea sau desăvîrșirea acestei permiteri, în sensul cerut de art. 2, alin. a din Legea nr. 291, și, în sfîrșit, nici ca acte de complicitate la vreo hotărîre de declanșare sau continuare a războiului, în sensul art. 2, alin. a din Legea nr. 312/1945, despre care, de altfel, domnii procurori afirmă că nici nu ar fi existat ca act distinct.

Am arătat, în prima mea declarație, ca informator, la Acuzatorul Public, aflată în dosarul de judecată al ministrului meu, generalul Stoenescu, de ce pretind că nu a existat finanțarea propriu-zisă a armatei germane, decît poate o perioadă mică de timp, limitată la cîteva luni, în 1941.

Într-adevăr, „finanțarea” implică avansuri descoperite din partea finanțatorului, în vreme ce, în cazul armatei germane, toate sumele, puse în lei la dispoziția ei, au fost acoperite în realitate de către statul german, el însuși. Acesta a furnizat României, în bunuri, contravaloarea tuturor sumelor în lei puse la dispoziția armatei germane în țară.

Privite lucrurile în ansamblu, este deci inexact să afirmăm că armata germană a fost finanțată de România.

Armata germană din România s-a finanțat de Germania.

Ceea ce a făcut România a fost numai că, sub pretextul unei finanțări aparente a armatei germane, ea a reușit să-și finanțeze nevoile ei proprii — după cum se va vedea —, reușind însă, pe deasupra, ca (la adăpostul acestei aparente de finanțare a unor nevoi germane, judicios întreținută) să obțină de la nemți acoperirea cu aur a efortului făcut de B. N. R., repet, numai aparent în favoarea Germaniei, dar care în realitate era făcut pentru acoperirea nevoilor proprii, românești.

Acesta este adevărul!

Să lămurim:

Am spus că finanțarea armatei germane a trecut prin mai multe faze, corespunzînd, oarecum, în general, fiecărui ministeriat sub care am lucrat.

Voi deosebi deci:

1. O primă fază, corespunzînd ministeriatului Stoenescu;
2. O a doua fază, corespunzînd sfîrșitului ministeriatului Stoenescu și începutului ministeriatului Neagu;
3. O a treia fază, corespunzînd sfîrșitului ministeriatului Neagu și ministeriatului Netta.

Cea dintîi fază cuprinde ea însăși mai multe perioade:

a) perioada trecerii armatelor germane prin țară, în primăvara lui 1941;

b) perioada operațiunilor pe teritoriul românesc, în vara anului 1941, și

c) perioada trecerii operațiilor în afara teritoriului, în 1942.

Această a treia perioadă a ministeriatului Stoenescu se continuă în fapt și sub ministeriatul Neagu, constituind a doua fază, care durează pînă în momentul refluxului armatei germane în retragere din Rusia, la începutul lui 1944, cînd începe ultima fază, care caracterizează îndeosebi ministeriatul domnului Gheron Netta.

În ce a constat așa-zisa finanțare?

Cum s-a făcut?

Care a fost rolul Ministerului de Finanțe?

Care a fost rolul meu personal în ea?

Scopul ei, mijloacele ce s-au folosit și rezultatele obținute?

F a z a I

a) Perioada anterioară venirii la guvern

În prima perioadă a ministeriatului Stoenescu, Ministerul Finanțelor este cu totul străin de această finanțare. Ea s-a făcut prin C. A. F. A., de către B. N. R., pe baza unor convenții semnate la 17.I.1941, deci înainte de venirea noastră la minister. Ea angrenează instituții care — în afară de Casa Colectoare — nu erau sub conducerea Ministerului de Finanțe, în ce privește activitatea lor.

La ce folosea și cum se făcea această finanțare?

O constatare importantă, mai întîi; la data intrării noastre în minister, armata germană operativă se găsea deja pe teritoriul României.

Din documentul produs de Secția Operațiunilor din M. St. M. (adresa nr. 700 693, aflată la fila 13 a dosarului Mircea Cancicov, de la Acuzatorul Public, conexat), se constată că pînă la 21 februarie 1941 intraseră deja în țară nu numai cele două divizii inițiale de instrucție — instalate în regiunile Buzău și Timișoara; dar mai intraseră (mai întîi în trecere spre miazăzi și apoi în reconcentrare) un întreg repertoriu de mari unități germane, denumite, poate ironic (ca aluzie la instabilitatea politică a României față de Germania), cu nume de operă comică: „Bajazzo I” și „Bajazzo II”, „Rigoletto” (aluzie poate la aria *La donna è mobile*), „Pagliacci” etc., etc., pentru a ajunge, gradat, la denumiri cu semnificații mai apropiate de funcțiunea salvatoare pe care probabil că le-o atribuiău nemții față de noi, acestor mari unități: „Tannhäuser”, „Lohengrin” și „Parsifal”.

Aceste unități, deja intrate în România cînd am intrat noi în minister, trebuiau să-și satisfacă diferitele lor nevoi, ca: transporturi pe C. F. R. și pe ape, comunicări telefonice și telegrafice, plăți de aprovizionări în curs de transport etc.

Într-un prim moment, anterior venirii noastre la guvern, aceste unități (intrate în țară, fără ca o convenție specială să fi asigurat în prealabil modul lor de finanțare) foloseau căile ferate, drumurile, telegraful, porturile etc. în baza unor convenții speciale încheiate cu autoritățile românești respective, prin care acestea se angajaseră să le presteze serviciile necesare, fără să prevadă în chip expres și mijloacele de plată ale acestor servicii de către germani.

Iar pentru nevoile de aprovizionare, aceste M. U. germane începuseră să folosească R. K. K. S. — bonul de credit german —, pregătit de statul german spre a-l folosi ca mijloc de finanțare în statele ocupate și deja folosit de ei în Franța, Belgia, Olanda și Norvegia.

Acesta era un bon de autofinanțare, adică o chitanță cu putere de circulație forțată impusă de ocupant, care — du-

pă practica finanțelor de război — urma să fie retrasă la pace, pe seama învinsului. Era, în fond, o varietate a fostului bilet al Băncii Generale pus în circulație de nemți în 1916, pe care ne-au silit să-l retragem prin pacea de la București din 1918.

Pus pe nepregătite în fața acestei situații, ministrul de Finanțe predecesor, sesizat de C. A. F. A., intervine în decembrie 1940, în virtutea prerogativelor sale de apărare și control al regimului circulației monetare din România, și, arătînd că România nu este un stat ocupat și că dubla circulație monetară o prejudiciază, cere conducerii statului să pretindă germanilor să retragă imediat, pe contul lor, aceste bonuri de credite emise de ei (R. K. K. S.) și să nu mai emită altele."

Această intervenție determină, pentru prima oară, nevoia de a se preciza normele de finanțare a armatei germane aflate pe teritoriul românesc.

Și, într-adevăr, Ministerul Economiei Naționale încheie, la 17 ianuarie 1941, prima convenție — de care am vorbit —, pe care noi o găsim deja încheiată, la venirea noastră la guvern.

Prin această convenție:

1. Nemții se obligă să retragă, imediat, R. K. K. S. emise în România, plătind detentorilor lor lei, și să plătească în viitor toate bunurile și serviciile primite în țară numai cu moneda națională a țării românești.

2. Ca să-și procure acești lei, ei încheie o convenție cu C. A. F. A., prin care se angajează să pună la dispoziția acestei Case diferite valori acceptate de ea; fie creanțe străine asupra statului român, fie alte bunuri, în schimbul cărora C. A. F. A. varsă la B. N. R., în conturile armatei germane, lei — pentru contravaloarea bunurilor primite. Acești lei se plătesc, la rîndul lor, la C. A. F. A. de către cei care au nevoie și obțin bunurile sau creanțele primite de la germani.

3. B. N. R. consimte numai un credit inițial de demaraj, reînnoibil, pentru a face posibilă operația, credit acoperit mai târziu.

În acest sistem, deci, C. A. F. A. și B. N. R. nu finanțează, ci pun numai la dispoziție nemților, în țară, lei cu care se plătesc valorile efectiv prestate de către ei C. A. F. A. și predate de această Casă achizitorilor lor, cu plată.

Din acești lei, procurați de nemți pe această cale, cea mai mare parte servește la plata serviciilor făcute de autoritățile românești, în virtutea convențiilor de care am vorbit.

Ele se fac printr-un cont special destinat autorității românești.

Alte sume se pun la dispoziție, în același fel, în conturile Comandamentului Trupelor de Uscat, Intendenței și Aviației germane (1 059, 1 061, 1 080 etc.) — a se vedea tablourile C. A. F. A., depuse la dosarul instrucției.

Toate aceste sume, cu excepția creditului de demaraj, sînt efectiv acoperite imediat, nu de România, ci de germani; românii făcînd efectiv numai oficiul de centralizare și distribuire a leilor procurați prin plata valorilor cedate de către nemți la C. A. F. A.

Pentru a înțelege această situație, pe care noi, repet, am găsit-o în ființă, trebuie să amintim că, în acel moment, spre deosebire de ceea ce s-a petrecut mai târziu, România era debitoare în cliring față de Germania, adică Germania furniza curent României, în cliring, bunuri mai multe decît primea, rămînînd astfel, în favoarea ei, un sold pe care aceasta înțelegea să-l folosească pe această cale în plăți de bunuri consumate pe loc și de servicii făcute trupelor lor de către autoritățile române.

Care era rolul Ministerului de Finanțe în acest timp?

Rolul său era exclusiv acela de supraveghere și control al efectelor sistemului existent asupra regimului monetar și economic (așa cum cere Legea Ministerului de Finanțe).

În această calitate, singurul lui amestec fusese, înainte de venirea noastră la guvern, acela de control al acoperirilor date de către nemți la C. A. F. A.

b) Perioada întîi a ministeriatului Stoenescu

După venirea noastră la guvern, s-a mai adăugat un rol, izvorît din funcțiunea Ministerului de Finanțe, de control al echilibrului bugetar al regiilor care făceau servicii efective nemților în virtutea convențiilor anterioare (C.F.R., P. T. T., P. C. A. etc.) — cum am văzut —, regii ale căror deficite rezultate din efectuarea neplătita a serviciilor prestate la nemți s-ar fi răsfrînt asupra echilibrului bugetar al statului, în care se centralizează excedentele și deficitele tuturor regiilor.

În această calitate, și numai în ea, Ministerul de Finanțe a intervenit la B. N. R. în această perioadă. Nu cu scopul de a se da nemților sume de bani descoperit. Ci cu scopul ca, din sumele de lei adunate în conturile nemțești la C. A. F. A., drept contravaloare a bunurilor cedate de ei acestei Case, să se plătească regiilor românești toate drepturile ce li se cuveneau, spre a nu rămîne deficitar.

În afara acestor intervenții (ca B. N. R. să plătească, din banii cuveniți nemților, serviciile făcute autorităților românești ale căror bugete depindeau de el) — Ministerul de Finanțe nu a dat nici o dispozițiune directă de finanțare a armatei germane pînă la război, și chiar din aceste intervenții, nici una nu am dat-o, vreodată, eu.

Astfel, pe o cerere a nemților către Ministerul Finanțelor, făcută în primăvara anului 1941, prin care aceștia solicită ministerului să intervină în legătură cu această finanțare, ministrul meu a pus rezoluția: „Germanii să discute cu B. N. R.!", refuzînd astfel orice intervenție directă.

Este deci absurd să se afirme că, prin vreun act al meu de finanțare a armatei germane, am permis, în vreun fel,

intrarea armatei germane, cum cere art. 1, alin. a — pe baza căruia sînt dat în judecată —, sau că eu aș fi contribuit, sau aș fi putut contribui în vreun fel, la permiterea intrării armatei germane în țară, în această perioadă; ori măcar la pregătirea acestei intrări sau chiar la desăvîrșirea ei militantă, cum cere art. 1, alin. b, pe care — repet — nu sînt totuși acuzat.

Este deci imposibil ca măcar un act personal al meu să poată fi socotit o condiție determinantă a hotărîrii marelui Antonescu de a declara sau continua războiul, sub cuvînt că aș fi finanțat armata germană, într-o vreme în care ea se finanța singură.

Toate intervențiile Ministerului de Finanțe din acel timp sînt — cum văzurăm — intervenții în favoarea autorităților românești, posterioare intrării armatei germane în țară și permiterii acestei intrări. Sînt intervenții făcute pentru plata unor servicii prestate acestei armate cu mult înainte de a se fi dispus plata lor și care servicii erau de mult efectuate la data cînd se ceruse această plată a lor, de minister.

În sfîrșit, această plată se cerea și ea pe baza unor convenții încheiate de alte autorități decît de Ministerul de Finanțe și tot anterior venirii noastre la guvern (a mea și a generalului Stoenescu).

Iar motivul acestor intervenții ale Ministerului de Finanțe nu era desăvîrșirea permiterii intrării armatelor germane pe teritoriul țării — deja desăvîrșită la acea dată; ci numai evitarea consecințelor defavorabile asupra țării ale acestei prezențe a trupelor străine — într-un sector aflat efectiv sub controlul și răspunderea ministerului nostru, și anume: evitarea dezechilibrului bugetar al regiilor autonome ale statului, ale căror bugete depindeau — cum am văzut —, prin jocul excedentelor și deficitelor lor, de Ministerul de Finanțe. Lucrul e cît se poate de clar.

În afară de aceste intervenții de control, ministerul nu a avut nici un amestec direct în darea dispozițiilor de plată, din această primă fază.

El a avut însă un alt rol, situat, acesta, în afara mecanismului de plăți, care a consistat din examinarea funcționării mecanismului însuși și din semnalarea către conducerea statului a neplăcerilor pe care această examinare a funcționării sistemului le descoperea pentru economia și finanțele României.

O serie de note atestă — cum vom vedea mai jos — aceste intervenții de alt gen.

În aprilie 1941, situația cliringului româno-german răsturnându-se în favoarea României și soldul nostru începînd să fie creditor, Ministerul Finanțelor a semnalat Președinției situația, recomandînd mijloacele prin care s-ar putea evita creșterea acestui spor în viitor. El a imaginat diferite mijloace de lichidare a soldului prin plăți triunghiulare de creanțe, în terțe state, cu reducerea cursului mărcii — de la 60 la 55 lei —, în scop de a încuraja pe debitori să-și lichideze astfel datoriile externe.

Ministerul a mai conceput diferite alte mijloace, folosite țării, pentru lichidarea soldului; cum a fost răscumpărarea, la cursuri foarte joase, a tutufor rentelor românești din Germania. Aceste rente reprezentau relicvatul sumelor cu care s-a făcut, între 1880 și 1914, înzestrarea tehnică a României și au fost răscumpărate cu mai puțin de o cincime din valoarea lor actuală, cu mai puțin de 2,5 miliarde lei. Este un act de liberare economică de sub tutela Germaniei, făcut în aceste împrejurări.

Unele din aceste mijloace au eșuat, nemții refuzînd să acorde, de pildă, debitorilor români garanțiile cerute de Ministerul de Finanțe, de pildă clauza de „portefort” (adică de garanție subsidiară) pentru debitorii care și-ar fi lichidat datoriile în terțe state, față de eventualele contestații ale validității lichidării.

Peste tot, deci, aceeași grijă exclusivă a ministerului de interesele românești — și numai de ele.

Mai mult decît atît, în aprilie 1941, germanii, cerînd să se facă lucrări suplimentare de apărare antiaeriană a batalurilor societăților petroliere, împotriva unor eventuale atacuri aeriene englezești — în valoare de 700 milioane lei —, Ministerul de Finanțe a pretins și a obținut ca aceste lucrări, făcute de societățile petroliere românești, să fie plătite în întregime, efectiv, de către nemți, întrucît aceste lucrări erau cerute de ei, deși protecția era făcută, deopotrivă, în interesul lor și al societăților petroliere.

În sfîrșit, pentru a se obține mijloacele necesare finanțării, acordul încheiat la 29 mai 1941 de Ministerul Economiei Naționale, cu aprobarea conducerii statului, a prevăzut sporirea plafonului cu care cliringul putea rămîne momentan descoperit în cursul duratei anuale a acordului de plăți; dar cu obligația debitorului de a-l acoperi pînă la sfîrșitul anului contractual, de la 50 la 100 milioane R. M. (Vom reveni asupra acestui punct.)

Cu acest sistem s-a ajuns cu finanțarea armatei germane pînă după 23 iunie 1941, cînd se termină această primă fază a finanțării ei, în acest fel.

Faza a II-a

Perioada ministeriatelor Stoenescu și Năagu

După începerea războiului, necesitatea de a împiedica jafurile și rechizițiile armatei germane pe teritoriul țării determină conducerea statului să introducă, în fapt, o nouă formă de finanțare a nevoilor acesteia, și anume: conducătorul statului ordonă, începînd de la sfîrșitul lunii iunie, decontarea directă de R. M. de către B. N. R., contra lei vîrșați în conturile armatei germane.

În acest sistem, în loc ca împuternicitul economic german să mai depună la C. A. F. A. valori direct utilizabile în țară, pe care aceasta să le cedeze în țară contra lei, pe care

să-i verse apoi în conturile armatei germane la B. N. R., împuțernicitul armatei germane trage un cec în R. M. asupra Casei Germane de Compensatie (Deutsche Verrechnungskasse), pe care-l depune la C. A. F. A. — C. A. F. A. îl transmite B. N. R. ca pe orîcicare altă valoare, creditîndu-se această bancă cu valoarea acestor mărci, în conturile Casei Germane de Compensatie. B. N. R. nu mai așteaptă, însă ca cumpărătorii români de mărfuri germane să-i solicite mărcile, pentru a plăti cu ele în Germania importurile lor, primind de la acești importatori lei pe care ulterior să-i pună la dispoziția germanilor, ca pînă acum; ci B. N. R. emite direct lei, punîndu-i acestora în cont în țară și rămînînd creditoare de R. M. la Casa Germană de Compensatie. (A se vedea primele trei planșe din graficele depuse la dosar, prin care se ilustrează acest mod de finanțare.)

Este, cum vedem, o extindere, peste plafonul de 100 milioane convenit prin acordul din 29 mai 1941, a sistemului de a emite lei prin decontare descoperită de R. M., fără plafon.

Nu este nici aceasta propriu-zis o finanțare descoperită a germanilor, căci aceștia, cedînd R. M. către B. N. R., îi furnizează acesteia contravaloarea leilor pe care-i primește de la ea. Dar, cum B. N. R. nu folosește îndată aceste mărci, ea se găsește în situația de a fi făcut o emisiune de lei, momentan descoperită, în sensul statutelor ei, care nu-i permit să emită nelimitat lei pe devize străine, ci numai cu acoperire în aur ori devize liber convertibile în aur, în proporția statutară de minimum 25% din valoarea emisiunii.

Cedînd necesității, B. N. R. — a cărei acoperire statutară avea în acel moment marginea necesară — face aceste emisiuni, onorînd ordinele conducerii statului, în cursul lunilor iulie-septembrie. Din acestea, o parte se transmit direct și o parte prin Ministerul Finanțelor.

Dar cum mărcile nu se absorb ușor de către importatori, cu toate înlesnirile acordate prin decontarea impor-

turilor germane (deoarece nemții lucrează prin reprezentanți, cu credite acordate de Casele germane, credite care-i scutesc pe acești reprezentanți de obligația de a depune lei la B. N. R. pentru a obține pe ei mărci cu care să-și plătească importurile) — emisiunea B. N. R. începe să crească, cu dublul efect inflator: *economic*, al sporirii leilor de pe piață (care, neaflînd marfă importată în schimb, face să urce prețurile), și inflator *tehnic* (prin faptul că emisiunea fiind făcută contra mărci, B. N. R. este amenințată să vadă scăzîndu-i acoperirea statutară sub procentul legal de 25%).

Ca culme, germanii, avizați, pretind ca B. N. R. să considere R. M. din acoperirea ei, ca deviză forte, în legătură cu sistemul proiectat de ei al schimburilor triumphiulare europene lichidabile în R. M., și cer, în același sens, revizuirea cursului R. M. față de leu.

În această fază, Ministerul de Finanțe începe să intervină activ în legătură cu finanțarea armatei germane, spre a o frîna. Într-adevăr, finanțarea astfel făcută de B. N. R. vine, pe de o parte, în concurență cu nevoile proprii ale Tezaurului de a recurge la Institutul de Emisiune pentru acoperirea nevoilor sale; iar, pe de altă parte, această finanțare amenință să producă pe piața monetară efecte inflatorii, a căror evitare cade în atribuțiile Ministerului de Finanțe. Iar aceste efecte amenință să atragă, din partea germană, pretenția revizuirii cursului R. M. față de leu.

Intervențiile ministerului au deci triplul scop:

Pe de o parte, să limiteze, dacă nu poate să oprească cu totul, cererile germane de decontare, supunîndu-le unui program dinainte propus conducerii statului și controlului organelor românești.

Iar pe de altă parte, să facă să se ia măsuri pentru ca efortul făcut de B. N. R. pentru nemți să fie acoperit: în primul rînd pentru țară, cu marfă importată, în valoare egală cu cea consumată de nemți în interior, cu ajutorul leilor

decontați, și, în al doilea rînd, pentru restabilirea poziției statutare a B. N. R., în sensul ca efortul de emisiune făcut de ea să-i fie acoperit tehnic prin resorbirea soldului de R. M. de către importatori, fie prin acoperirea Băncii, în proporție statutară, de către nemți, cu aur sau cu devize libere.

În sfîrșit, el urmărește să înlăture efectul disparității prețurilor și revizuirea cursului mărcii, întemeiată pe ele.

1. În acest scop, Ministerul de Finanțe a propus, începînd încă din primăvară, cînd se ceruse și se obținuse de nemți sporirea plafonului de decontare de mărci descoperit de la 50 la 100 milioane R. M., o serie de măsuri concurente, destinate să absoarbă emisiunea făcută pentru nemți și s-o transforme în emisiune făcută pentru nevoile noastre proprii, limitînd, în același timp, cererile nemțești și mijloacele lor de achiziție pe piață. (*Vide supra.*)

a) Pentru a limita cumpărăturile făcute pe piață de armata germană, Ministerul de Finanțe a intervenit mai întîi pe lîngă conducerea statului pentru a se lua măsuri în vederea interzicerii cumpărăturilor directe ale germanilor, introducîndu-se prezentarea obligatorie a cărții de identitate românești pentru orice cumpărătură superioară unui anumit cuantum; iar pe de altă parte, pentru a se impune ca toate cumpărăturile armatei germane din țară să fie făcute sub controlul Intendenței Armatei Române și să fie socotite ca exporturi, adică să fie decontate din contingentele de export acordate Germaniei în virtutea acordurilor economice — ceea ce s-a și obținut.

b) În același timp, ministerul cere ca toate cererile Germaniei să fie concentrate într-un plan prealabil aprobat de autoritățile române și pentru care nemții să arate, mai dinainte, felul în care înțeleg să-l acopere.

(A se vedea, în acest sens, notele Ministerului de Finanțe din august și septembrie 1941, aflate la dosarul ministrului meu, generalul Stoenescu, judecat anul trecut la această secție, acum la Secția a VIII-a.)

Realizarea acestor măsuri constituie principalul obiect de discuție al negocierilor acordurilor de plăți pe anii 1941/1942 și 1942/1943, încheiate în ianuarie 1942 și ianuarie 1943, pentru perioadele octombrie-octombrie, ale fiecărui an.

2. În același timp, ministerul cere de la nemți acoperiri pentru efortul făcut. Și anume, el cere:

a) pentru stat, un credit special de înarmare și înzestrare a instituțiilor de stat, deosebit de cel contractat la 4 decembrie 1940;

b) pentru B. N. R., acoperirea cu aur a soldului emisiunii descoperite făcute de B. N. R. (*Vide notele citate mai sus, p. 87.*)

3. Și pentru că germanii întîrzie în acordarea acestor cereri, avînd aprehensiuni să acorde, pe credit, armament livrabil în țară, de care se tem că ar putea fi folosit contra lor, și adoptînd teoretic o poziție fătîș ostilă regulării socotelilor internaționale cu aur, Ministerul de Finanțe purcede, de acord cu B. N. R., la transformarea, pe nesimțite, a emisiunilor făcute pentru nevoile armatei germane în emisiuni făcute pentru nevoile statului român!

Și iată cum:

În același timp în care cere germanilor furnituri noi pe credite și aur pentru acoperirea statutară a emisiunilor de lei făcute de B. N. R. pentru ei, statul ia cu împrumut de la B. N. R. mărcile primite de la nemți, înlocuindu-le, în acoperirea băncii, cu bonuri de tezaur și folosește, el, aceste mărci ca să cumpere cu ele bunuri de investiție din Germania, pentru investițiile instituțiilor sale.

În acest fel, finanțarea descoperită a armatei germane de către B. N. R. se transformă într-un împrumut în R. M. făcut de această bancă statului român.

Acestea sînt cele două credite *interne* de mărci, primite de Ministerul Finanțelor de la B. N. R., și anume: creditele

de 250 și de 400 milioane R. M. împrumutate de stat de la B. N. R. în 1941 și 1942. Situația lor e anexată memoriului depus de mine la procurorul Cabinetului XII Instrucție.

Statul le-a folosit pentru plata diferitelor bunuri de investiție necesare autorităților publice. (Înzestrarea agriculturii, clinici medicale, drumuri, armament, C. F. R., P. T. T. etc.)

Rezultatul concurent al acestor măsuri este că, în același timp în care Ministerul Finanțelor cere și obține de la nemți un credit nou de 600 milioane R. M. — sporit apoi la 900 milioane R. M. (mai târziu la 1 050 milioane R. M.) — și în vreme ce el obține de la nemți mai întâi două, apoi trei și pe urmă opt vagoane de aur și devize, spre a acoperi emisiunea făcută pentru ei de B. N. R., statul român consumă în realitate soldul cliringului pentru nevoile sale proprii, punînd pe nemți, la sfîrșitul anului 1943, în situația de a fi efectuat livrări de bunuri pentru peste 1/2 miliard R. M., mai mult decît am primit, și de a fi acoperit, în același timp, tehnicește o emisiune corespunzătoare unui sold creditor în cliring, făcută inițial pentru ei, dar care — prin jocul concurent al celor trei pîrghii ale sistemului — încetase să mai existe în realitate în favoarea lor.

Emisiunea făcută inițial pentru nemți, egală cu soldul creditor al cliringului B. N. R. față de Germania, era astfel transformată într-o emisiune făcută pentru nevoile proprii ale statului român; de vreme ce acest sold fusese o dată acoperit de nemți cu mărfuri livrate pe credit, extracliring; fără ca totuși situația lor aparentă, de drept, de debitori ai cliringului să se schimbe. (A se vedea schema operațiilor în graficele următoare depuse la dosar.)

Această situație permitea ministerului să stăruie în cererile lui de acoperiri.

Trec, fără să insist asupra caracterului dramatic al negocierilor, care, de două ori, aveau să ducă la tensiuni politice grave între guvernul român și cel german, culminînd unul

cu demisia răsunătoare a unui ministru al Economiei Naționale, speriat că nu ni se admit îndată cererile; celălalt, cu eliberarea din lagărul în care era deținut a lui Horia Sima, ca amenințare față de guvernul român, dacă nu-și retrage pretențiunile.

Trec și asupra caracterului pasionant al negocierilor, descrise de mine pe larg în memoriul înaintat procurorului anchetator, după cum trec și asupra condițiilor neobișnuite ale creditului, din care numai o jumătate trebuia rambursat efectiv în șapte ani, restul fiind lichidabil la pace, în condiții aleatorii.

Las la o parte condițiile în care s-a obținut dobîndă la soldul rămas descoperit, atunci cînd acesta se epuizase în realitate, precum și împrejurările în care — împotriva tuturor așteptărilor — am izbutit să dobîndim aurul, fără a accepta totuși condiția *sine qua non* cerută de nemți, a decontării nelimitate de R. M. de către B. N. R.

Sînt acestea desigur pagini de istorie economică, care își vor găsi cîndva istoriograful care să le pună în lumină, prin prisma acestui proces, și tristețea și măreția lor.

Rețin numai atît.

Că, în același timp în care Ministerul Finanțelor reușea, începînd din noiembrie 1941, să pună frîu cererilor germane de decontare descoperită și să-i facă să plătească în lei toate arieratele datorate autorităților, el izbutea, din a doua jumătate a anului 1942, fiind încă ministru generalul Stoescu (situație continuată apoi și sub ministeriatul Neagu), să facă pe germani să acopere cu mărfuri germane toate sumele ce li se puseseră la dispoziție în cliring, descoperit, în perioada verii 1941, transformînd astfel finanțarea armatei germane într-o finanțare a nevoilor proprii și obținînd, pe deasupra, de la nemți, acoperirea cu aur a unui efort care, în realitate, în urma acestor acoperiri cu bunuri, nu mai era făcut pentru dîșii.

Care a fost rolul meu în această bătălie economică?

Același!

N-am dat, în tot acest timp, direct, nici un ordin de finanțare a armatei nemțești. Iar de transmis, nu s-au transmis, prin cabinetul meu, în această perioadă, decît trei. Toate, în lipsa ministrului și cu știrea lui (cum am văzut). Și, din ele, nici unul în faza anterioară războiului.

În schimb, prin decizii, note, rapoarte, discuții cu miniștrii mei și cu conducătorul statului (sub supravegherea lor) și prin instrucțiuni aprobate de miniștri, dar adesea plecate de la mine la Cabinet, prin discuții cu experții germani trimiși să lămurească o situație care li se părea tot mai ciudată (și actele prezentate de mine Cabinetului XII Instrucție o atestă orîcui) — sînt unul din cei care au inițiat, studiat ori sprijinit realizarea optimă aproape a tuturor măsurilor luate în această bătălie.

Am susținut pe negociatori, am rezistat la contrapretenții, am pledat contra celor sceptici și, cînd negociatorul a venit de la Berlin, cu primele două vagoane de aur, în România, în ianuarie 1942, m-am dus să-l întîmpin personal, la gară, așteptînd o noapte întreagă, pe un frig de -20°C , sosirea trenului întroienit, care-l aducea împreună cu roadele luptei noastre.

Evoc controversa mea cu dr. Blessing, expertul doctorului Schacht, care descoperise situația și venea să ne ceară să suspendăm investițiile proprii.

Am argumentat atunci, contra lui — *advocatus diaboli* —, că finanțarea se făcuse în realitate pentru nevoi nemțești și am reușit să împiedic sistarea investițiilor!

Era în noiembrie 1941!

Este aci o pagină — repet — pe care mă mîndresc că am trăit-o pentru țara mea, care mă va face să mă țin drept sub povara oricăror lanțuri cu care cineva și-ar închipui că poate să-mi încovoiască mîndria de a o fi trăit!

Nu știu cîte bătălii au cîștigat românii în acest război pierdut. Dar știu că cei care au căzut departe pot fi încredințați că interesele lor n-au fost trădate de cei rămași înapoi să le apere față de foștii aliați de ieri.

F a z a a I I I - a

a) Perioada ministeriatului Neagu

Vin acum la ultima fază, caracteristică sfîrșitului ministeriatului Neagu și ministeriatului Netta.

Aci, tabloul se răstoarnă dintr-o dată și cerul se acoperă cu nori amenințători.

Refluxul armatelor germane învinse în Răsărit se abate pe pămîntul Moldovei, înlocuind perioada de acaalmie a cererilor germane cu nevoi imperioase ce se cer împlinite: pe loc, sub amenințarea revolverului și, sus, sub amenințarea ocupațiunii țării (stenogramele din 12 ianuarie și 25 mai 1944).

Încă înainte de a se produce acest reflux, nemții s-au trezit și au descoperit că au fost înșelați în așteptările lor anterioare și păcăliți, acoperind cu aur un sold fictiv.

Violenți în manifestarea lor, ei încep negocierile din toamna anului 1943 sub auspicii foarte sumbre.

Acordul anual, a cărui semnare întîrzie din octombrie 1943 pînă în februarie 1944, amenință să ne impună sarcini grele. Nemții nu mai vor să audă de acoperirea soldului la B. N. R. și nici de livrări de aur. Ei cer contingente de export mari, menite să acopere nu numai balanța dreaptă; dar să facă ca România să le și restituie tot ce au livrat în plus, anul trecut. Pretind chiar — ca și domnul procuror! — ca soldul cliringului, tot, să fie folosit la stingerea creditelor date de ei și B. N. R. să restituie aurul care i s-a dat degeaba.

Moment dramatic, căci germanii își sprijină cererile pe amenințări străvezii. Și, ca culme, enervat, conducătorul statului rupe punțile de înțelegere, alungînd din cabinetul său pe primul delegat german venit să-l amenințe cu ocuparea.

Ministerul de Finanțe intervine atunci din nou și, cu ingeniozitatea și sagacitatea lui, ministrul de atunci salvează situația, concepînd un nou sistem, care, aparent, va da satisfacție nemților, dar în fond va permite României să continue a primi aur și a primi și armamentul pentru acoperirea planului de dotare, a cărui împlinire grăbită îl apasă, dată fiind precipitarea evenimentelor, care îl fac necesar.

În această soluție, perfect studiată:

1. soldul nu se va mai compensa cu cliringul, cum cer nemții;

2. totuși, soldul în cliring e blocat pentru minister, care nu mai poate împrumuta R. M. de la B. N. R., în cursul anului contractual;

3. armamentul va continua să fie livrat pe credit, care este sporit de la 900 la 1 050 milioane R. M.;

4. nevoile de finanțare ale armatei germane nu se vor mai acoperi de B. N. R., cu care nemții nu mai vor să aibă de-a face; ci direct de Ministerul de Finanțe, care îi va deschiide, în acest scop, un credit, în lei, egal cu creditul nou de armament convertit de ei ministerului.

Credit contra credit deci. (Dar ministerul ia acest credit tot de la B. N. R., așa că numai forma e schimbată.);

5. furniturile armatei germane vor fi toate considerate ca exporturi în contingent;

6. cliringul va funcționa echilibrat, dar scăzîndu-se diferența exportată în plus de nemți anul precedent, repartizată pe toată perioada, așa ca să reapară soldul la sfîrșit;

7. prestațiile se vor controla lunar, efectuîndu-se numai pe măsură ce se execută livrările;

8. B. N. R. nu i se va lua îndărăt aurul dat; dar nu va mai primi altul de la nemți (cel puțin în aparență).

S-ar părea că toate avantajele acordurilor precedente sînt pierdute.

Nu! O rază, în acest întuneric!;

9. România, căreia i se refuză aurul pentru acoperirea soldului B. N. R., ca în trecut, găsește o altă ieșire.

Ea pretinde de la nemți, și obține, asigurarea unui tranzit de export spre țările cu devize libere (Elveția și Suedia), tranzit pe care nemții îl controlează, egal cu 25% din valoarea contingentelor acordate lor.

Numai astfel, B. N. R. va fi în măsură să-și efectueze efortul;

10. dar, acest tranzit nemții trebuie să se oblige să-l asigure, sub sancțiunea sistării livrărilor următoare ale cotelor din contingentele care li s-au acordat;

11. germanii dobîndesc, în schimb, o favoare, care este însă și o obligație pentru ei. Aceea că, dacă nu vor, ori nu pot, să ne asigure tranzitul, ei au facultatea să preia ei cota de export spre țările cu devize libere, plătind însă ei, cu devize libere, această cotă;

12. spre a nu fi la discreția lor, în acest caz, ei se obligă să cumpere această cotă, la prețurile cele mai bune obținute de guvernul român în țările cu devize libere, prin tratative directe.

În acest fel, situația se restabilește în favoarea economiei românești, prin efortul ingenios al Ministerului de Finanțe.

Este adevărat că nemții nu mai acordă nici un sold.

Dar, practic, situația este aceeași.

Și acest lucru singur importă!

Căci, spre a-și obține contingentele de export consimțite, ei trebuie ori să ne asigure tranzitul în țările cu devize libere — pentru 25% din contingentul lor —, ori să plătească ei această cotă cu devize.

Acoperirea statutară a B. N. R., pentru efortul făcut prin Ministerul Finanțelor în favoarea armatei germane, este iarăși asigurată; cu toate că creditul în lei obținut de stat de la B. N. R. pentru armata germană este deja acope-

rit o dată de nemți, prin livrări, egale pe credit, de armament, pentru nevoi proprii, românești.

Acesta este acordul semnat în ultimul moment, cu o săptămînă înainte ca refluxul nemților, după înfrîngerea de la Uman, să creeze o situație nouă.

O săptămînă să fi întîrziat semnarea lui, și nemții ar fi refuzat-o!

b) Perioada ministeriatului Netta

Am văzut că, potrivit acordului din 9 februarie 1944, germanii puteau achiziționa bunuri în țară, plătind cu lei proveniți din trei conturi diferite:

1. O dată, cu lei proveniți din sumele puse la dispoziția lor de Ministerul Finanțelor, din creditul de 18 miliarde acordat drept contraprestație românească la livrările germane de armament, efectuate în contul creditului echivalent consimțit de Germania, și numai pe măsură ce Ministerul român al Înzestrării asigură recepționarea acestor livrări;

2. a doua oară, cu lei aflați în contul de cliring, proveniți din plățile importatorilor români din Germania și destinate plății exporturilor făcute în Germania, în contul contingentelor;

3. a treia oară, nemții puteau cumpăra cu lei proveniți din decontarea de către B. N. R. a devizelor libere, pe care le-ar fi vărsat substituindu-se ca achizitori exporturilor în tranzit pentru valoarea a 25% din contingente spre țările cu devize libere, conform prevederilor acordului.

Este ceea ce ministrul Aprovizionării spunea, plastic, în declarațiile evocate aci, că „nemții sug din trei țîte”.

Începînd din momentul refluxului trupelor germane în retragere spre țară, germanii încep să se afle cu aprovizionarea trupelor lor din țară într-un serios impas.

Sumele prevăzute în acord pentru finanțarea armatei germane sînt cu totul insuficiente pentru aprovizionarea trupelor lor tot mai numeroase, așa că germanii sînt nevoiți să folosească, pentru aprovizionarea acestor trupe, o parte a produselor achiziționate în vederea exportului în Germania.

Mecanismul acestei treceri a aprovizionării armatei germane era relativ simplu, de vreme ce aprovizionările armatei germane se decontau în contul contingentelor de export prevăzute în acorduri.

Pentru a înlesni aprovizionările pe teren, Ministerul de Finanțe, prevăzător, instituise, încă din vreme, de acord cu conducerea statului, un nou sistem de achiziție, cu plata în bonuri puse la dispoziția armatei germane prin ofițeri români de intențență, detașați pe lingă marile unități nemțești.

Aceste bonuri se centralizau de către acești ofițeri de intențență români, trecîndu-se în contul exporturilor din contingentele consimțite Germaniei prin acord.

Bonurile se decontau statului român de nemți, pe valoarea lor întreagă, în vreme ce statul român lichida pe detentori, treptat, fără ca nemții să beneficieze astfel de înlesnirile de credit asigurate pe această cale statului român.

În acest fel, nemții ajung să epuizeze repede toate disponibilitățile lor din primele două conturi.

În schimb, ei nu asiguraseră încă tranzitul spre țările cu devize libere al cotei de 25% și nici nu preluaseră această cotă asupra lor, lăsînd B. N. R., sub acest raport, în deficiență.

Aplicarea acordului din 9 februarie 1944 se găsește astfel în impas. Pe de o parte, nemții pretind sporirea contingentelor necesare armatei lor. Pe de altă parte, Ministerul Economiei Naționale și B. N. R. pretind executarea prevederilor acordului privitoare la tranzitul, garantat de nemți, către țările cu devize libere.

În sfîrșit, Ministerul Aprovizionării refuză să asigure simultan și o creștere a contingentelor afectate armatei ger-

mane și o acoperire a cotei necesare exportului spre țările cu deize libere.

Acordul din 9 februarie este amenințat de a nu mai putea fi executat.

Ca culme, sub presiunea nevoii, trupele germane, aflate pe teritoriu, încep să jefuiască.

Pentru a face față situației, subsecretarii de stat ai Economiei Naționale, Aprovizionării și Finanțelor — care se întîlnesc azi aci, pe banca acuzării — se întrunesc într-o conferință la Ministerul de Finanțe, la începutul lunii mai 1944, întocmind o notă comună, prin care propun, ca singură soluție pentru finanțarea aprovizionării suplimentare a armatei germane, ca Germania să preia, asupra ei, cota de 25% exportabilă spre țările cu deize libere, al căror tranzit se angajase să-l asigure, depunînd ea însăși aceste deize libere, conform prevederilor acordului.

Ministrul de Finanțe admite soluția și — cu toate protestările vehemente ale germanilor, care se plîng că România le cere să plătească cu aur aprovizionarea unor armate care luptă să-i apere teritoriul — izbutește să o impună conducerii statului, care — la rîndul său — o impune germanilor.

Constrînși de situație, germanii încep să verse regulat în Elveția aur, în contul statului român, pentru plata produselor astfel achiziționate.

În același timp, Ministerul Finanțelor dispune centralizarea — prin organele Ministerului de Interne — a tuturor prădăciunilor și rechizițiilor abuzive făcute de germani, computîndu-le, de asemeni, în sarcina contingentelor de export consimțite Germaniei, prin acord.

Acastă soluție ingenioasă, care face pe nemți să plătească cu aur aprovizionarea suplimentară a trupelor lor care luptă pe teritoriul românesc și care restabilește, cu toată gravitatea situației, posibilitatea țării de a primi, pen-

tru exportul său, aur, într-o țară neutră, a fost considerată, prin absurd, de actul de acuzare ca o învinuire în sarcina ministrului de Finanțe Netta, că ar fi acordat nemților contingente suplimentare; uitîndu-se că acestea aveau drept contraparte o cantitate suplimentară de aur și deize libere primite de statul român și că aceste livrări, preținse suplimentare, nu erau în realitate contingente suplimentare, ci numai cota de 25% în deize libere, al cărei tranzit se angajaseră să-l asigure, prin acord, pusă în sarcina nemților, contra acestor deize, printr-o măiastră interpretare, în favoarea României, a clauzelor acordului din 9 februarie 1944,

Ultima depunere de aur, în Elveția, confirmată de B. N. R., a avut loc în preziua datei de 23 august 1944.

Rolul Ministerului de Finanțe, în această perioadă, constă deci din controlul executării acordului de la 9 februarie 1944 și din găsirea unei soluții ingenioase, care să permită aplicarea acestuia în avantajul României, într-un moment de blocare aparentă a conturilor lui, cînd se putea strica totul.

Acesta este ultimul act al finanțării armatei germane, cel mai dureros resimțit de conducerea politică a acelei țări, a cărei nemulțumire s-a manifestat și în ultima întrevvedere a ei cu conducătorul statului român, la începutul lui august 1944.

Dacă Onorata Curte vrea să-și dea seama de împrejurările în care a avut loc ultimul act al dramei, ea poate să se refere la discuțiile dramatice ale seînteii din 12 ianuarie 1944 a Consiliului de Miniștri, cînd se discută sistemul bonurilor de plată; sau la discuțiile din ședința din 25 mai 1944, cînd conducerea statului pune în vedere Consiliului amenințarea cu ocupația la care este expusă, dacă nu se ajunge grabnic la o soluție.

Ocupație care — dacă s-ar fi realizat — ar fi dispărut orice posibilitate a întoarcerii de la 23 august 1944!

Este aceasta o activitate de aservire?

Este un act de militare pentru hitlerism?

Este un act de contribuție la pregătirea sau desăvîșirea permiterii intrării armatei germane pe teritoriul țării?

Este un act de complicitate la hotărîrea de a continua războiul?

NU!

Este o activitate curat românească, de apărare exclusivă a intereselor țării, într-un sector limitat, față de aliații ei ocazionali de ieri — făcută cu grija de a menaja țării maximum de avantaje, fără a pierde însă din vedere esențialul, care constă din asigurarea cu orice preț a condițiilor menite să permită țării ieșirea din conflict la timpul potrivit.

Dacă cei care au colaborat la obținerea strălucitelor rezultate arătate ar fi sabotat activitatea lor, crede Onorata Curte că faptul lor ar fi putut aduce țării evitarea unui dezastru sau o pagubă mai mică, de cît a adus fără voia lor?

NICIDECUM!

El ar fi dus numai la ocuparea țării de germani, ocupare sub amenințarea căreia am lucrat neconținut și pe care țara a evitat-o totuși, cu toată îndrăzneala cu care făptașii acestor negocieri și finanțări au arătat-o în pretențiile lor: datorită felului în care au știut să-și strecoare aceste pretenții, împletindu-le cu interesele de moment ale adversarului, spre a face totuși să triumfe scopurile proprii ale țării lor.

Sîntem totuși datori să spunem aci, cu toată umilinta, că avem sentimentul că toate rezultatele strălucite pe care le-am obținut nu se datoresc numai rîvnei și priceperii și nici numai ingeniozității noastre, a celor care am dat și cîștigat această bătălie economică, atît cît se datoresc felului în care a fost prețuită jertfa celor căzuți pe cîmpul celeilalte bătălii.

Ceea ce ținem să evidențiem aci este numai faptul că noi, cei care am apărât acasă, față cu fostul aliat de ieri, interesele economice ale celor căzuți departe, nu am înșelat nădejdea lor și am luptat și noi lupta noastră, cu succes pentru țara noastră.

Și dacă noi am avut, în cele ce am încercat aci, izbînda, pe care ei nu au avut-o, noi știm că le-o datorăm totuși pe a noastră întii lor, și, de aceea, departe de a ne fâli cu ce am făcut față de dînșii, înțelegem numai să le dăm aci socoteală.

Iartă-ne Curtea, dacă — folosind prilejul judecății ei — înțelegem să ne facem această datorie!

C. Încadrarea specială în prevederile art. 1, alin. a și 2, alin. a din Legea nr. 312/1945

Onorată Curte,

Poate fi considerată activitatea mea în cadrul convențiilor economice, sau în legătură cu finanțarea armatei germane, ca un act de militare pentru hitlerism sau ca un act de militare pentru pregătirea sau desăvîșirea actului de permitere a intrării armatei germane pe teritoriul țării, ca o contribuție a mea la această permitere prin acte proprii, ori ca un act de complicitate la hotărîrea de a continua războiul?

NU!

Militarea, Onorată Curte, după dicționar, înseamnă activitate luptătoare. Acțiune dusă în contra unor potrivnici, pentru a face să triumfe anumite scopuri și valori categoric implicate în acțiune. Militarea este un act de făptuire unit cu afirmația indiscutabilă a unui scop.

Un militant poate întreprinde și o activitate clandestină. Dar, în clandestinitatea actului militant subzistă afirmația fățișă a scopului. Poate exista deci o activitate clandestină a

unui militant. Nu poate însă să existe militare clandestină. Tocmai pentru că actul de militare implică existența unei afirmații categorice a unui scop pentru care militezi.

Cînd se pretinde, deci, că cineva militează într-un anumit scop, pentru a se dovedi că el militează într-un anumit sens, nu ajunge să constăți că făptuiește într-un sens anumit din întîmplare, sau că făptuiește într-un sens, dar în alt scop decît cel pentru care făptuiește, ori se pretinde că făptuiește. Trebuie să dovedești că lupta ce se dă, se dă pentru un anume scop și nu pentru altceva. Numai cel care-și însușește scopul poate fi socotit militant; ci nu cel care contribuie, întîmplător, la realizarea unui lucru, după principiul rezultatelor.

Îmi amintesc de o împrejurare care lămurește foarte limpede acest fapt: acum vreo 17 ani, la Fundația „Carol I”, o asociație din care făceam parte organizase, într-un ciclu consacrat marilor personalități contemporane, un simpozion despre Lenin²⁵.

Se știe ce este un asemenea simpozion! O teză este înfățișată auditoriului, nu dogmatic, de un singur vorbitor, ci privită din mai multe perspective, fiecare prezentată, cu argumentele respective, de către alt vorbitor. Auditoriul ascultă și trage singur concluziile. Este o formă de educație democratică, folosită mai ales în Occident, a cărei aclimatizare se încerca atunci la noi.

Unul înfățișa, în această dezbatere, pe Lenin, așa cum îl vedea burghezia; altul, așa cum îl vedea social-democrația; altul, așa cum îl vedea țărănismul; altul, așa cum îl vedea fascismul.

Îmi revenise mie sarcina — ca sociolog — să deschid dezbaterea, înfățișînd tema discuției înseși: teza leninistă.

Apăruseră mai multe cărți, în Apus, despre istoria vieții lui Lenin și, de curînd, cartea lui Stalin: *Problemele leninismului*, azi atît de cunoscută, se tipărise în nemțește în colecția „Marx-Engels”.

Îmi revenise sarcina, grea pe atunci, să înfățișez, pentru întîia oară într-o dezbatere publică la Fundația „Carol I”, istoria vieții unui om și esența unei doctrine, a cărei prezentare era, pe atunci mai ales, un lucru clandestin. (Organizatorii au și avut atunci de-a face cu autoritățile și cu presa de dreapta.)

Încercasem, însă să-mi fac datoria de luminare a publicului, expunîndu-i obiectiv, „împotriva propagandei interesate, a calomniei și a prostiei”, cum s-a petrecut unul din faptele cele mai însemnate ale istoriei contemporane și care erau intențiile exacte, după propriile lor mărturisiri, ale celor care l-au făcut. Nu știu cît am reușit, dar astea îmi erau intențiile.

Ei bine, la sfîrșitul acelei discuțiuni, îmi amintesc că s-a ridicat din sală actualul ministru de Justiție, domnul Pătrășcanu, pe atunci simplu militant al partidului comunist, și a cerut să vorbească și dînsul.

I s-a dat acest cuvînt.

Și-mi amintesc că și-a început pledoaria pentru Lenin, zicînd:

Prezentarea obiectivă a tezei leniniste și înfățișarea istoriei lui, oricît de corect făcută, nu-i tot una cu actul de militare pentru leninism, pe care nu-l poate face decît acela care și-a însușit scopurile lui. Ci nu acel care — pentru alte motive, fie ele chiar intenția onorabilă de a lămuri publicul asupra unor adevăruri — se află adus a le expune și a le apăra împotriva altei teze. De aceea — continuă Domnia sa — este locul unei apărări a lui Lenin în fața tezelor ce prezintă, nu în perspectiva altui scop, fie el chiar adevărul, ci în perspectiva scopurilor lui, pe care nu o poate face decît un militant, adică un luptător care a aderat fățiș și categoric la scopurile leninismului.

Și a făcut apoi această înfățișare pasionată, militantă, a tezei sale!

Am amintit această întîmplare, nu atît pentru pitorescul ei — văzut acum din depărtarea aproape a unui sfert de veac —, cît pentru a evidenția necesitatea cu care adeziunea explicită la un sistem de scopuri este cerută de actul de militar. Chiar cînd el ar fi clandestin!

Nu poate fi socotit act de militar, un act în care mai multe voințe se întîlnesc, avînd fiecare alt obiect, în săvîrșirea aceluiași fapte.

Tot așa cum nu există nici complicitate dacă nu există conivență frauduloasă, adică unitatea de voință pentru săvîrșirea infracțiunii, chiar dacă există acte materiale de participare la săvîrșirea unui delict.

Etica cunoaște fenomenul, astăzi clasic, al „eterogoniei” sau al „politelismului” — actul în care două voințe converg sub raportul mijloacelor materiale de execuție, dar diverg sub raportul scopurilor urmărite. Întîlnirea în folosirea aceluiași mijloc, în diversitatea desăvîrșită de scopuri.

Cum s-ar putea confunda cu o coincidență de scopuri și de finalități ceva care nu este decît o întovărășire de moment în săvîrșirea aceluiași acte și în folosirea aceluiași mijloc determinate de nevoi cu totul deosebite? Cine ar putea confunda „Unirea în cuget și simțiri” cu „Întovărășirea cu diavolul ca să treci puntea”? La fel, cine ar putea învinui de complicitate la furtul săvîrșit de un pompier în timpul stingerii unui incendiu, pe cineva care i-ar fi ținut scara, ajutîndu-l astfel să se urce să stingă focul?

Nu, Onorată Curte!

Săvîrșirea de acte materiale nu ajunge aci!

Ceea ce ar trebui dovedit, pentru a se putea afirma că există militar sau complicitate, este existența unei intenții indiscutabile și luptătoare în cazul militariei, în vederea realizării scopurilor hitlerismului — pentru ca actul să fie socotit militant!

Discernămîntul intenției fiecăruia, în această situație, este desigur o sarcină subtilă, Onorată Curte, dar este o po-

vară vrednică de maiestatea suverană a Justiției. Ea este de domeniul acelei *verité morale* — adevăr moral — de care vorbesc francezii, care țîșnește cu veracitate din masa tuturor documentelor, care, în domeniul negocierilor (unde, vorba poetului, limba a fost dată omului tocmai spre a-și ascunde mai bine gîndul și unde plătești deseori cu un compliment o renunțare de principiu), trebuie totdeauna să învâluie intențiile adevărate sub voalul perspectivelor care pot face ideile acceptabile.

Acest adevăr moral există, în cazul nostru, netăgăduit!

El izvorăște nu numai din convergența tuturor eforturilor, nu către asigurarea tuturor mijloacelor în vederea continuării războiului; ci către apărarea țării de către aliat, ca și către asigurarea libertății de acțiune politică și economică a țării și chiar de pregătire (fățișă între noi, clandestină față de alții) a ieșirii noastre din război.

Ea se vedește din conivența, care nu are nevoie să fie mărturisită, dar care țîșnește totuși din fiecare act prin care unul zice: „dă-mi” și altul: „n-am” — în intenția de a apăra interesele țării față de aliatul de ieri, ca și cum ar fi fost adversar, care era chiar adversar în aceste discuții.

Dovadă că coincidența întîmplătoare de acțiune cu adversarul este numai o întîlnire nevolnică de mijloc, ci nu o întîlnire voită de scopuri.

Am împletit dinadins, aci, tot ce se leagă de intenție și de scopuri în actul de voință, atît în ce privește militarul, cît și în ce privește complicitatea, cu toate că elementul de afirmare categorică a scopului este necesar în militar, pe cînd în complicitate poate lipsi, cu condiția să existe totuși dovada lui netăgăduită.

Le-am împletit, spre a nu obosi Curtea, repetîndu-le în fiecare caz, convins că ea va face ușor această despletire, repetînd cele spuse aci pentru fiecare cap de acuzare.

Le-am mai împletit și pentru că s-a căutat dovada militariei și complicității, nu în acte fățișe de militar, ci deose-

bit de acestea, și chiar împotriva lor, în acte de execuție. Este logic ca, în acest caz, să se caute, în legătură cu fiecare fapt imputat, dacă el cuprinde, măcar implicit, intenția incriminată, sau dacă, dimpotrivă, chiar atunci cînd ar putea fi presupusă aparent, faptele se găsesc justificate explicit în alte perspective.

Ce sînt toate lămuririle date în fiecare caz, așa cum reies din acte, asupra urmărilor posibile ale fiecărei măsuri propuse de mine, în perspectiva intereselor pur românești și în opoziție cu cele germane, chiar atunci cînd acțiunile converg, decît grija de a nu se confunda o învoială făcută de nevoie asupra mijloacelor, cu o coincidență esențială de finalități?

De ce, cu prilejul unor lucrări de colaborare în construirea aeriană defensivă, subsecretarul de la Finanțe propune, împreună cu cel de la Aer, să se numere nemții din țară și cei de pe aerodroame?

De ce cere aur, arătînd că sensul acestei măsuri este să obținem emanciparea economică la pace, din sistemul pe care-l exclude?

De ce propune verificarea prețurilor reciproce în prestațiile de petrol și armament?

De ce se opune decontării nelimitate sau urcării cursului mărcii?

De ce arată că armamentul este bun folositor în raport cu scopul la care este folosit, generînd astfel deosebirea, care a devenit apoi de stil, între armamentul folosit pe front și cel „propriu”?

De ce spune ministrului său să nu vorbească prea tare, cînd acesta cere ca mobilizarea să se facă numai în interior?

De ce cere limitarea cumpărăturilor armatei nemțești prin Intendența Română?

Și de ce — în ședința din 12 ianuarie 1944 —, după ce a propus plata cu bonuri în loc de bani, spune că în acest fel

populația (care nu cunoaște bonul, dar banii da) va ști mai bine să se apere?

Toate acestea nu spun nimic?

Nu sare în ochi scopul comun al acestor măsuri, de a deosebi clar interesul propriu, atunci cînd se demască scopul deosebit al adversarului?

Domnul procuror a vorbit elogios, în rechizitoriu, de cazul Ș. N. G. — pe care l-a cunoscut.

A fost oare altul cazul în cursul tuturor acestor negocieri și activități pe care ulterior mi le-a pus în sarcină, după ce domnul procuror al Cabinetului XII, care le examinase pe toate, cu fapte proprii, le-a înlăturat ca posibilități de acuzație?

Fost-a altul cazul Malaxa-H. G. W., unde eu am redactat primul proiect al minutei încheierii Consiliului, prin care acesta a respins — la fel ca la Ș. N. G. — convenția ce se încheiasă întîi de Președinție?

Fost-a altul cazul acțiunilor Societății Naționale de Gaz Metan, scoase din patrimoniul Societății Malaxa și trecute statului, la stăruința mea, ca să nu intre în patrimoniul Societății Mixte Româno-Germane, care închiria Societatea Malaxa?

Și cîte altele, și altele!

Și toate cazurile în care am lucrat nu au fost la fel?

De ce, atunci, aceste acte de execuție să nu fie interpretate la fel și să se tragă, din ansamblul unei activități, o încădrare care se spulberă la analiza intențiilor și realizărilor fiecărui caz în parte?

Iată de ce insist atît și cer ca, dacă — în urma acestei noi forme a acuzării — Onorata Curte ar înțelege să rețină, din activitatea mea, vreun fapt precis încadrabil în textele menționate, să-l articuleze lămurit și să-mi permită să repet, în fața ei, probele făcute la Cabinetul de Instrucție, pe care

Legea nu pedepsește, în definitiv, voința de a continua războiul, ci numai actul competent de hotărîre.

Precizarea adusă de Legea nr. 291 este, de asemeni, clară, aici²⁶.

Adevărul este unul singur, și el a fost dovedit!

Hotărîrea de a declara și continua războiul s-a luat de singurul care avea acest drept: mareșalul Antonescu.

La luarea acestor hotărîri nu s-a consultat cu nimeni, nu a cerut nimănui să-l ajute, în afară, poate, a ministrului de Externe, cum este firesc! Bănuiesc că nici cu ministrul său de Război din momentul declarării nu s-a consultat, deoarece nu l-am văzut acuzat. Lucru confirmat, de altfel, prin însăși declarația fostului ministru de Externe, pe care am arătat-o.

În ce privește continuarea războiului, se constată din declarația lui Mihai Antonescu, din 1942, că angajarea grosului armatelor române în Rusia, care a fost interpretată de unii ca o hotărîre a continuării războiului, dar care nu e nici ea decît un act militar de continuare, s-a făcut tot de Mareșal singur, în cadrul unor acorduri de Stat Major — chiar și fără consultarea ministrului său de Externe, care a și protestat fățiș împotriva acestei situații (nu știu cu cîtă îndreptățire reală).

Și nu numai fără consultarea, dar chiar împotriva părerii șefului său de Stat Major, scos din armată pentru aceasta, după cum s-a arătat aci.

Cu atît mai mult s-a făcut fără consultarea miniștrilor ceilalți, și mai puțin a subsecretarilor de stat.

Simpla citire a discuției din stenograma aflată la dosar, cu privire la finanțarea armatei române după cucerirea Odesei, discuție în care ministrul de Finanțe se vedește în completă ignoranță a intențiilor conducerii statului, ba chiar se plînge de asta; precum și lectura rapoartelor din acea vreme (nota răspuns contra memoriului Blessing), în care ministrul de Finanțe expunea situația finanțelor statu-

lui, într-un moment în care socotea războiul sfîrșit, confirmă același lucru.

La acestea se adaugă dovada trasă din faptul că trecerea armatei române operative de peste Nistru în subzistența germană — așa ca aprovizionarea ei să nu mai constituie o sarcină a finanțelor publice românești — s-a făcut prin convenții militare de Stat Major (Becker-Șteflea și Hauſſe-Tătaranu).

Ele dovedesc că Ministerul Finanțelor a rămas cu totul în afară de pregătirea și de săvîrșirea luării unei asemenea hotărîri. Iar măsurile luate cu privire la situația monetară și la administrarea financiară a regiunilor ocupate s-au făcut direct de conducerea statului, contra părerilor ministrului de Finanțe, care s-a opus la schimbarea rublelor, ca și la investițiile și prelevările făcute acolo. (O dovadă avem tot în stenograma ședinței din 12 ianuarie 1944, unde se reproșează acest lucru, în discuție, reprezentanților acestui minister.)

Aceștia au arătat, la timp — prin rapoarte dezvoltate —, că acea administrație nu se putea face decît după regulile războiului și în perspectiva situației de a fi obligați de a da seama de acea administrație, la pace — ceea ce presupunea, de pe atunci, cel puțin ipotetic, preocuparea de a face față unui sfîrșit defavorabil al războiului, a cărui presupunere a fost, de asemeni, reproșată conducătorilor acestui minister. (Vezi și stenograma ședinței delegației economice din primăvara lui 1944, în care li s-a obiectează că vorbesc de „catastrofă”, în legătură cu jafurile trupelor nemțești în retragere.)

Acuzația de complicitate la hotărîrea continuării războiului adusă conducătorilor Ministerului de Finanțe nu poate fi deci susținută, în nici o ipoteză juridică.

Iar în ce privește momentul ieșirii din război din 1944, s-a făcut dovada că hotărîrea ieșirii din război fusese pre-

văzută încă din 1942, luîndu-se chiar măsuri de execuție diplomatică și militară; din care unele cunoscute Ministerului de Finanțe și la care am participat. (Depoziția generalului Mardare și a lui Tomoroveanu, privitoare la întrunirea din aprilie 1944 la Marele Stat Major.)

S-a mai făcut dovada că ieșirea aceasta din război nu a fost posibilă efectiv înainte de 23 august 1944 (depoziția generalului Leonida).

Și am mai făcut dovada, în sfîrșit, că, în consfătuirea din 23 august 1944, de la Snagov, în care s-a pretins — tot fără să se fi făcut dovada — că s-ar fi hotărît continuarea războiului, personal nu am asistat (depoziția colonelului Davidescu).

În aceste condițiuni, cred că și acuzația de complicitate la hotărîrea continuării trebuie respinsă categoric, pentru lipsa elementului esențial al intenției și pentru lipsa de dovadă.

Așa cum trebuie respinsă și acuzația de permitere a intrării armatei germane de către mine, atît pentru lipsa militării mele pentru hitlerism, înainte de 6 septembrie 1940 (dovedită pe larg în prima parte), a lipsei răspunderii politice efective (dovedită de maestrul avocat Anibal Teodorescu pentru subsecretarii de stat), a neputinței de a fi permis eu săvîrșirea unui act petrecut anterior venirii mele la guvern (adresa M. St. M., fila 13, dosar Cancicov), și pe care nefinanțarea nu l-ar fi putut împiedica, chiar dacă s-ar fi dovedit că aș fi făcut-o eu; dar și mai puțin cînd se dovedește că n-am făcut-o!

Colaborarea mea la convențiile în legătură cu ea, avînd alt obiect (și anume, exclusiv, apărarea intereselor românești de relele mai mari pe care le-ar fi cauzat țării prezența acestei armate, prezență care nu depindea de finanțarea română și care nu ar fi fost împiedicată să intre în lipsa acestei finanțări, cum s-a văzut) — încadrarea activității mele de subsecretar de stat în art. 1, alin. a din Legea nr. 312/1945 este imposibilă, cum este imposibilă și încadrarea

ei în art. 1, alin. b din aceeași lege, precum și în art. 2, alin. a din Legea nr. 291/1947, pentru lipsa aceluiași elemente.

În aceste condițiuni, se vede că argumentarea Secției a VIII-a, care încerca să tragă din participarea ministrului de Finanțe și a mea la finanțarea armatei germane în perioada anterioară războiului, un argument spre a dovedi militarea mea pentru hitlerism, în sensul art. 1, alin. a, sau măcar contribuția mea militantă, la pregătirea sau desăvîrșirea permiterii intrării acestei armate germane pe teritoriul țării — intrare care, la rîndul ei, ar fi pus pe conducătorul statului în situația de a declara războiul — este inadmisibilă.

A pretinde altceva ar constitui o gravă denaturare a faptelor, cînd e dovedit că nu am dat, personal, niciodată nici un ordin de finanțare și nici nu am transmis vreunul în perioada antebelică, și cînd, chiar ordinele date de minister, în acest timp, în legătură cu această pretinsă finanțare, nu sînt ordine de finanțare propriu-zisă, ci numai ordine de repartitie către autoritățile românești a unor sume deja aflate la dispoziția armatei germane, în virtutea unor convenții semnate anterior venirii noastre la guvern și pentru plata către autoritățile românești a unor servicii deja efectuate în momentul cînd se dădeau aceste ordine, în virtutea unor convenții încheiate cu acele autorități, tot înaintea venirii noastre la guvern — și fără consultarea Ministerului de Finanțe.

Tot atît de puțin admisibilă este afirmația Secției a VIII-a că textul art. 1, alin. a nu ar cere, ca element constitutiv, răspunderea politică, pentru că alte texte ale Legii nr. 312 ar pedepsi alte infracțiuni, în care nu se cere această răspundere.

Acest lucru nu este admisibil logicște, cîtă vreme textul art. 1, alin. a cere explicit existența acestei răspunderi.

De asemeni, inadmisibilă e argumentarea Secției a VIII-a care — cu toate că recunoaște că textul art. 1 din

Legea nr. 312 vizează expres permiterea inițială a intrării armatei germane pe teritoriul țării (așa cum o cere textul însuși, care vorbește de finanțarea „armatei germane” în general și nu a fiecărui element al ei, și așa cum o cere rațiunea textului, intrarea inițială a armatei germane putînd singură genera o infracțiune politică cauzatoare a dezastrelui țării, prin alienarea libertății ei de acțiune) — argumentează ca și cum această permisiune ar constitui o infracțiune continuă; lucru imposibil, pentru aceleași motive care s-au expus, cînd s-a cercetat actul hotărîrii continuării, cu prilejul cercetării art. 2, alin. a din aceeași lege.

Asta în privința așa-zisei finanțări!²⁷

Iar în ce privește activitatea de control a funcționării sistemului părților, aceeași acuzație este, de asemeni, absolut inadmisibilă; de vreme ce se dovedește că toate notele, rapoartele etc. ale ministrului meu către conducerea statului și ale mele către ministrul meu, care le-au premers, nu au avut alt obiect decît:

1. oprirea, îngrădirea și controlul acestei așa-zise finanțări de către autoritățile românești;

2. utilizarea R. M. aflate în soldul B. N. R., provenite de pe urma acestor operații, pentru nevoile statului român, transformînd astfel așa-zisa finanțare a armatei germane într-o finanțare a nevoilor proprii; precum și

3. cererea și obținerea din partea nemților de acoperiri speciale ale efortului de finanțare făcut pentru ei, cu mărfuri achiziționate pe credit de la ei de statul român, precum și

4. de acoperire cu aur și devize libere de către B. N. R. a emisiunilor făcute (aparent) în favoarea lor.

Și, cînd se dovedește că acest sistem de măsuri a dat rezultate, transformînd o situație amenințată să devină catastrofală, într-o situație favorabilă pentru țară, nemaiîntîlnită nicăieri în cursul războiului, și care — sub nici un raport — nu poate constitui un dezastru pentru țară.

Toate aceste lucruri au fost examinate de domnul procuror anchetator al Cabinetului XII Instrucție, pe baza tuturor actelor pe care le-a avut la dispoziție și din care a reținut numai ceea ce i-a părut suficient ca să-și formeze convingerea (și care se află la dosar) — dînd în acest sens o Ordonanță de neurmărire, în care recunoaște toate cele de mai sus, precum și partea pe care am avut-o la crearea sistemului expus, întemeiate, toate, numai pe acte, fără să fi fost nevoie de citarea nici unui martor.

N-o mai citesc.

Ea rezumă cele expuse aci pe larg și reprezintă, chiar fără autoritate de lucru judecat, în privința faptelor expuse, un element de constatare materială a celor expuse pînă aci.

V

Explicarea prezenței mele în guvern

Dacă, după ce am expus acestea toate, domnul procuror — scrutînd intențiile — stăruie să mă întrebe:

Ce am căutat în guvern?

De ce am intrat?

De ce am stat?

De ce n-am plecat, trîntind ușile, cînd am văzut că nu-i nimic de făcut?

Răspund:

1. Am intrat în guvern din ordin, după ce am încercat să trec de la mine acest pahar, pentru că români se băteau cu români, pe străzi, în fața armatelor străine, care amenințau să arbitreze conflictul în interesul lor.

În clipa aceea, țara era răstignită și haina îi fusese sfișiată; și cu ea idealul tinereții mele!

Nu știi dacă țara a mai trecut de atunci prin aceeași primejdie. Dar mie mi s-a părut ceasul acela cel mai încercat al istoriei ei, pe care-l trăisem eu. Nu se asemana, poate, decît cu ceasurile cumplite de cumpănă de la începutul anului 1918!

Am intrat atunci în guvern fără să mă gîndesc la altceva decît la curăția intențiilor mele românești și la puțința de a face bine.

Nu mi-am pus nici probleme de răspunderi, nici probleme de ideologie; ci mi-am pus înainte numai gîndul de a servi.

2. Am stat, deci, în guvern ca să ajut!

Să ajut țara să iasă din impasul în care nu eu o pusesem. Să ajut pe cei obidiți, care se trudeau să-și ducă crucea lor.

Era o sarcină relativ ușoară pentru cel ce poartă punga.

Nesfîrșit mai ușoară decît sarcinile pe care și le-au asumat alții dintre noi! Dar tocmai de aceea m-am silit din toate puterile să fiu treaz! Să nu mă las ispitit de somn, sau de amăgiri, și să las candela fără untdelemn, ca fecioarele nebune.

3. N-am plecat din guvern cînd am simțit că barca începe să ia apă, pentru că am considerat că o datorie morală elementară împiedică pe un om în post să părăsească o corabie care se îneacă.

Ispitele, credeți-mă, nu mi-au lipsit!

Știu reacția șoarecilor, în acest caz. Și pe a politicienilor. Dar eu n-am fost politician și niciodată nu mi-am pus corabia numai pe direcția vîntului.

Am fost, mai curînd, neconformist!

Dar m-am silit să fiu om de nădejde!

Am avut întotdeauna în gînd răspunsul lui Socrate către discipolul său, cînd acesta îi propune să se derobeze, fugind, procesului pe care i-l intentase stăpînirea ateniană:

„Sînt zeci de mijloace să-ți scapi pielea, dacă ești dispus să zici și să faci orice...”²⁸

Dar asta n-am fost în stare să fac, cu toate că, recunosc, am avut și eu slăbiciuni, om fiind!

Aș mai adăuga ceva:

Un om de nădejde nu poate spune niciodată că nu mai este nimic de făcut. Chiar împotriva evidenței.

Motivul acesta, care ne-a făcut pe cei mai mulți să primim a fi miniștri, împotriva dorinței noastre și a înclinărilor noastre sufletești, și să rămînem pînă la urmă, într-o vreme în care a fi ministru nu aducea nici cinste, nici avantaje materiale, numai din îndemnul de a pune umărul pentru alții,

l-a exprimat minunat acel scriitor francez, Charles Péguy, despre care am vorbit studenților la Cercul francez al Institutului Augustinian, în vremea cînd eram subsecretar de stat²⁹.

Acest Péguy, care a fost în același timp și întemeietorul oficiosului comunist de astăzi „L'Humanité”, pe care l-a scos cu economii făcute din vremea în care era elev la școală, dar care a fost în același timp și un erou național al Franței, căzut în picioare, pe cîmpul de război împotriva Germaniei, în preziua bătăliei de la Marna — acest Péguy, zic, descrie, într-unul din poemele lui: *Rugă Fecioarei*, pe care l-am tradus în singurătatea celulei mele din Aiud, temeiul pentru care omul de nădejde (care își propune să servească, spre deosebire de politician, care pretinde să poruncească) se hotărăște să făptuiască, chiar atunci cînd alegerea lui are a se face, ca și pentru politician, nu între bine și rău, ci între două rele, din care unul îi poate aduce căința; iar celălalt, numai păreri de rău.

În aceste versuri găsesc o justificare a atitudinii noastre, pentru care cer îngăduința să le spun:

Cînd trebuî să facem popasul la răscruce,
S-alegem de căință păreri de rău,
Cînd trebuî ca viața să-și afle cursul său,
La cheia îndoită a bolților în cruce,

Tu singură, Stăpină pe-al tainelor destin,
Știi că pe-o cărare ne aștepta impasul,
Și cunoșteai pe-aceea ce ne-a ales-o pasul,
Cum se alege cedrul și lemnul unui scrin.

Și nu din vrednicie, căci nu aveam putere,
Și nici din datorie, pentru că n-o iubim;
Dar așa cum dulgherii compasu-n mină țin,
Din setea de-a ne pune la mijloc, la durere.

Pentru ca jalea lumii să o primim în piept,
Și din nevoia cruntă de-a nu te ști ferit,
De-a trage unde-i greul, chiar dacă e cumplit,
Și de-a primi și răul întreg, precum e drept³⁰.

*

Dacă, după aceste explicații³¹, domnul procuror mă va mai întreba care mi-au fost actele de inițiativă proprie în guvern, în afară de cele ce rezultau din atribuțiile mele, cercetate pînă acum, voi răspunde că am avut și asemenea acte de inițiativă!

Și iată în ce sens:

Avînd oarecare ascendent moral asupra tovarășilor mei de generație, ajunși chiar în posturi mai înalte decît mine în ierarhia statală — printre care și fostul vicepreședinte al Consiliului de Miniștri —, am folosit, cu toată modestia, acest ascendent ca să fac bine — scriindu-le, din cînd în cînd, ca să le atrag atenția asupra a ceea ce mi se părea greșit și susceptibil de îndreptare, în actele lor.

I-am îndemnat, astfel, să profite de împrejurările petrecute în anul 1941, pentru a veni în ajutorul românilor de peste hotare: al românilor din Balcani, întîi, stăruind să se obțină de la nemți liberarea prizonierilor iugoslavi de origine română și să fie ajutați cu alimente și îmbrăcăminte, ei și familiile lor.

La fel, am intervenit pentru românii din Pind, înfomețați de ocupația germană a Greciei.

La fel, pentru cei rămași în Ardealul de Nord și pentru refugiații veniți de acolo; precum și pentru românii de pretutindeni, greu încercați de război.

Am cerut ca organele statului român să-i ajute și să-i cunoască. Să se ocupe de soarta lor. Prilejuri de acest fel fiind deosebit de rare.

Pentru asta am fost întrebat în fața comisiei de epurare a ministerului meu — comisie care nu m-a epurat totuși — „dacă sînt imperialist”.

Imperialist? De ce?

Pentru că am cerut ca neamul meu să cunoască și să ajute pe ai săi, așa cum ajuta, pe vremea aceea, multe alte neamuri, trimițînd zeci de vagoane de cereale peste graniță, pentru a hrăni populația greu încercată de foamete a unor națiuni care ne fuseseră prietene (belgieni, cehi, greci, francezi, iugoslavi și alții)?

Ori pentru că, într-o discuție în care se arătase că poporul nostru nu înțelege bine rostul prezenței noastre în Răsărit, și în care profesorul Petrovici evidențiasse deficiența deprinderii noastre de a neglija ce am făcut în cursul istoriei pentru alte neamuri, am amintit de contribuția civilizatorie a țării mele acolo?

Oare amintirea contribuției unor: Lăpușeanu, Antioh și Dimitrie Cantemir, Simion Movilă și Milescu Spătarul, cărturari citați cu cinste în istoria culturii neamului vecin; așa cum cităm și noi pe Dosoftei ori pe Antim Ivireanul — poate fi socotită altfel?

Nu cred.

Am explicat acest lucru domnului procuror instructor al Cabinetului XII Instrucție în memoriul ce i-am depus.

Intervențiile mele, în acest timp, nu au avut numai acest obiectiv.

Am scris, deopotrivă, pentru mulți alți necăjiți, mari și mici, prieteni și adversari, de orice neam și de orice culoare politică și care ajunseseră la strîmtoare. Cheme-i orișicum.

De o parte din aceste intervenții au atestat aci unele mărturii. Nu le relev.

Am intervenit, de asemenea, să sprijin colectivități, ori simboluri valoroase pentru neamul românesc, chiar cînd nu erau integrate în regim, ori chiar îi erau ostile.

Am ajutat, astfel, tipăriturile de specialitate ale unor cărturari democrați³², am stăruit pentru subvenționarea unor institute academice conduse de profesori democrați, prigonite de alte sfere. Am înlesnit chiar, personal, unei fundații subvenționate de stat, o soluție financiară pentru asigurarea pensiei fiicei unui vestit luptător socialist al țării mele, pe care starea financiară precară a instituției o împiedicase s-o primească.

Am intervenit și pentru Comunitatea Evreiască, stăruind să-i fie lăsați membrii să-și exercite activitatea profesională, măcar în folosul statului și al coreligionarilor lor, în loc să fie puși să lucreze la zăpadă.

Și am discutat și obținut, împreună cu alții, încadrarea lor în Institutul de Statistică, care tocmai se reorganiza, ca și a celorlalți membri ai colectivității românești, după cum au afirmat unii dintre martori (vezi depoziția doctor Georgescu).

Am dovedit, de asemeni, prin depoziția fostului meu ministru, generalul Stoenescu, că nu am fost niciodată partizan al ghetourilor; ci, dimpotrivă, am argumentat pentru ca membrii Comunității Evreiești să poată activa profesionalmente, arătînd că, chiar în cazul ghetourilor nemțești, acești nemți — buni organizatori — au respectat acest principiu.

Lucrul acesta rezultă și din textul stenogramei Consiliului de Miniștri citit în întregul lui și nu trunchiat —, înregistrarea stenografică a unei convorbiri între mai multe persoane neputînd restitui decît sensul general al unei discuțiuni, nu exactitatea termenilor folosiți. (A se vedea, în acest sens, scrisoarea fostului stenograf al Senatului: prof. H. H. Stahl, recunoscută în Instanță de acest martor.)

Ecoul acestor intervenții se află desigur și în alte stenograme ale ședințelor Consiliului de Miniștri, sub forma ironiilor conducătorului statului față de „filozofii” din guvern

și de „universitarii” neștiutori de asprile războiului, care își închipuiau că pot să dea lecții ostașilor încercați și oamenilor care aveau de purtat răspunderi grele.

Atunci, firește, tăceam, dar nu fără a reveni iar, de îndată ce puteam spune vreun cuvânt, în legătură cu interesele pe care eram pus să le apăr, de acord cu miniștrii mei.

Și dacă, în sfârșit, domnii procurori, urmărind gândul meu în ultimele lui rețenșamente, ar voi să fie lămurii și asupra sentimentelor mele cele mai intime și ar voi să cunoască reacțiile sufletești cu care am primit tot ce s-a petrecut, cât timp am fost în guvern, în sfera politicii externe, iată care este răspunsul meu:

Când am intrat în guvern nu cunoșteam pe generalul Antonescu. Eram deci îngrijorat, căci nu știam dacă omul care ne conducea își vînduse sufletul diavolului, ori făcuse cu el numai pactul celui nevoit să treacă puntea.

Mă întrebam acest lucru nedumerit, pentru că, la întrevădere pe care o avusesem cu el, la depunerea jurămîntului, nu-mi ceruse nici un program și nici nu-mi dase nici o directivă.

L-am auzit însă, trei zile mai tîrziu, vorbind la înmormîntarea soldaților căzuți victime în timpul rebeliunii legionare, de față cu ministrul nou venit al Germaniei, care ne-a impus arbitrajul de la Viena. A spus atunci cuvinte care m-au impresionat adînc, spuse parcă anume ca să fie auzite la Berlin:

„Nu va fi pace în această parte a lumii, pînă ce Neamul Românesc nu-și va fi aflat dreptate!”

L-au auzit însă și l-au înțeles, atunci, românii toți, și cred că l-a înțeles și Killinger.

Cînd am văzut, în vară, țara intrînd în război, mi-am văzut sufletul împărțit între smerenia de a fi prezent la ceea ce putea fi un act de dreptate pentru țară și sfiala unei în-

tovărașiri nedorite, cu autorii silinției de ieri, unită cu îngrijorarea adîncă pentru durerile pe care un asemenea pas putea să le însemne pentru țară.

Cînd, în 1942, am aflat că mareșalul Antonescu angajase grosul armatei române în Răsărit, am rămas nedumerit.

Crezusem războiul terminat pentru noi și o scrisesem în rapoartele mele și nu pricepeam bine sensul și obiectivele acestei angajări.

Fără să vreau, am dat peste appendixul X al *Cronicii* lui Nicolae Costin, în care acesta povestea dezastrul expediției armatei Sultanului, pornită din 1564 de la Azov, împotriva hăniei Astrahanului, în cursul căreia 250 000 de oameni s-au risipit în Stepă Nogailor, de nu au ajuns înapoi, la Azov, decît 200 de inși.

Am copiat textul din cronică și l-am comunicat, după obiceiul meu, discret, celor cu răspundere.

Și tot atunci, pentru că Nicolae Iorga murise, am comunicat un articol al acestuia, scris în mai 1940, în perspectiva evenimentelor de atunci: *Ce înseamnă pentru noi Estul*, în care marele dascăl arată permanența realităților românești în fața perspectivelor de aventură.

Nu aș vrea să exagerez nimic; dar socotesc că părerile marelui dascăl, răpus de hitleriști, care știa să deosebească atît de limpede între ce este și ce nu este al nostru, au contribuit să facă pe ministrul de Externe al României de atunci să arate, în consens cu sentimentele tuturor românilor, în Biroul Păcii, la 25 iunie 1942, motivele pentru care, respingînd sugestia hitleristă a unor compensații în Răsărit pentru pierderile suferite de țară prin arbitrajul de la Viena, a răspuns, cum o făcuse și la 19 martie 1942, că, „pentru poporul român, Ardealul de Nord nu poate fi un obiect de schimb, că românii n-au renunțat la el și că aceasta este o poziție ireductibilă”. (A se vedea stenograma acestei ședințe, cerută să fie depusă la dosar, citată, mai sus, după notele mele personale.)

Cînd însă am aflat că, concomitent cu angajarea grosului armatelor în Răsărit, s-a scindat armata în două, o parte rămînînd acasă cu scopul de a fi instruită și dotată pentru alte ipoteze, am dobîndit certitudinea că, între fața aparență a lucrurilor, pe care o impusese nevoia, și idealul ascuns, pe care omul îl păstrează pentru sine, s-a deschis o prăpastie, care avea să se lărgească tot mai mult.

Am început să veghez.

Citiseam, prea de curînd, relațiile împăratului Rudolf cu Mihai Voievod, pe cele dintre Iosif al II-lea și Horea, și pe cele dintre Francisc Iosif și Avram Iancu — pentru ca să nu-mi sară în ochi un paralelism care pare să fi fost o permanență nenorocită a relațiilor dintre români, unguri și nemți în această parte a lumii.

Am urmărit de atunci lucrurile cu mare îngrijorare, pentru că mi se părea că politica țării se poartă pe o muchie de cuțit și că libertatea țării mele e pe muchie.

Și, în perspectiva acestei griji, s-au încadrat toate actele mele ulterioare, dintre care unele s-au evocat aci, de către martori. Mă refer la depoziția martorului Tomoroveanu și la finalul celei făcute, în fața Secției a VIII-a, de către martorul general Socrate Mardare.

Cînd, în 1943, Divizia a XX-a, din Alba Iulia, din care făceam parte ca militar, s-a risipit în cîmpiile din fața Stalin-gradului, am simțit că, dacă nu-i împărtășisem și eu soarta ce mi-ar fi fost hărăzită, dacă nu aș fi fost subsecretar de stat, aveam datoria să veghez, cu mai mare strășnicie, ca sarcina ce mi se pusese în mîini să nu ducă la risipirea lucrurilor scumpe celor căzuți departe și a celor pe care-i lăsașeră în urma lor.

Ce puteam face, Onorată Curte?

Să sabotez misiunea pe care o aveam, cu riscul ca țara să încapă în mîini străine, cum era amenințată (vezi declarațiile vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, în ședința din

25 mai 1944, în care ne comunică că a fost amenințat cu ocupația de nemți, dacă nu cedăm noi, aceștia din sectorul economic. Și, fie zis în treacăt: N-am cedat!).

Să las ca țara să devină un teatru de război pentru interese străine, fără ca nimic să nu se mai aleagă de nădejdea dezrobirii ei?

Ori să stau și să priveghez, mai cu rîvnă, ca toate lucrurile cu grijă chivernisite pentru acel ceas să nu se risipească și să fie puse în stare de funcțiune, spre cel mai mare bine al țării mele?

Cred că nu aveam de ales, altfel de cum am ales!

Și nu pentru că pedeapsa care lovea acțiunea potrivnică constituia o scuză legitimă; dar pentru că socotesc că alegerea mea a fost chibzuită și cuminte: să scap ce se poate scăpa, în sfera mea de acțiune!

Cei care judecă lucrurile altfel, ar trebui să se gîndească ce ar fi însemnat o ocupație germană pentru noi.

Iar cei care au văzut Ardealul de Nord revenit la țara-mumă, înțeleg ce vreau să spun.

Lucrul îl recunoaște indirect și actualul ministru de Finanțe, d-l Vasile Luca, cînd, într-o cuvîntare ținută în anul 1944, asupra *Problemelor refacerii românești*, spune:

„Dacă noi vom controla întreprinderile, vom vedea că războiul la noi nu a făcut nici a zecea parte din distrugerile provocate, de exemplu, în Polonia sau în Iugoslavia, în alte țări, care au fost ocupate de nemți”... (Vezi ziarul „Scînteia”, fila [?] din dosar.)

Evoc, acum, vremea bombardamentelor aeriene din aprilie 1944, în care ministerul fusese bombardat și ființa lui risipită în disperare. Acestea se petreceau în zilele în care Moldova era evacuată, zile pe care le-am petrecut, zi și noapte, în minister, dînd, din ceas în ceas, dispozițiunile necesare evacuării, pe măsură ce se iveau situațiile tactice.

Am avut satisfacția atunci să aud, din gura unui adversar politic al regimului, aflat în biroul meu să-mi ceară mijloace

de evacuare, un cuvînt care mi-a dat puterea să înfrunt multe umilințe în clipele în care ispășeam, la Aiud, condamnarea nedefinitivă. Îmi spunea acesta, atunci, că, în debandada generală a autorităților civile din Moldova, singurul act prin care lumea a simțit că mai există un stat românesc și că cineva veghea asupra mulțimii a fost grija Ministerului de Finanțe de a depune, la timp, salariul pe trei luni al fiecărui funcționar, fie că pleca în bejenie, fie că rămînea pe loc.

Am fost atunci, pentru ministrul meu, care rămăsese singur cu mine și cu doi secretari generali (pentru că al treilea plecase), simultan: șef de cabinet, dactilografă, casier, aprod — scriind, pe genunchi, ordine de plată pe fițuici, ori învîrtind, sub bombardament, cu mîna mea, mînerul pompei de aerisire a adăpostului ministerului, în care se refugiaseră sute de mame și copii.

Și evoc vremea ultimelor ceasuri ale bombardamentului german de după 23 august, ceasuri pe care le-am petrecut tot la minister, în continuare, pînă în momentul în care, preînd Departamentul noului titular instaurat la 23 august, am revenit la Direcția de la care plecasem cu trei ani și jumătate mai înainte.

Despre toate aceste evenimente politice, desigur, noi, subsecretarii, nu aflam din destăinuiri directe, făcute mai înainte de a se petrece.

Ele constituiau secrete de stat.

Unele, de ordin strict militar, erau ascunse chiar și ministrului de Externe, care se plîngea în public că nu fusese consultat asupra lor.

Dar aveam totuși un cap și interpretam, cum puteam, ce puteau însemna unele lucruri.

Explicațiile veneau numai cu mult mai tîrziu și trunchiate. Am citat aci cîteva.

Abia cu un an și jumătate de la intrarea mea în guvern, într-o ședință a Biroului Păcii, reunit la Președinție la 25

iunie 1942, am aflat cum s-au petrecut evenimentele care au dus la război. (Stenograma s-a cerut să fie depusă Onoratei Curți.) Erau expuse acolo, *post-factum*, într-o ședință publică, unor notabili printre care participau întîmplător și cîțiva miniștri (cîțiva numai), invitați de către ministrul de Externe. Nu le-am putut controla.

De posibilitatea izbucnirii războiului mi-am dat seama personal din stadiul lucrărilor de apărare pasivă.

Despre declararea lui, am aflat a doua zi, din ziar.

Pregătirea lui se făcuse de către conducător și de către ministrul de Externe, care au și declarat, în ședința Biroului Păcii din 25 iunie 1942, că au purtat singuri povara acestei pregătiri. Restul se făcuse ipotetic.

De posibilitatea încetării operațiunilor, după căderea Odesei, am aflat dintr-o discuție într-un Consiliu de Miniștri, în care, cerîndu-se restituirea unui automobil rechiziționat, ni s-a răspuns să nu insistăm, că, în curînd, se va dezrechiziționa totul.

De reluarea operațiunilor, în Est, am aflat incidental, constatînd că nu se mai dezrechiziționează. Depășirea Nistrului nu era sigură și funcțiunea trupelor ce l-au depășit ulterior era numai aceea a unor trupe de ocupație și siguranță.

Un fragment de stenogramă, aflat la dosar, atestă, de altfel, încercările zadarnice ale ministerului de a afla ce se intenționează, pentru a nu fi surprinși nepregătiți de evoluția concretă a evenimentelor.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor s-a făcut, de altfel, direct prin acte și convențiuni ale Comandamentului Militar, care au exclus intervențiunea Ministerului de Finanțe.

Angajarea grosului trupelor în Răsărit am simțit-o clar abia cînd, în planul de dotare pe 1942/1943, au apărut mai multe zeci de mii de sobe de fier, pentru iernatul în stepă.

Așa s-au răsfrînt lucrurile la noi.

Și dacă aceste sobe nu s-au făcut, prin opozițiunea noastră, lucrul nu s-a datorat atît relei noastre voințe, căci aveam

înaintea noastră imaginea frigului pe care trebuiau să-l îndure ostașii pe front, cît considerabilei lipse de vagoane pentru transportul acestei fierări în Răsărit.

Iar de condițiile în care s-a făcut angajarea grosului armatei în Rusia, n-am aflat decît din protestările tardive ale ministrului de Externe, care se plîngea că nu fusese consultat în prealabil cu acel prilej, angajamentul luat avînd un caracter pur militar.

Convențiunile încheiate cu acel prilej, deși priveau punerea armatei române în subzistența germană și aveau repercusiuni directe asupra finanțelor publice, nu le-am cunoscut niciodată în amănunt.

Iar cum s-au petrecut lucrurile cu adevărat nu am aflat decît acum în urmă, după întemnițare, stînd de vorbă prin închisori cu unii din martorii acestor întîmplări, care, de altfel, și ei povesteau lucruri contrare.

Mai precis am știut lucrurile în legătură cu pregătirile noii armate, din interior, al cărei plan de dotare a trecut pe la Ministerul de Finanțe, în vremea ministeriatului Neagu, cu care eram prieten, și cu prilejul stabilirii efectivelor căreia am luat parte, împreună cu ministrul meu, la discuții cu conducătorii oștirii, în cabinetul lui și la Marele Stat Major.

Cu acest prilej s-a petrecut scena la care s-au referit cei doi martori: generalul Mardare și Tomoroveanu, de care am pomenit.

Mai știam că se duc negocieri pentru ieșirea din război. Dar de stadiul lor știam numai din ceea ce toată lumea afla de la posturile de radio; ori din spusele ministrului meu și, la urmă, din spusele ministrului de Externe.

Asta e tot ce am știut eu.

Lucrurile acestea mă privesc, firește, numai pe mine. Alții nu vor fi știut nici atît!

Dacă, în asemenea condiții, pot fi socotit complice la hotărîrile politice ale conducerii statului, nu mai am nimic de zis.

VI Încheiere

Onorată Curte, termin.

Onorata Curte mă va judeca după cum va crede de cuviință și, după cum va putea, mă va achita sau mă va condamna, ca autor principal, complice, cu sau fără circumstanțe atenuante, la ani de temniță grea sau de închisoare altfel zisă și la risipirea casei părintești, sortită, în gîndul tatei, să asigure prin timp soarta și viața a trei ființe nevinovate, și la degradare civică, la interdicția exercitării puterii părintești, a dreptului de a ține școală etc., etc.

Alții, decît Onorata Curte, aplicîndu-mi, cu sau fără drept, regimul de exterminare la care am mai fost supus, vor preface, mîi curînd sau mai tîrziu, pedeapsa Onoratei Curți într-o pedeapsă mai aspră, potrivit unor intenții rămase pentru mine de neînțeles.

Nu pentru asta mă plîng!

Sînt în lumea asta riscuri pe care datoria bărbătească, ca și datoria ostășească, te obligă să ți le asumi, chiar dacă nu te poate mîngîia nici amintirea foloaselor materiale, ce n-au fost, și nici amintirea măgulitoare a cinstirii unei fețe, pe care unul din domnii procurori ne-a amintit-o drept compensație; pentru ca celălalt domn procuror s-o tăgăduiască.

O știu și, repet, nu pentru asta mă plîng!

Un lucru însă am dreptul să pretind Onoratei Curți, atunci cînd, chemîndu-mă în fața ei, am înțeles să răspund: „De față!”

Este dreptul pe care-l am să-i cer ca, dacă va judeca și va hotărî că trebuie să ispășesc ceva, revendic dreptul de a pătimi și de a muri pentru Adevăr!

Adevărul acesta, Onorată Curte, mă trudes, însă, zadarnic să-l cuprind, încercînd să înfrunt, unul după altul, fiecare dintre capetele actului de acuzare, ori fiecare din articulațiunile argumentării domnilor procurori:

1. Căci nu eu am permis și nici n-am ajutat, în nici un fel, unei armate străine să intre pe teritoriul țării mele.

Și acuzarea asta, rostită de o judecată, mă doare rău!

2. Și nici nu am hotărît eu, în vreun fel, declararea sau continuarea războiului și nici n-am participat la luarea acestor hotărîri, pe care le-a purtat pe umerii lui, singur, mareșalul Antonescu, ajutat, poate, și de Mihai Antonescu, în ce privește pe unele dintre ele; chiar dacă aș fi participat și eu, ca tot românul, în sfera mea de acțiune, la purtarea acestui război.

Patru ani mi-am cercetat toate actele, căutînd să aflu, în activitatea mea publică, unul de care m-aș putea căi.

N-am găsit!

În asemenea condiții, Onorata Curte poate să hotărască, în privința mea, orice!

Un singur lucru o pot asigura de pe acum, cînd am încă integritatea mea corporală și a facultăților mele sufletești: că pînă în ultimul meu ceas o să dorm bine!

Onorată Curte,

Termin, rugîndu-vă să mă iertați că am abuzat de timpul Domniilor voastre și că am spus lucrurilor pe nume.

Dar, eu cred în Adevăr și știu că nu e putere în lume mai mare decît Adevărul!

Să vă ajute Dumnezeu, domnilor judecători, să fiți nu judecători drepti, ci Judecători Adevărați!

Am zis!!

Mircea Vulcănescu

ULTIMUL CUVÎNT

(XII)

rostit în apărarea sa de Mircea Vulcănescu în ziua de 15 ianuarie 1948, în fața Curții de Apel din București, secția a IX-a Criminală, în procesul celui de al doilea lot al foștilor miniștri și Subsecretari de Stat din Guvernarea Mareșalului Antonescu, — acuzați că au provocat dezastrul Țării, — în baza Legilor 312/1945, 455/1945, 291/1917.

...și, în sfîrșit, dacă sealești fapte pot constitui elemente de incriminare pentru complicitatea în hotărîrea de continuarea războiului din partea factorilor care sînt în fața ei, ori sînt ei avuți de luat o asemenea hotărîre, în concepția Domnilor Procurori. —

Incincită posibilitatea de acuzare, ce se reafirmă din rechizitoriile aparent neîmpovăritoare ale Domnilor Procurori, dar stă de primejdioasă în concluzii, încît mă obligă să insist și să cer Onoratei Curți să mă asculte. —

Fiindcă — dacă nu la apărarea aici — ale fiind considerate de fapt, invocarea lor în apărarea mea nu-mi va mai fi posibilă în caz de condamnare, în fața instanțelor superioare, menite să se pronunțe numai asupra Dreptului. —

Pentru aceste motive, rog Onorata Curte să mă erteze că insist, ca, după apărarea în Drept — rostită de avocatii mei — să o lăzuresc și eu asupra faptelor mele, intențiilor lor, și rezultatelor acestora, judecătorești în perspective textelor a căror aplicare s'a ocupat în cazul meu. —

Declar aici că mă unesc cu toate cele spuse de toți avocatii cu privire la temerile de drept și rog aflu nota de. —

Procesul acesta este un proces politic. —

El privește activitatea mea de trei ani și jumătate, acuzată prin actul de acuzare, în fața, numai prin solidificarea ei cu activitatea altora. —

Onorata Curte mă va ierta dacă acuzat, prin actul de acuzare, deși nu am făcut eu, dar gus în cazul în legătură cu această acuzare, de Domnii Procurori, prin el se pretinde că eu îl făcui, vreau încredere să arii ce am făcut, că adevărat: care mi-au fost scopurile și ce rezultate am atins, și în ce fel se pot încadra acestea toate în raport cu activitatea altora și cu incriminările ce mi s'au adus.

ANEXE

REPERE BIOGRAFICE

1904, 3 martie. S-a născut, la București, ca fiu al lui Mihail Vulcănescu (inspector financiar, originar din Oltenia) și al Mariei (casnică, născută Tonescu, în jud. Olt), MIRCEA AUREL VULCĂNESCU.

1915–1918. Activitate cercetășească, la București și în Moldova refugiului vremelnice.

1921, toamna. Începe studiile universitare, înscriindu-se la Facultatea de Litere și Filozofie și la Facultatea de Drept din București.

În timpul studenției participă la întemeierea Asociației Studenților Creștini din România, fiind unul dintre conducătorii spirituali ai acesteia.

Colaborator activ la „Buletinul A. S. C. R.”.

Se formează sub înfrurirea îndeeșei a profesorilor Dimitrie Gusti și Nae Ionescu.

1923–1924. Face armata, ca voluntar, la Școala Militară de Geniu din București.

1925, ianuarie. Licențiat al Facultății de Litere și Filozofie din București, cu o teză de sociologie.

aprilie. Participă la prima campanie sociologică organizată de prof. D. Gusti la Goicea-Mare (jud. Dolj).

Licențiat al Facultății de Drept din București.

1925, noiembrie. Pleacă la Paris, în vederea desăvârșirii studiilor în sociologie, științe economice și drept și a pregătirii doctoratului.

- Lucrează la o teză de doctorat din domeniul științelor economice.
1927. La Facultatea de Drept din Paris obține diploma de studii superioare de doctorat în științe economice și politice.
- 1928, iulie. Revine în țară.
Participă la campania monografică de la Fundul Moldovei. În anii următori va mai participa la campaniile organizate la Drăguș (1929), Runcu (1930), Cornova (1931), din nou Drăguș (1932).
- 1929, mai. Este încadrat referent la Oficiul de Studii al Ministerului de Finanțe.
- 1 octombrie. Este numit asistent de sociologie la Catedra de sociologie, etică și politică a prof. D. Gusti. Din 1930 va fi asistent de etică. Pînă în 1944 va face seminarii și lecții de etică sistematică și de istorie a eticii.
- 1929–1935. Profesor de economie politică și de științe juridice la Școala Superioară de Asistență Socială.
- 1930–1935. Predă cursul de statistică morală ș. a. la Școala Superioară de Statistică.
- 1932, octombrie. Își inaugurează activitatea Asociația de arte, filozofie și literatură „Criterion”. În cadrul simpozioanelor din ciclurile „Idoli” sau „Tendințe 1933” a vorbit despre *Lenin și leninismul; Filozofia lui Freud; André Gide, călăuză a vieții interioare; Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații* ș. a.
- 1934, 15 octombrie. Începe să apară „Criterion. Revistă de arte, literatură și filozofie”, redactată de Ion Cantacuzino, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Constantin Noica, Henri H. Stahl, Alexandru-Christian Tell și Mircea Vulcănescu. Au apărut șapte numere.
- 1935, 2 februarie. Începe să țină „Cronica actualității. Externă” în „Prezentul”, sub semnătura Veritas. (Pînă la 21 iunie 1935.)
- 19 iunie. Este numit director la Direcția Vănilor.
- 1937, iulie. Este numit director al Datoriei Publice.

- 1938, 24 februarie. Constituția edictată la 20 februarie 1938 este supusă unui referendum popular. Mircea Vulcănescu este unul dintre cei 277 de cetățeni din București care au votat împotriva textului Constituției. (Prezentarea la vot a fost obligatorie; votarea s-a făcut la sediul instituției unde cetățeanul își desfășura activitatea, prin vot deschis.)
- 1940, august–septembrie. Participă, la Craiova, în comisia mixtă româno-bulgară pentru retrocedarea către Bulgaria a Cadrilaterului. Tratatul semnat la 7 septembrie 1940 era însoțit și de anexa D: *Acord financiar*.
- octombrie. Despre răpirea Ardealului de Nord prin Dictatul de la Viena, prezintă la postul național de radio *Gînduri pentru jalea și nădejdea ceasului de acum. Cuvinte pentru fratele rămas departe*. (Textul va fi publicat în „Dacia”, 1941.)
- 1940, noiembrie. Începe să conducă, prin delegație, Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare (C. A. F. A.). Ulterior, este numit președintele Casei Autonome a Fondului Apărării Naționale.
- 1941, 27 ianuarie. După înăbușirea rebeliunii legionare, intră în guvernul condus de Ion Antonescu, ca subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe. Va deține acest post sub trei miniștri: generalul N. Stoenescu (27 ianuarie 1941 – 25 septembrie 1942), Alexandru D. Neagu (25 septembrie 1942 – 3 aprilie 1944) și Gheron Netta (3 aprilie 1944 – 23 august 1944).
- 1941, 12 iunie. Se înființează Institutul de Cercetări Economice „Prof. Virgil N. Madgearu”. Prezintă expuneri Ion Răducanu și Mircea Vulcănescu.
- 1941–1944. Editează, împreună cu Constantin Floru și Constantin Noica, patru cursuri universitare ale profesorului Nae Ionescu.
Împreună cu aceiași îngrijește anuarul „Izvoare de filozofie. Culegere de studii și texte” (1942, 1943). În vol. al II-lea ya publica studiul *Dimensiunea românească a existenței*.
1942. I se atribuie gradul de director general.
Evoluția gradelor lui Mircea Vulcănescu a fost următoarea: 1929 — referent permanent (Ministerul de Finanțe);

- 1931 — referent II (Ministerul de Finanțe);
- 1931 — referent II (Ministerul Economiei Naționale, unde trecuse, pentru o vreme, Oficiul de Studii);
- 1933 — referent titular II (Ministerul de Finanțe);
- 1936 — director I (Ministerul de Finanțe);
- 1941 — director 1 gr. (Ministerul de Finanțe);
- 1942 — director 2 gr. (Ministerul de Finanțe);
- 1942 — director general (Ministerul de Finanțe).

1944, 23 august. Iese din guvern, o dată cu arestarea lui Ion Antonescu și demiterea întregului guvern.

Revine ca director la Datoria Publică.

Începe să lucreze la teza de doctorat *Problemele economiei românești după al doilea război mondial*.

1945, 24 aprilie. În „Monitorul Oficial” se publică *Legea nr. 312 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război*, promulgată la 21 aprilie 1945.

1946, 18–28 mai. Este arestat, o dată cu alți foști demnitari, în timpul desfășurării procesului lui Ion Antonescu.

22 iunie. În „Monitorul Oficial” se publică *Legea nr. 455 pentru reglementarea cercetării și judecării infracțiunilor prevăzute de Legea nr. 312 din 24 aprilie 1945*, promulgată la 21 iunie 1946.

1946 august. Este consultat de Ministerul de Finanțe în vederea tratatelor de pace care se purtau la Paris.

30 august. Este arestat și depus la Văcărești.

1946, decembrie – 1947, ianuarie. Se desfășoară, în fața Curții Criminale București, secția a VIII-a, procesul celui de-al doilea lot al foștilor miniștri în guvernul lui Ion Antonescu.

Mircea Vulcănescu rostește o apărare (primul text din lucrarea de față).

Este condamnat la opt ani temniță grea și confiscarea averii.

Are drept de recurs; se stabilește judecarea recursului în fața secției a II-a a Înaltei Curți de Casație, pentru 14 februarie 1947.

1947, 18 august. În „Monitorul Oficial” se publică *Legea nr. 291 de urmărire și sancționare a celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității*, promulgată la 15 august 1947.

1947, 15 decembrie. Începe, la Curtea de Apel București, secția a IX-a, rejudecarea procesului lotului al doilea al foștilor miniștri din guvernul condus de Ion Antonescu.

1948, 15 ianuarie. Rostește o amplă apărare, în decurs de patru ore, care în manuscris are titlul *Ultimul cuvânt*.

Este condamnat la opt ani temniță grea, degradare civică pe termen de opt ani și confiscarea averii.

La recurs n-a intervenit nici o schimbare.

1952, 28 octombrie. Se stinge din viață, în închisoarea de la Aiud.

Ultimele cuvinte ale lui Mircea Vulcănescu ar fi fost: „Să nu ne răzbunați!”

A fost înmormântat în cimitirul de pe Dealul Robilor, din marginea Aiudului.

„Orientat ideologic spre dreapta tradiționalistă, adică legat de izvoarele de gândire ale trecutului, dar căutând să adâncească sensul prefacerilor lumii de astăzi, a fost silit să ia deseori în publicistică atitudini neconformiste, fapt pentru care a fost socotit când «fascist» de cei de la stînga, când «comunist» de cei din dreapta burgheză. În realitate, a căutat să înfățișeze o orientare spiritualistă, realistă și ortodoxă, apropiată de înțelegerea românească și țărănească a existenței, și o colaborare a tuturilor forțelor generației tinere la clădirea unei Româнії mari și puternice.”

(Mircea Vulcănescu, *Curriculum vitae*)

NOTE

APĂRAREA

1 Mircea Vulcănescu a fost subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe între 27 ianuarie 1941 – 23 august 1944. În acest interval, miniștri ai Finanțelor au fost generalul N. Stoescu, Alexandru D. Neagu și Gheron Netta.

2 În primăvara lui 1932 un grup de tineri entuziaști au întemeiat Asociația de arte, filozofie și literă „Criterion”, în care au activat Petru Comarnescu, Paul Sterian, Dan Botta, Emil Cioran, Mircea Eliade, Haig Acterian, Mac Constantinescu, Mihail Sebastian, Margareta Sterian, Sandu Tudor, H. H. Stahl, Mihail Polihroniade, Constantin Floru, Mircea Vulcănescu ș. a.

„Criterion” își inaugurează activitatea în octombrie 1932, cu ciclul de simpozioane „Idoli” și cu ciclul de prezentări „Cultura românească actuală”. Primul simpozion a fost consacrat lui Lenin. Dezbaterile s-a desfășurat în seara zilei de 13 octombrie 1932, la Fundația Universitară „Carol I”, sub președinția lui C. Rădulescu-Motru, au luat cuvântul: Mircea Vulcănescu, care a prezentat „teza leninistă”, Petre Viforeanu (teza burgheză), Henri H. Stahl (teza social-democrată), C. Enescu (teza țăranistă) și Mihail Polihroniade (teza tacticii politice). Bucurându-se de un succes enorm, simpozionul a fost repetat în 18 octombrie.

Simpozioanele următoare au fost dedicate „idolilor” Freud, Chaplin, Mussolini, Gandhi, Bergson ș. a.

3 „Prezentul”, cotidian economic, financiar și social, apărut la București între 1935–1938. Prim-redactor a fost Plutar Cotar, iar dintre colaboratori sînt de amintit Virgil Madgearu, Ernest Ene, N. Ghiulea, Roman Cresin, T. Cristureanu, Ion Răducanu, Mircea Durma, Andrei Șerbulescu (Belu Zilber) ș. a.

Mircea Vulcănescu a colaborat, cu pseudonimul Veritas sau cu numele propriu, de la numărul 1 (2 februarie 1935).

4 La începutul lunii august 1946 Mircea Vulcănescu mai era încă director la Datoria Publică. Ministru al Finanțelor era Alexandru Alexandrini.

5 „Cu plăcere fiii lor, arareori calul, dar niciodată... banul lor”. (Fr.)

ULTIMUL CUVÎNT

1 Deasupra titlului, Mircea Vulcănescu a notat cu creionul: „Rog a vedea modificările făcute cu cerneală. Unele îndreaptă erori de sens importante. De pildă, «Vest» în loc de «Est» la pag. [lipsă în text; am ținut seama de toate modificările autografe]. A vedea însă că în corecturile mele am pus — din grabă — unele virgule de prisos”.

Iar sub titlu, din lipsă de spațiu deasupra, a adăugat: „Pasajele însemnate [] nu au fost citite în fața Curții, întrucît a trebuit să mă restring la 4 ore. Cele de la pag. 53, 54 și 56 [respectiv, de la p. 126–128, 131–132 din ediția de față] sînt necesare, deoarece constituie dezvoltări juridice. Celelalte pot lipsi (unele sînt chiar repetări ale celor spuse)”.

Cît de încrezător era Mircea Vulcănescu în Dreptatea sa și cît de grijuliu cu editorul ediției de față!

Se înțelege că în această ediție am eliminat parantezele drepte, dar am notat de fiecare dată, la sfîrșitul fragmentului cuprins între [] că acel pasaj n-a fost citit în fața Curții. Sînt, în total, 15 pagini (dactilo obișnuit, la două rînduri).

2 Mircea Vulcănescu a fost arestat prima oară în mai 1946.

- 3 În august 1946 Mircea Vulcănescu a fost solicitat de Ministerul de Finanțe spre a se stabili poziția delegației României la Conferința de pace care se desfășura în acel timp la Paris. La sfârșitul aceleiași luni, în noaptea de Sf. Alexandru (30 august), Mircea Vulcănescu avea să fie arestat a doua și ultima oară.
- 4 În cadrul procesului desfășurat la Secția a VIII-a a Curții Criminale, în ianuarie 1947 Mircea Vulcănescu a fost condamnat la opt ani temniță grea.
- 5 Probabil că Mircea Vulcănescu are în vedere următorul text, publicat de I. Raiciu în 1935: „...sub dictatură nu poate fi o bună gestiune financiară. Și acest lucru nu din cauza dictaturilor, care personal pot fi — și în majoritatea cazurilor sint — oameni cu totul dezinteresați bănește, ci din cauza condițiilor și structurii înseși a guvernării dictatoriale”. (I. Raiciu, *Din problemele democrației*. București, Ed. Forum, 1945, p. 73-74.)
- 6 Mircea Vulcănescu citează o idee clasică a lui Miron Costin (*Letopisețul Țării Moldovei*, cap. XVIII, paragraf 12).
- 7 În perioada interbelică termenul de „naționalist” îl desemna pe patriot; astfel era folosit de toți gînditorii vremii.
- 8 Iată, în traducerea Mădălinei Diaconu, pasajul la care se face trimiterea:
„Pe scurt, nu văd adevărați «intelectuali», după formula lui Benda, decît în grupul «Criterion»; acești tineri întorși din străinătate se tem de un naționalism sufocant și ar vrea să salveze cultura internațională și libera dezbateră de idei; acțiunea lor artistică este mare, iar ținuta revistei lor cu totul remarcabilă. Unul din cei mai importanți dintre ei, Mircea Vulcănescu, este neotomistul ortodox”. (Paul Morand, *Bucarest*, Paris, Librairie Plon, 1935, p. 212.)
- 9 Vezi: Mircea M. Vulcănescu, *Burghezii, proletariat și țărăni-me. Scurte considerațiuni sociologice*, în „Cuvîntul”, an VIII, nr. 2 721, 16 noiembrie 1932, p. 1, 2.
- 10 Vezi: Mircea M. Vulcănescu, *Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești*, în „Sociologie românească”, an II, nr. 2-3, februarie-martie 1937, p. 95-100.
- 11 N-am reușit să identific în „Adevărul” din decembrie 1922, cînd au avut loc mișcări studențești, protestul lui Mircea Vulcănescu.
- 12 *Istorismul resemnării* este o conferință rostită de Mircea Vulcănescu în seara zilei de 8 februarie 1933, la Fundația Universitară „Carol I”, în cadrul dezbaterii cu tema „Directive spirituale în noua generație”, în ciclul „Tendințe”, organizat de Asociația de arte, literă și filozofie „Criterion”. Într-o formă revăzută, conferința a fost publicată, cu titlul *Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații*, în „Dreapta”, an II, nr. 8, 26 martie 1933, p. 2. La 20 februarie 1934 Mircea Vulcănescu a rostit, într-un ciclu organizat de Uniunea Intelectualilor Români, conferința *Tendințele tinerei generații în domeniul social și economic*. Împreună cu conferința rostită în aceeași seară de Mihail Manoilescu, textul conferinței se publică în broșura *Tendințele tinerei generații*. București, 1934, p. 4-23. (Biblioteca revistei „Lumea nouă”).
- 13 Mircea Vulcănescu se referă la *Cronica actualității externe* publicată în „Prezentul”, an I, nr. 27, din 4 martie 1935, p. 1.
- 14 Paul Sterian (1904-1984), poet, economist și sociolog. Studii de filozofie și juridice la București și la Paris. A susținut un doctorat în economie (la Paris) și un altul în sociologie (la București). Referent la Oficiul de Studii al Ministerului de Finanțe; unul dintre întemeietorii Institutului de Conjunctură; director general în Ministerul Finanțelor în vremea celui de-al doilea război mondial.
- 15 În seara zilei de 23 ianuarie 1934 Mircea Vulcănescu a conferențiat la Institutul Social Român despre *Sistemul economic al Rusiei Sovietice*.
- 16 Mircea Vulcănescu a fost numit director al Datoriei Publice în iulie 1937.
- 17 La 24 februarie 1938, Constituția elaborată sub Carol al II-lea a fost supusă unui referendum popular. Deși votul era deschis, Mircea Vulcănescu a fost unul dintre cele câteva sute de cetățeni din București care au votat împotriva Constituției, întrucît introducea pedeapsa cu moartea. Monarhist

- prin credință, implicat într-o anume măsură în întreținerea relațiilor dintre prințul dezmoștenit refugiat la Paris și unii dintre oamenii politici din țară, adept al Restaurației, Mircea Vulcănescu nu s-a sfiit să-și exprime deschis opoziția față de Constituția carlistă. Se spune că regele ar fi fost informat despre votul contra al directorului Datoriei Publice și i s-ar fi sugerat să nu adopte măsuri represive, spre a lăsa să planeze iluzia democrației.
- 18 Acordul comercial româno-englez despre care vorbește Mircea Vulcănescu a fost încheiat la 6 iunie 1940.
- 19 De fapt, conferința despre care vorbește, Mircea Vulcănescu a rostit-o în 12 iunie 1941, cu prilejul inaugurării Institutului de Cercetări Economice „Prof. Virgil N. Madgearu”. Vezi: Mircea Vulcănescu, *Virgil Madgearu — intelectualul*, în „Revista de studii sociologice și muncitorești”, an VIII, nr. 28, mai 1941, p. 1-9.
- 20 Vezi: Al. Hallunga, *Virgil Madgearu — omul școalei*, în „Revista de studii sociologice și muncitorești”, an VIII, nr. 28, mai 1941, p. 24.
- Virgil Madgearu se gîdea la cronică la Mircea M. Vulcănescu, *V. N. Madgearu: Agrarianism, capitalism, imperialism. — Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești*, 1 vol., în 8°, 171 pag., București (Economistul), 1936, publicată în „Sociologie românească”, an I, nr. 6, iunie 1936, p. 39-44.
- 21 Pasajul de la „Onorată Curte...” pînă la „...vreau să mor!” nu a fost citit în fața instanței.
- 22 Compararea legilor cu pinza de păianjen este ceva mai veche. Așa, pentru Zaleucos, legiuitor al locrilor, ne spune Stobaeus, „legile sînt la fel ca pinza de păianjen: dacă nimește în ea o muscă sau un țințar, se prinde; iar dacă e o viespe sau o albină, o rupe și zboară; tot astfel dacă nimește în legi un sărac, e prins; iar dacă-i unul bogat sau iscusit la vorbă, le desface și scapă”. (*Florilegium*, 45, 25.)
- Și pentru Solon, ne transmite Diogenes Laertios, „legile seamănă cu pinza de păianjen: cade într-însa ceva mai ușor și slab, ea ține; pe cînd un lucru mai mare o sparge și trece printr-însa”. (*Despre viețile și doctrinele filozofilor*, I, 58.)
- O aceeași comparație se află și la Voltaire.
- 23 Textul de la alineatul „În țară, piinea albă...” pînă la „...ho-tărîrea implicită de continuare a războiului” nu a fost citit în instanță.
- 24 *Cine datorează la termen nu datorează nimic* (fr.).
- 25 Vezi nota 2 de la *Apărare*.
- 26 Pasajul început cu alineatul „Pe lîngă toate aceste considerațiuni...” pînă la „...de asemeni, clară, aici” nu a fost citit în instanță.
- 27 Textul de la alineatul „În aceste condițiuni...” pînă la „...așa-zisei finanțări!” nu a fost citit în instanță.
- 28 Mircea Vulcănescu a fost asistentul de etică al profesorului Dimitrie Gusti la Universitatea din București. De-a lungul unui deceniu și jumătate a făcut seminarii și lecții de etică sistematică și de istorie a eticii. În cadrul acestora a avut adesea prilejul să dezbată și să-și aproprie personalitatea filozofică și prototipul de ideal moral teoretizat și întrupat de Socrate.
- 29 În octombrie 1943 Mircea Vulcănescu a vorbit despre Charles Péguy la căminul „Sf. Augustin” din București.
- Despre același poet francez Mircea Vulcănescu publicase un articol în urmă cu aproape două decenii în „Ideea creștină” (an I, nr. 2, iunie 1926), și tot acolo tradusese un fragment din *Tăria dragostei de Sus a Ioanei d'Arc*.
- 30 Poezia *Prière de confidence* face parte din ciclul *Les quatre prières dans la Cathédrale de Chartres* și are în total șapte strofe.
- După cum îmi mărturisea Margareta Ioana Vulcănescu, Mircea Vulcănescu a purtat multă vreme în tinerețe textul copiat de mîna lui al poeziei *Prière de confidence*. După ce s-au logodit, i-a înmînat dinsei acel text, spunîndu-i: „Acum mi-am găsit fericirea!”

- 31 Pasajul de la alineatul „Dacă, după aceste explicații...” pînă la cap. VI ÎNCHEIERE nu a fost citit în fața instanței.
- 32 Spre exemplu, l-a ajutat pe Anton Dumitriu să tipărească în colecția „Caiete de filozofie” *Reforma logicii* a lui Mircea Florian. (Mărturie la proces, despre care m-a informat într-o convorbire din noiembrie 1990).

REFERINȚE

EMIL CIORAN:

Scrisoare către Elena-Maria-Viorica Vulcănescu

[...] Cu cît mă gîndesc mai mult la tatăl dumitale, cu atît îmi apare că și el era o excepție amețitoare, că tot așa și el trebuie să fi înlăturat prin vreo minune blestemul nostru al tuturor. Poate să pară nebunie să afirmi despre un spirit cu adevărat universal că nu gustase din fructul blestemat. Totuși, așa trebuie să fie — căci știința lui prodigioasă era îmbinată cu o așa mare curăție, încît n-am întîlnit niciodată una asemănătoare. Păcatul strămoșesc, vădit în noi toți, nu se arăta în el, în el care era atît de bine legat în trup și în care se adăpostea, paradox miraculos, un sfînt ieșit dintr-o icoană. De-ar fi vorbit despre finanțe sau despre teologie, din el izvorau o putere și o lumină pe care nu-mi este dat să le pot defini. Nu vreau să fac din tatăl dumitale un sfînt, dar era, într-un fel. Gîndește-te că el, înconjurat de autori, nu a năzuit niciodată să fie unul, că voința de a avea un nume îi părea de neconceput, că în nici o clipă nu a fost ademenit de glorie, această ispită a omului căzut și care roade pe toți muritorii, afară de cîțiva izolați care au regăsit nevinovăția la extremitățile spiritului. Nu cred că va fi fost vreodată nici măcar de departe atins de ideea nesănătoasă de a fi un „neînțeles”. Nu rîvnea la nimeni și nu ura pe nimeni. Potrivnic ideii înseși de a se pune în valoare, el nu se străduia să fie — era. Într-o zi cînd, într-un acces de furie împotriva a ceea ce numeam eu pe atunci „neantul nostru natal”, îi spuneam că noi nu fusesem în stare să dăm lu-

mii nici măcar un sfânt, îmi răspunse cu blîndețea lui obișnuită care, de data aceea, lăsa să străbată o oarecare vehemență: *Ar fi trebuit să vezi pe baba pe care am cunoscut-o într-un sat îndepărtat, ai cărei genunchi lăsaseră urme în pămîntul colibei ei, de atîtea mătînii ce făcuse. Adevărata sfințenie n-are nevoie să se arate și să fie recunoscută.*

Nu ne înțelegeam niciodată asupra rolului sortit țării noastre, căreia, din masochism sau Dumnezeu știe ce, îmi plăcea să nu-i recunosc nici un merit și nici un noroc. Pentru mine, data esențială, conceptul românesc prin excelență era acel de „nenoroc”. La el făceam aluzie, cu orice prilej, cu o stăruință care tatălui dumitale nu putea să-i placă. Am revenit la atac într-o scrisoare, ultima pe care i-am scris-o, pentru a-i mulțumi de un studiu pe care mi-l dedicase și în care cita multe locuțiuni autohtone pline de înțeles și de înțelepciune, dar în care — îi spuneam eu — lăsase la o parte pe cea mai importantă, cea mai revelatoare: „n-a fost să fie”, și în care eu vedeam rezumatul, formula, semnul ursitei noastre. În această dezbateră în care tezele noastre se înfruntau, acum, privind în urmă, nu mai sînt așa de sigur că am avut dreptate. Să suferi pînă la chin din pricina neînsemnătății istorice a țării tale e o infirmitate de literator, un viciu de scrib. Mircea Vulcănescu, nicidecum expus acestor slăbiciuni, nu prețuia decît valorile intrinsece: că țara lui ori el însuși existau sau ba în ochii celorlalți, asta nu însemna nimic pentru el. Și pentru că era atît de străin de această mîndrie de proastă calitate, veți înțelege ușor de ce nu l-am văzut niciodată nici amar, nici crispat. Cum el trăia *integral* fiecare clipă, orice lucru despre care vorbea devenea un univers. Extraordinara lui vitalitate transfigura și problemele și peisajele. [...] Nu pot să mi-l închipui pe tatăl dumitale pradă deznădejdiei. Dar, pe de altă parte, mi-e greu să-mi închipui că nu i-a cunoscut chinurile.

El, atît de deschis, atît de pregătit să înțeleagă totul, nu era totuși menit, prin firea lui, să conceapă iadul, și încă mai puțin să coboare în el.

Ceea ce țin să-ți spun e că, dintre toate spiritele pe care le-am iubit și admirat, nici unul nu mi-a lăsat, ca tatăl dumitale, o amintire atît de fortifiantă: ajunge să-mi amintesc de imaginea

lui, de o răscolitoare limpezime, pentru ca dintr-o dată să găsească un rost nebuniei de a fi și să mă împac cu lumea de aici.

Paris, 20 ianuarie 1966.

Traducere de Margareta Ioana Vulcănescu. Publicată în „Revista de istorie și teorie literară”, an XXXVI, nr. 3-4, iulie-decembrie 1988, p. 193-195, 196.

MIRCEA ELIADE:

Trepte pentru Mircea Vulcănescu

[...]Nu știi ce să admiri mai întîi: nestăvilita lui curiozitate, cultura lui vastă, solidă, bine articulată, sau inteligența lui, generozitatea, umorul sau spontaneitatea cu care-și trăia credința și iscusința cu care și-o tîlmăcea. Nu cred c-am întîlnit alt om înzestrat cu atîtea daruri. Și nici altul care să-l întreacă în modestie. Am cunoscut, desigur, savanți care se încumetă să citească în treizeci de limbi, sau stăpînesc în de-amănuntul istoria unei țări sau a unui continent, sau au pătruns toate tainele fizicii și matematicilor, sau înțeleg nenumărate sisteme filozofice. Dar mintea lui Mircea Vulcănescu era altfel alcătuită. După ce-l cunoșteai mai bine, înțelegeai că *dacă ar fi trebuit*, ar fi putut și el învăța treizeci de limbi, sau istoria unui continent, sau matematicile superioare. *Îl interesa tot*. Mai mult: *înțelegea* — și-ți explica — de ce-l interesează cutare sau cutare disciplină, un anumit autor sau o anumită operă.

Dar nu era nimic haotic nici dezarticulat în cultura lui. Ce învățase de la teologii și filozofii pe care-i citise se lega de tot ce-l învățaseră sociologii, economiștii, istoricii, financiarii, oamenii politici. Imensa lui cultură nu era distribuită în „compartimente”; era perfect integrată, deși se desfășura pe nivelurile multiple ale cunoașterii. De aceea era în stare să profite din lectura unui „reducționist” — un freudian, bunăoară, sau un marxist —, pentru că știa unde să-l situeze. Cum mărturisea adesea:

nu se lăsa impresionat de „jargon”, nici de „ideologie”. Asimila dintr-un autor tot ce-l ajută să înțeleagă mai bine un fenomen cultural; adică, îl ajută să descopere aspecte sau să descifreze sensuri care i-ar fi rămas altminteri ascunse sau nelămurite [...]

Acest creștin care se situa, cum am spus, în universul culturilor tradiționale, era deschis față de orice inovație creatoare, în artă, în sociologie, în economie politică. Mulți dintre cei care l-au cunoscut nu izbuteau să înțeleagă cum un creștin ca el putea să înțeleagă și să vorbească cu atita simpatie de oameni și sisteme profund antireligioase, ca Marx sau Freud. De asemenea, nu înțelegeau cum îi puteau place anume manifestări extravagante ale plasticii contemporane, sau cum putea asista atît de senin la descompunerea precipitată — anunțînd iminenta lor dispariție — a instituțiilor și culturii țărănești.

Explicația era totuși simplă: ca și Nae Ionescu, profesorul și învățătorul lui, Mircea Vulcănescu credea în Viață și privea cu interes și simpatie orice nouă creație a Vieții, pe orice plan s-ar fi realizat ea: social, politic, cultural. Pentru el, neamul românesc, organizația statală care poartă numele de România, cultura românească, atît populară cît și savantă, cu tot ce cuprindea și implica ea — toate acestea aveau, înainte de toate, meritul de a exista, de a fi *vii*. Că unele instituții se schimbă vertiginos sau chiar dispar sub ochii noștri, că felul de a fi și a se purta se modifică și se urîște, că arta populară se hibridează și estetica mahalalei se întinde ca pîcinginea, că peisajul românesc „tradițional” e amenințat de desfigurare prin însuși procesul de transformare economic și social al țării, pe care Mircea Vulcănescu îl cunoștea și-l accepta — toate acestea nu-l speriau, deși fără îndoială îl mihneau anumite modificări precipitate și reforme fără rost. Toate acestea făceau parte din însuși procesul Vieții. Aici, pe pămînt, lucrurile nu puteau fi altfel, nu puteau împietri asemenea arhetipurilor. Dar această Viață, pentru că se plămădisa aici, în acest spațiu geografic, și se exprimase în concretul istoric al acestui popor românesc — era o *viață românească*, și oricum s-ar fi manifestat ea, tot românească rămînea.

În această credință se află izvorul acelui ineputabil optimism al lui Mircea Vulcănescu: credința în indestructibilitatea

structurilor fundamentale ale vieții etnice și culturale românești. Optimism pe care, cred, nu l-a avut nici unul dintre profeții sau purtătorii de cuvînt ai politicii și culturii românești. Nu voi uita niciodată ce mi-a mărturisit Mircea Vulcănescu de mai multe ori, între 1936 și 1940: că el nu crede în dispariția neamului românesc, oricite catastrofe s-ar abate peste noi; că nici o eventuală deportare sau exterminare masivă a românilor din zilele noastre nu ar însemna distrugerea neamului; „pentru că (și acum îi citez propriile lui cuvinte) eu cred că dacă ar năvăli alte neamuri și s-ar așeza aici, la noi, *după cîteva secole ar deveni și ei români!*”

[...] Erau cîteva care se întrebau cît de *adevărată* era această încredere în Viață și cît de *reală* putea fi, la un savant genial ca el, o credință atît de „țărănească”. Se întrebau asta, pentru că, își spuneau, Mircea Vulcănescu fusese dăruit cu toate darurile: era frumos, avea o sănătate de fier, nu fusese niciodată sărac, era înconjurat de prieteni și admiratori, nu fusese încercat de nici o tragedie personală sau familială; triumfase întotdeauna, și pe toate planurile, chiar dacă uneori nu i se dăduse locul pe care-l merita (bunăoară, la 35 de ani nu era decît asistentul de etică la Universitatea din București). Dar era destul să-l cunoști mai bine ca să-ți dai seama că Mircea Vulcănescu privea toate însușirile și succesele lui ca niște daruri ale Vieții pe care le îngăduise Dumnezeu, și că dacă ele i-ar fi fost retrase nu i-ar fi schimbat nici deplina lui încredere în viață, nici marea lui credință. Toate astea i se păreau de altfel firești. Căci, spunea, oamenii uită de obicei că darurile, ca și încercările, vin tot de la Dumnezeu.

Cînd au venit încercările, Mircea Vulcănescu le-a primit senin și încrezător; într-un anumit fel, misterios, se integrau vieții lui religioase. În cîteva zile — a pierdut tot: avere, glorie, situație socială și academică, familie, libertate. Dar a rămas același. Nu s-a îndoit și nici n-a tăgăduit; a continuat să mărturisească cu aceeași senină fermitate credința și încrederea lui de totdeauna. Alții, care i-au fost mai aproape, vor povesti în de-amănuntul, aici sau altădată, viața pe care a trăit-o Mircea Vulcănescu în temniță. Ce știm cu toții, ne e de-ajuns ca să înțelegem *cît de totală i-a fost victoria*. Victorie împotriva călăilor, desigur, dar mai ales victorie împotriva Morții.

Pentru că ştim cum a murit!

Iar ultimul lui mesaj din temniţă, adresat fiecăruia din noi, a fost acesta: „Să nu ne răzbunaţi!”...

Chicago, nov. 1967

Text publicat în „Prodromos”, nr. 7, 1967.

CONSTANTIN NOICA:

Amintiri despre Mircea Vulcănescu

[...] Era inima şi temeiul în grupul ce-şi spunea „generaţia tinăvă”, deşi se manifesta în public cel mai puţin. Dacă Mircea Eliade era socotit „şeful” generaţiei (dinainte de abdicarea ei de la pură cultură şi pierderea în dezbinarea politică), Mircea Vulcănescu era cel care o legitima în adînc, aşa cum a făcut-o în conferinţa despre generaţia tinăvă, ţinută ca purtător de cuvînt al ei împreună cu Mihail Manoilescu, omul politic matur şi doritor poate s-o anexeze politic. Cînd, puţin după aceea, Paul Morand a vizitat Bucureşti, despre care a şi scris o carte, tînărul care avea să-i facă o impresie deosebită, cum o scrie în cartea sa, era tocmai el. Cu toţii l-am fi ales pe el să ne reprezinte nu numai în faţa generaţiilor vechi sau a străinilor, dar şi în faţa oricărei instanţe şi a Marelui Străin. Gîndindu-mă că l-aş alege pe Goethe să ne reprezinte, ca un Noe al timpurilor mai noi, înaintea bunului Dumnezeu, avea să-mi treacă prin minte şi chipul lui Mircea Vulcănescu. Avea ceva de Noe în el. Ar fi ştiut să umple cum trebuie o arcă. [...]

Am fost uluit să văd că un om ca el, care ar fi putut face orice în cultura superioară angajată (Gusti şi l-ar fi dorit succesor la catedră, aşa cum ne-a spus-o singur, mai tîrziu) sau în cultura superioară liberă, se lăsa prins de administrativ şi slujea, în sectorul acela economic atît de absorbant, de o parte, şi de orb pe de alta faţă de tot ce este cultură gratuită. Cred că nu şi-a dat doctoratul în filozofie, mulţumindu-se cu cel în drept şi econo-

mie, tocmai spre a nu fi ispitit să trădeze administrativul. Mă întrebam iarăşi dacă n-o face din slăbiciune; căci aşa cum este mai uşor să desăvîrşeşti gîndul altuia decît să ţi-l trezeşti şi hrăneşti pe al tău, putea fi un fel de angajare pe linia de mai mică rezistenţă şi aceasta de-a sluji, în loc de a te inventa şi a inventa.

Dar Mircea Vulcănescu ştia să prezinte cu atît mai cuceritor lucrurile cu cît ele îl dezminţeau pe el în primul rînd. Eram vreo 10 tineri într-o după-amiază la el, în Popa Soare, şi discutam ce anume trebuie să facem. *Cultură*, spuneau Mircea Eliade, Dan Botta şi cu mine. Toţi ceilalţi, între care îmi amintesc de Georgescu-Roegen, Pichi Pogoneanu, Costel Enescu şi alţii care cedaseră de pe atunci administrativului, unii poate pentru că nu-şi simţeau o chemare culturală, susţineau că trebuie să dăm ţării o bună pătură de funcţionari superiori. Cînd îl ascultam pe Mircea Vulcănescu susţinînd aceasta, mi-era aproape ruşine că intraşem adînc în ne-trebnicia culturală. Mai tîrziu, pe cînd ajunsese (doar) subsecretar la Finanţe, avea să ne spună fără prefăcută smerenie: „Bunicul meu a fost agent fiscal la ţară, tatăl meu a ajuns secretar general la Finanţe, eu am urcat pînă la treapta de subsecretar de stat”. Creştere lentă. [...]

Pînă în ceasul cînd aveam să înţeleg natura excepţională a dezordinii sale, vedeam că trec anii şi el nu intră în ordine pe măsura sa adevărată. Făcea desigur, la Oficiul de Studii al Ministerului Economiei, rapoarte „geniale”, pe care însă mă întreb dacă oamenii le luau în serios măcar cît preşedintele Masaryk; aveam din cînd în cînd ecouri de la neobişnuitul seminar de etică pe care-l ţinea, ca modest asistent, pe lîngă catedra lui Gusti; ne urmărea şi ne judeca prieteneşte pe toţi (romanele lui Eliade, poeziile lui Dan Botta, traducerile mele filozofice, unde-mi găsea nu numai greşeli, dar şi întorsături „franceze” de vorbire); era o mare *prezenţă* printre noi, dar undeva şi o dureroasă absenţă, sau mai degrabă o evaziune. Şi totuşi, ce impresionant *devenea*, asimila, se maturiza în toate, neîrădînd nimic din sărăcierea treptată a celor ce trăiesc din reuşitele timpurii. Cu excepţia creaţiei, totul sporea în fiinţa sa spirituală. Merita să trăieşti ca să fii Eckermann-ul unui om ca acesta. Cînd l-am regăsit pe Nae, după întoarcerea lui din reclusiune, şi mergeam lunile seara la el

la cină, cu Mircea Eliade, părintele Alecu Popescu, Costică Floru și Virgil Bogdan, discuția era purtată de Mircea Vulcănescu, iar noi toți, inclusiv profesorul, mai stins acum, eram figuranți fericiti. [...]

În anii ce au urmat, care erau și anii războiului, mi-a fost dat să mă apropiu cu adevărat de el. Făcusem, sub patronajul său, o asociație filozofică la care se țineau zi de zi seminarii sau lecții de greacă, și simțeam că el suferă să stea în minister, în loc să discute la nesfârșit cu noi. În cele două numere din „Izvoare de filozofie”, anuarul asociației, el era cel care dădea, alături de postumele lui Nae, contribuția originală. A publicat în primul număr studiul despre augustinism și tomism, *Două tipuri de filozofie medievală* (datat plin de fantezie: 1927-1942), din care desprindeam cu interes cit spirit scolastic bun era în omul acesta al marii dezordini; apoi, în al doilea volum, a publicat admirabilul studiu-conferință *Dimensiunea românească a existenței*, fără lecția căruia, poate, n-aș fi scris niciodată *Rostirea românească*.

Începeam să edităm cursurile lui Nae, iar în timp ce eu mă grăbeam să le public pe toate 14 așa cum erau, el ne reținea, pe C. Floru și pe mine, în lungi ședințe serale, cîntărind fiecare cuvînt al celor patru cursuri ce aveau să fie editate. Nu pot uita bucuria cu care ne-a dovedit într-o ședință, pe la orele 2 noaptea, că în loc de „lumii” trebuie să fi fost în lecție „luminii”. Meritau oare cursurile — ținute liber, nerevăzute niciodată și editate în general atît de corect de D. C. Amzăr — o atentă filologie de text? Mircea Vulcănescu nu-și pune problema: dacă făceam un lucru, trebuia să-l facem bine, chiar dacă risca să rămînă incomplet, cum a și rămas. Eram ca teologii din Bizanț în preajma căderii, dar fervoarea și acuratețea lui ne făceau să uităm că sîntem sub vremi.

La capătul lui '42, cînd începea să fie limpede totul pe linie istorică, ne-a comunicat că i-au rămas în buget 6 milioane lei disponibili și că se gîndește să propună înființarea unui Institut de cercetări filozofice. Era exact ce visasem pentru cultura noastră și pentru cițiva dintre noi, rebeli „școlii”. Dar în clipa aceea ne-a apărut drept ceea ce era: un pas de dans.

Între timp istoria se rostogolea mai departe și el comenta evenimentele cu un ochi rece, de expert al războiului. Spre sfîr-

șitul acestuia ne-a transmis că Ică Antonescu vrea să depună bani în Elveția pentru a salva vreo 200 de intelectuali tineri. „Eu nu voi pleca”, a adăugat. Cum era să plecăm noi? Și cum era să plecăm fără el? Dar el avea ceva de făcut în continuare, în timp ce în noi totul începea să fie suspendat. El avea de apărut ce mai putea fi apărut. „Am salvat de la nemți două vagoane de aur”, mi-a spus într-o zi cînd schimbarea nu se produsese încă. Firește că pe urmă au luat rușii cele două vagoane. Dar el își făcuse datoria.

Cîteva luni după aceea, cînd știa bine că este amenințat ca fost și actual demnitar, a început să ne cheme la Direcția Vămilor, unde revenise, spre a discuta Hegel. Nu putea fi vorba de discuție, căci el făcea alergie la tot ce este „fluiditate” hegeliană. Dragomir spunea un lucru pentru hegelianism, el aducea în replică cinci contraargumente. Din nou „teologizam”, și era admirabil. Dar era perfect lucid în ce privește situația sa și a altora, iar într-o zi, după o discuție, să spunem, cu privire la ierarhiile ingerești în opoziție cu dialectica hegeliană, ne-a dus într-o odaie alăturată, a ridicat capacul unui cufăr plin cu dosare și ne-a spus: „aci sînt toate piesele justificative pentru cuvîntul meu de apărare în procesul ce mi se va face”.

Avea să-l rostească, și el există. L-am citit cîndva și am simțit că admirabila apărare pe care, făcîndu-și-o sie, o făcea de fapt țării, în rezistența față de impactul german, era în gol. O știa și el. Cîndva îmi povestise despre podul făcut de nemți peste Siret, într-un punct unde bătrînii locului le spuneau că va fi luat de ape. Nemții l-au făcut, și a fost luat de ape. Dar ei credeau că podul lor va ține, pe cînd Mircea Vulcănescu nu spera nimic, în clipa aceea. Trebuia făcut un pod, o arcă. Trebuiau făcute bine.

*

Am căutat îndelung, după ani, în lăzile rămase la ai săi, pline cum erau de lucrări schițate, note, proiecte, traduceri, toate bine clasate. Speram noi prea mult de la el? Nimic din ce a rămas nu-i dă măsura. Chiar dacă genialitatea lui nu era activă, ci reactivă, cum o simțisem de la început, ar fi trebuit să fie „altceva” acolo în lăzi. Dar mi se pare, acum, că nu creativitatea i-a lipsit, de orice fel ar fi fost ea, ci *voința* de creație.

N-a fost în ordine. Nimeni nu este în ordine, dar cîțiva uită de aceasta — și creează. El n-a uitat. N-a fost în ordine, ca acei Părinți ai bisericii sub magia căroră îl întilnisem prima dată, singurii gînditori *liberi* să spună orice și să vorbească despre scandalul lumii. Vedeă cu ei dezordinea inimii, a gîndului și poate, în unele cazuri, a firii inșeși, în numele unei ordini de nedescris și de nerostit. În acest sens a fost teolog, dincolo de tot ce a putut face în viață; dar cuvîntările teologului s-au îngropat în inima sa.

[1979]

Publicat în „Orizont”, an II, nr. 1 (1 190), 6 ianuarie 1990, p. 6–7.

CONSTANTIN FLORU

Gînduri despre Mircea

M-a izbit totdeauna la Mircea extraordinara lui deschidere asupra lumii — a vieții și a culturii. Nimic nu-i era indiferent. O extraordinară atitudine pozitivă — față de lume, față de minunea lumii. Nu l-am auzit vorbind rău de oameni. În fond cred că îi vedeă pe toți la locul care li se încredințase de destin.

Era la antipodul oricărei revolte. La antipodul lui Cioran — pe care îl înțelegea totuși și îl iubea.

Văd în Mircea mai puțin un reflexiv cît un spirit tentat de toate problemele vieții. Gata să se angajeze și să participe la toate întreprinderile generoase.

O natură leibniziană, deschisă, fără margini!

Cred că a primit încercările cele mai grele ale vieții chiar cu gîndul că vin de sus și că sînt în fond un prilej de ridicare lăuntrică, de adîncire proprie. [...]

Cred că atitudinea asta și-a păstrat-o pînă la sfîrșit. Că în cele mai grele încercări ale vieții credința lui nu s-a schimbat.

De unde se trăgea atitudinea asta atît de izbitoare a lui Mircea? Desigur, era un temperament puternic, gata să se angajeze în toate împrejurările. Cu o bucurie spontană de afirmare. Dar

cred că se poate merge mai adînc, în orice caz înclinarea primă cred că și-a găsit un fundament reflexiv. Atitudinea pozitivă față de lume n-a rămas o trăsătură de temperament, a devenit o trăsătură de caracter, o convingere cu rezonanță religioasă. [...]

Mircea n-a cunoscut chinul păcatului, obsesia vinei.

[1979]

(Text inedit)

EXTRASE
DIN LEGILE NR. 312/1945, 455/1946
ȘI 291/1947

MINISTERUL JUSTIȚIEI
LEGEA NR. 312

MIHAI I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la Departamentul Justiției nr. 36 965 din 11 aprilie 1945,

Văzînd și jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 666 din 1945,

În baza dispozițiilor înaltului decret regal nr. 1 626 din 31 august 1944, publicat în Monitorul Oficial nr. 202 din 2 septembrie 1944,

Am decretat și decretăm:

DECRET-LEGE

pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război

Art. 1. — Sînt vinovați de dezastrul țării cei care:

a) Militînd pentru hitlerism sau fascism și avînd răspunderea politică efectivă au permis intrarea armatelor germane pe teritoriul țării;

b) După 6 septembrie 1940, au militat pentru pregătirea sau desăvîrșirea faptelor de mai sus prin grai, prin scris sau prin orice alte mijloace.

Art. 2 — Sînt vinovați de dezastrul țării prin săvîrșirea de crime de război cei care:

a) Au hotărît declararea și continuarea războiului contra Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice și Națiunilor Unite;

b) N-au respectat regulile internaționale cu privire la conducerea războiului;

c) Au supus la un tratament inuman pe prizonierii sau ostașii de război. [...]

Art. 3 — Cei vinovați de faptele prevăzute la art. 1 și art. 2, alin. m-o, se vor pedepsi cu detențiunea grea pe viață sau cu detențiune grea de la 5 la 20 ani sau cu detențiune riguroasă de la 3 la 20 ani.

Cei vinovați de faptele prevăzute de art. 2, alin. a-j se vor pedepsi cu moartea sau cu muncă silnică pe viață.

Cei vinovați de faptele prevăzute de art. 2, alin. a-j se vor pedepsi cu munca silnică pe viață sau cu munca silnică pe timp mărginit de la 5 la 25 ani sau cu temniță grea de la 3 la 20 ani. [...]

Pe lîngă aceste pedepse, se va pronunța și degradatiune civică, precum și confiscarea averii în folosul Statului cu titlu de despăgubire.

Art. 4. — Ministrul Justiției va institui un număr de acuzatori publici însărcinați cu cercetarea și instruirea celor învinuiți de săvîrșirea faptelor prevăzute de prezenta lege, precum și instigatorilor, coautorilor, complicilor, favorizatorilor și tăinuitorilor lor. [...]

Art. 5. — Acuzatorii publici vor cerceta toate cazurile deferite de Consiliul de Miniștri.

Ei se vor putea sesiza și din oficiu sau după trimiterea făcută de Președinția Consiliului de Miniștri pentru cercetări. [...]

Art. 7. — Mandatele de arestare se vor emite de Consiliul de Miniștri, sau de acuzatorii publici cu încuviințarea acuzatorului șef. Arestările ordonate nu sînt supuse confirmării. [...]

Art. 8. — În urma cercetărilor întreprinse acuzatorul public va întocmi actul de acuzare care se va supune Consiliului de Miniștri pentru aprobare.

Consiliul de Miniștri va decide asupra sesizării instanței de judecată cu judecarea pricinii.

Actele acuzatorului public și ale Consiliului de Miniștri nu pot fi atacate pe nici o cale. [...]

Art. 10. — Judecarea faptelor prevăzute de prezenta lege se va face de Tribunalul Poporului. [...]

Dat în București la 21 aprilie 1945.

MIHAI

Ministrul Justiției,
L. Pătrășcanu

Nr. 1 318

Publicată în „Monitorul Oficial”, partea I, an CXIII, nr. 94, 24 aprilie 1945, p. 3 362-3 364.

MINISTERUL JUSTIȚIEI LEGEA NR. 455

MIHAI I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la Departamentul Justiției nr. 60 442 din 1946,

Văzînd jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 794 din 1946,

În baza dispozițiilor înaltului decret regal nr. 1 626, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 202 din 2 septembrie 1944,

Am decretat și decretăm:

DECRET-LEGE

pentru reglementarea cercetării și judecării infracțiunilor prevăzute de legea nr. 312 din 24 aprilie 1945

Art. 1. — Termenul prevăzut de art. 18, alineatul ultim din legea nr. 312 din 24 aprilie 1945, prelungit pînă la 1 iunie 1946, se prelungește pînă la 28 iunie 1946 inclusiv, cu efect retroactiv

de la data de 1 iunie 1946 și cu menținerea instanței de judecată în compunerea legală de la acea dată.

Măsurile luate cu privire la deținerea în interesul cercetărilor, precum și actele de urmărire și de instrucțiune săvîrșite pînă la publicarea prezentei legi sînt și rămîn valabile.

Art. 2. — Infracțiunile, care la data de 28 iunie 1946, se vor afla în curs de cercetare sau a căror judecare va fi pendinte înaintea Tribunalului Poporului, trec în competența secțiunilor cu competență criminală ale Curții de Apel București sau a Curții de Apel Cluj, în cazul cînd infractorii intră în prevederile legii nr. 526 din 11 iulie 1945.

Art. 3. — Cercetările începute de acuzatorii publici înainte de 28 iunie 1946, vor fi continuate de Parchetul Curții de Apel respective. [...]

Art. 6. — În cauzele trecute în competența Curților de Apel, în temeiul prezentei legi, se vor aplica dispozițiunile privitoare la încriminarea faptelor și la sancționarea lor, prevăzute de legea nr. 312 din 24 aprilie 1945.

Cercetarea și judecarea se va urma potrivit dispozițiilor codului de procedură penală, cu excepțiunea art. 377-388 inclusiv, în locul cărora vor fi aplicabile dispozițiunile art. 2 ale legii nr. 61 din 8 februarie 1946.

Mandatele de arestare vor fi emise de procurorul general al Curții de Apel respective, la cererea Consiliului de Miniștri; ele nu sînt supuse confirmării. [...]

Art. 9. — Urmărirea și judecarea cauzelor trecute în competența secțiunilor cu competență criminală în temeiul prezentei legi, se va putea face pînă la 1 septembrie 1946.

Dat în București la 21 iunie 1946.

MIHAI

Ministrul Justiției,
Lucrețiu Pătrășcanu

Nr. 1 934

Publicată în „Monitorul Oficial”, partea I, an CXIV, nr. 142, 22 iunie 1946, p. 6 406-6 407.

MINISTERUL JUSTIȚIEI
LEGEA NR. 291

MIHAI I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Adunarea Deputaților a votat și adoptat, iar Noi sancționăm ce urmează:

LEGE

de urmărire și sancționare a celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității

Art. 1. — Sint vinovați de a fi săvîrșit, ordonat sau participat la săvîrșirea crimelor de război, cei care:

a) nu au respectat regulile internaționale cu privire la conducerea războiului, sau cu privire la tratamentul prizonierilor de război;

b) și-au însușit ilicit proprietatea de Stat sau socială sau bunuri private din teritoriul în care s-a purtat războiul sau au realizat averi în mod ilicit, profitînd de situația lor oficială sau profitînd de legătura lor cu asemenea persoane, precum și cei care, cu scopuri venale, au profitat de legiuirile și măsurile cu caracter hitlerist, legionar sau rasial;

c) au comis în virtutea netoleranței politice sau rasiale exterminări de populație civilă atît pe teritoriul unde s-au desfășurat ostilitățile militare, cît și înăuntrul țării, au aprobat sau săvîrșit tratamente neomenoase contra populației, precum și cei care, în virtutea situației lor oficiale, au permis celor aflați în subordine să comită crimele prevăzute în prezenta lege.

Art. 2. — Sint vinovați de a fi săvîrșit, ordonat sau participat la săvîrșirea crimelor contra păcii sau umanității, cei care:

a) Militînd pentru hitlerism sau fascism și avînd după 6 septembrie 1940 răspunderea politică au permis intrarea armatelor germane pe teritoriul țării și au contribuit la aceasta prin grai, prin scris sau prin alte mijloace;

b) Avînd răspunderea politică efectivă au hotărît declararea sau continuarea războiului contra Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice și Națiunilor Unite. [...]

Art. 3. — Cei vinovați de crimele prevăzute de art. 1 și 2 se vor pedepsi cu muncă silnică pe viață, iar dacă sint circumstanțe atenuante cu muncă silnică pe timp mărginit de la 15-25 ani. [...]

Pe lingă aceste pedepse, se va pronunța și degradațiunea civică, pe timp de 10 ani, precum și amendă de la 100 milioane lei, pînă la 200 miliarde lei, care se va executa asupra bunurilor. [...]

Art. 4. — Judecarea faptelor prevăzute de prezenta lege se va face de secțiunile cu competență criminală ale Curții de Apel București, sau a Curții de Apel Cluj, în cazul cînd infractorii domiciliază în județele prevăzute de legea nr. 526 din 11 iulie 1945. [...]

Art. 11. — Cauzele în curs de judecată în temeiul legii nr. 312 din 24 aprilie 1945, vor continua să fie judecate și pedepsite potrivit prevederilor prezentei legi.

Pedepsele pronunțate pentru infracțiunile prevăzute de legea nr. 312 din 24 aprilie 1945 vor fi executate, chiar dacă acele infracțiuni nu sint pedepsite prin legea de față.

Art. 12. — Urmărirea și judecarea în baza prezentei legi se va face pînă la 31 decembrie 1948.

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 7 august 1947 și s-a aprobat cu majoritate de *una sută nouăzeci și cinci* voturi, contra *două*.

Vicepreședinte, Ion Niculi

Secretar, Stelian Morariu

(L. S. A. D.)

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în „Monitorul Oficial”.

Data în București la 15 august 1947.

MIHAI

Ministru al Justiției,

Lucrețiu Pătrășcanu

Nr. 1 716

Publicată în „Monitorul Oficial”, partea I, an CXV, nr. 189, 18 august 1947, p. 7 423-7 425.

LISTA PRESCURTĂRIILOR

B. N. R.	=	Banca Națională a României
C. A. F. A.	=	Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare
H. G. W.	=	Hermann Göring Werke
M. St. M.	=	Marele Stat Major
M. U.	=	Marile Unități
P. C. A.	=	Regia autonomă a Porturilor și Căilor de Comerț pe Apă
R. M.	=	Reichsmark
Ș. N. G.	=	Șantierele Navale Galați

CUPRINS

Notă privitoare la ediție	5
APĂRAREA	7
ULTIMUL CUVÎNT	21
I. Introducere	23
II. Cercetarea actului de acuzare	26
A. Acuzațiile generale	26
Caracterul general al guvernului	27
Scopul comun	31
Poziția mea	35
B. Acuzațiile speciale rostite împotriva mea	40
III. Încadrarea generală în art. 2, alin. a din legea nr. 312/1945	48
IV. Expunerea activității mele	58
A. Colaborarea la convențiile comerciale și rezultatele ei	58
Convențiile economice	61
Colaborarea industrială	65
Colaborarea economică	67
Chestiunea pretenției secătuirii a țării	68
Chestiunea armamentului importat	72
Chestiunea soldului cliringului	91
B. Colaborarea la așa-zisa finanțare a armatei germane și rezultatele ei	93
Faza I	96
a) Perioada anterioară venirii la guvern	96
b) Perioada întîi a ministeriatului Stoenescu	100

Faza a II-a	103
Perioada ministeriatelor Stoenescu și Neagu	103
Faza a III-a	111
a) Perioada ministeriatului Neagu	111
b) Perioada ministeriatului Netta	114
C. Încadrarea specială în prevederile art. 1, alin. a și 2, alin. a din Legea nr. 312/1945	119
V. Explicarea prezenței mele în guvern	134
VI. Încheiere	147
ANEXE	151
Repere biografice	153
Note	158
Referințe	165
Extrase din legile nr. 312/1945, 455/1946 și 291/1947	176
Lista prescurtărilor	183

2013
pt. Oranta.
Închină-te, ochiule.